

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU -
KULTUROLOŠKI SMJER

**SOCIOLOŠKI ASPEKTI POSTMODERNE KNJIŽEVNOSTI U
KONTEKSTU LATINOAMERIČKOG ROMANA 20. STOLJEĆA
- magistarski rad-**

Kandidatkinja:
Kešan Dalila
Broj indeksa: 191/II-soc

Mentorica:
prof.dr. Merima Čamo

Sarajevo, juni, 2021.

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**

UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU
KULTUROLOŠKI SMJER

**SOCIOLOŠKI ASPEKTI POSTMODERNE KNJIŽEVNOSTI U
KONTEKSTU LATINOAMERIČKOG ROMANA 20. STOLJEĆA
- magistarski rad-**

Kandidatkinja:
Kešan Dalila
Broj indeksa: 191/II-soc

Mentorica:
prof.dr. Merima Čamo

Sarajevo, juni, 2021.

SADRŽAJ

Uvod	6
I. Teorijske osnove rada	7
II. Metodološki okvir rada	7
1. Problem istraživanja	7
2. Predmet istraživanja	8
2.1. Kategorijalno pojmovni sistem	8
3. Ciljevi istraživanja	10
3.1. Naučni cilj	10
3.2. Društveni cilj	10
4. Sistem hipoteza	11
4.1. Generalna hipoteza	11
4.2. Posebne-pojedinačne hipoteze	11
4.3. Sistem varijabli	12
4.4. Sistem indikatora	12
4.4.1. Indikator generalne hipoteze	12
4.4.2. Indikatori posebno-pojedinačnih hipoteza	12
5. Način istraživanja	12
6. Naučna i društvena opravdanosti istraživanja	13
6.1. Naučna opravdanost	13
6.2. Društvena opravdanost istraživanja	13
7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja	13
III. Stari svijet	14
3.1 “Banana republike” ili kratak historijski pregled osnovnih društveno-političkih prilika u Latinskoj Americi	14
3.1.1. Kolonijalno doba	14
3.1.2. Borbe za nezavisnost	15
3.1.3. Imperijalizam	16
3.1.4. Procvat socijalizma i ljevice	19
3.1.5. Destabilizirajući faktori 1980-ih godina	20
3.1.6. Statistički podaci o Latinskoj Americi na početku novog milenija	22
3.2. “Književnost, ako nije bezazlena treba da služi Osvajanju” ili latinoamerička književnost od svojih početaka do pojave Jorge Luisa Borgesa	23
IV. Novi svijet	26
4.1 “Sve može” ili pokušaj definisanja postmodernizma	26
4.1.1. Postmodernizam kao pojam	26
4.1.2. Filozofsko-teorijski temelji postmodernizma	28
4.1.3. Postmodernizam - nastavak modernizma?	30
4.1.4. Postmoderna kao fenomen kasnog kapitalizma	30
4.1.5. Postmodernizam i marginalizovane skupine	33
4.1.6. Karakteristike postmoderne književnosti	34
4.2 “Bog postoji” ili odnos postmodernizma prema istini	36
4.3 “Sve je relativno” ili odnos postmodernizma prema znanju i nauci	38
4.4. CIA čita francusku teoriju	41
V. Drugi svijet	44
5.1. “Veliki majstor Borges” ili rođenje postmodernizma	44
5.2. “Bum” latinoameričkog romana	49
5.2.1. Šta je “Bum”?	49
5.2.2. Julio Cortázar	53
5.2.3. Mario Vargas Llosa	54
5.2.4. Gabriel García Márquez	55

5.2.5. Carlos Fuentes	56
5.3. “Nevjerovatna prva životinja koja je sanjala drugu životinju” ili Fuentesova Terra Nostra kao postmoderni roman.....	58
5.4. “Književnost, ako nije bezazlena treba da služi Osvajanju” 2.0	65
5.5. Banana republike 2.0	69
5.6. “Imperija uzvraća udarac” ili implikacije postmodernizma	72
Zaključak	77
Bibliografija.....	79
Prilozi.....	86

Uvod

Književnost je i društveni, a ne isključivo estetski, filozofski ili umjetnički fenomen. Društveno je uslovljena jer je iskazuje čovjek, koji je društveno biće, koristeći se jezikom, koji je društvena tvorevina, čovjeku kojem želi komunicirati određenu poruku, svjetonazor, ideju. Ona reflektuje društvene pojave, igra važnu ulogu u ostvarivanju političkih, odgojnih i etičkih ciljeva, te je čvrsto utkana u društvenu stvarnost. Stoga je sprega između društvenog konteksta i umjetničkog djela koje u njemu nastaje neupitna. Osim što je društveno uslovljena, ona također i uslovljava društvo – književnost, koja je značajan kulturni proizvod, u velikoj mjeri utiče na oblikovanje ideoloških i raznih drugih stavova ljudi. Pa ipak, njena uloga u kreiranju i oblikovanju društvenih promjena i pokreta malo se proučavala, a fokus socioloških istraživanja književnosti, uglavnom se zadržavao na njenoj informativnoj vrijednosti, kao mediju koji nudi određena saznanja o društvu.

Književnost je veoma efikasno sredstvo za prenošenje političkih i ideoloških poruka. Najpoznatiji primjer toga je angažirana književnost, odnosno *socrealizam* kao jedno od njenih najznačajnijih ovaploćenja. Socrealizam, kao doktrina koji je osmišljena da bude produžena ruka totalitarnog socijalističkog režima, imao je prevashodno propagandnu funkciju. Odlikovalo ga je podređivanje svih drugih - estetskih ili etičkih ciljeva, onom odgojnom koji je trebao usmjeriti šire narodne mase ka *ispravnim*, režimski odobrenim, političkim i ideološkim shvatanjima. Primjer socrealizma je primjer otvorenog književnog angažovanja u propagiranju određenih *mainstream* stajališta, no praksa pokazuje da nema čistih larpurlartističkih književnih djela, koliko god se to tvrdilo. Neosporno je da je svaka književnost, pa i umjetnost uopšte, manje ili više angažovana i snažno motivisana da utiče na društvene procese. Pitanje je samo koliko je to angažovanje otvoreno.

U tom kontekstu, ovim ću radom pokušati dati određeni doprinos izučavanju književnosti kao bitnom mediju društvenih promjena. Kako bih na najbolji način formirala, prezentirala i odbranila ovu hipotezu, uticaj književnosti na društvo (“odozgo, ka dole”) posmatrat ću kroz prizmu nastanka, razvoja i djelovanja *postmodernizma*, koji je u najširem smislu shvaćen kao društvena i umjetnička *epoha* nastala nakon Drugog svjetskog rata, sredinom 20. stoljeća. S obzirom na to da je on masovni, globalni pokret, koji obuhvata i umjetnost, ali i nauku i kulturu, bilo bi ga teško sagledati u njegovoj sveukupnosti, stoga ću njegov uticaj posmatrati u kontekstu Latinske Amerike, odnosno latinoameričkog romana.

Rad je podijeljen na tri dijela. Naslovi njegovih poglavlja su istovijetni sa naslovima tri dijela postmodernističkog romana *Terra Nostra* Carlosa Fuentesa, meksičkog pisca i esejiste, na koji se često u radu referiše kako bi se dokazale hipoteze ili naveli određeni primjeri. Prvi i

treći dio *Terra Nostra* su povezani, radnja se uglavnom odvija u Starom svijetu, Evropi, najviše Španiji, dok se drugi odigrava u Novom svijetu, tek otkrivenim Zapadnim zemljama, Zapadnoj Indiji, to jeste Latinskoj Americi. Treći dio je Drugi svijet, svijet koji nastaje nakon što se Stari i Novi upoznaju i spoje. Analogno tome, u prvom poglavlju ovog rada dajem kratak pregled historije i socio-političkih, kao i ekonomskih prilika u zemljama Latinske Amerike, koje su sada shvaćene kao Stari svijet, kao i kratak pregled njihove književnosti do pojave Jorge Luisa Borgesa, argentinskog pisca koji je potpuno promijenio književne paradigme, kako Latinske Amerike, tako i svijeta. Drugo poglavlje predstavlja jedan Novi svijet, dolazak postmodernizma i njegov sociološki značaj, a treće poglavlje predstavlja spoj Starog i Novog svijeta, dakle Latinske Amerike, ali i svijeta uopšte, prije Drugog svjetskog rata s postmodernizmom, te njegove implikacije na našu sadašnjost i budućnost.

I. Teorijske osnove rada

Istraživanje je interdisciplinarno. U radu ću koristiti brojna djela iz oblasti književne kritike, teorije i historije, kao i filozofije, sociologije i kulturalnih studija, a koja su se bavila postmodernizmom, njegovim nastankom, uticajem na društvo i na društvene paradigme, te njegovim proizvodima (postmodernim romanom, na primjer). Koristit ću prvenstveno poststrukturalistička djela na kojima se postmodernizam temelji, ali i marksistička, odnosno neo-marksistička djela autora koji su bili najžešći njegovi kritičari. Također, vršit će se i komparativna analiza pojedinih književnih djela, odnosno romana, s područja Latinske Amerike, poput romana *Terra Nostra* Carlosa Fuentesa i *Sto godina samoće Gabriela Garcije Marqueza* kako bih hipoteze potkrijepila dokazima i kako bi se stekao što bolji uvid u problematiku istraživanja.

II. Metodološki okvir rada

1. Problem istraživanja

Društvo i kulturna proizvodnja međusobno utiču jedno na drugo. Književnost, kao proizvod kulture učinkovito je sredstvo u formiranju i usmjeravanju društvenih procesa. Historijski gledano, ona je vrlo često u tome i uspjevala, te je na različite načine oblikovala

društvo, u istoj mjeri, ako ne i više, u kojoj je društvo njeđrilo određene književne teme, simbole, stilove ili postupke. Književnost ne nastaju u vakuumu, niti u njemu nestaje. Pisci i sami pripadaju određenim društvenim slojevima i zauzimaju različite ideološke i političke pozicije, pa je poptuno očekivano da svojim djelima namjeravaju mijenjati stavove, shvatanja, težnje i svjetonazore svojih čitalaca, a ne samo pružati čisto estetsko iskustvo. Na primjeru postmodernizma, kao tekuće historijske epohe, konkretnije - postmoderne književnosti u Latinskoj Americi, istraživat ću uticaj koji pisci svojim djelima ostvaraju na društvo ili barem pokušavaju ostvariti. Posredno ću, također, pokušati dokazati da je postmodernizam proizvod djelovanja “odozgo na dole”, da nije nastao kao odgovor na društvene promjene, već je osmišljen upravo da bi te promjene izazvao.

2. Predmet istraživanja

U okviru teme će se istraživati sociološki aspekti postmodernizma, nastanak, razvoj, program i uticaj koji je on imao na društvo generalno te na latinoameričko društvo konkretno, a kroz prizmu postmoderne književnosti i latinoameričkog romana nastalog od sredine prošlog stoljeća. Pokušat će se dati odgovori na pitanja: šta je postmodernizam, kako je nastao i koji je njegov društveni cilj.

2.1. Kategorijalno pojmovni sistem

Svi navedeni pojmovi citirani su prema: McGuigan 1999: 152-154.

Dvostruko kodiranje: termin koji je prvotno koristio Jencks da bi označio kombinaciju modernih tehnika i vernakularnih (lokalnih, tradicionalnih, popularnih) stilova u arhitekturi, a Eco preuzeo za označavanje književnih tekstova (uključujući i sve kulturalne tekstove uopšte, poput filmova), a koji su prijemčivi i “intelektualnom” i “popularnom” ukusu, kakva je i njegova knjiga *Ime ruže*.

Kapitalizam: eksploitativni ekonomski sistem, čiji je imperativ akumulacija kapitala, a konačni cilj pretvaranje svih ljudskih proizvoda u tržišnu robu te posredovanje u svim društvenim odnosima.

Epistemologija: grana filozofije koja se bavi teorijama znanja, načinima na koji spoznajemo svijet. Za Lyotarda, postmodernizam je epistemološko stanje, stanje znanja u

kojem velike, legitimizirajuće priče više nisu ubjedljive.

Globalizacija: procesi koji se velikom brzinom odvijaju na svjetskom nivou, kakve su i kulturalne i političke pokretačke snage, ali primarno one ekonomske. Castells smatra da se globalna ekonomija kasnog 20. stoljeća razlikuje od ekonomije ranog po tome što se odvija u realnom vremenu, omogućavajući tako neposredno kruženje tržišnih informacija uz pomoć kompjutera i telekomunikacija.

Hiperrealnost: umjetna i prenaplašena stvarnost, poput simuliranih okruženja i simulakre luna parkova i cyber-prostora.

Identitet: društveno i kulturalno izgrađeno poimanje sepstva koje se uglavnom ostvaruje poistovjećivanjem s određenim kolektivima, uključujući nacije i etničke skupine, te je sve više u hibridnom, a ne čistom obliku.

Industrijalizam: korištenje neživih izvora energije i rasprostranjena i povećana transformacija same prirode proizvodnje.

Modernost: društvene ustanove i principi kapitalističke civilizacije, uključujući globalizaciju industrijalizma, masovni nadzor i tehnološko ratovanje, kako to objašnjava Giddens.

Postmodernizam: sveprožimajući *bućkuriš* robno-orijentiranog društva u kojem se stalno prelaze, i tako razgrađaju, savremene granice između forme, načina i područja društvenih aktivnosti.

Postmodernost: kulturalno i epistemološko stanje, smatra se da ga je uzrokovao pritisak od strane modernih društvenih struktura, te tako doveo do epohalne tranzicije ka globalnom postmodernom društvu.

Poststrukturalizam: skup, uglavnom, francuskih teorija inicijalno izvedenih iz strukturalne lingvistike koje propituju referencijalnost, esencijalizam, unificiranu subjektivnost, metodološku objektivnost i naučnu istinu.

Prosvjetiteljstvo: faza u historiji te postojan tok moderne misli koja akcent stavlja na kritičko razmišljanje i propitivanje konvencionalnih mudrosti.

Relativizam: odbacivanje univerzalnih vrijednosti, uglavnom dogovorenog estetskog kriterija i mogućnosti objektivne istine.

Velike priče, velike naracije, metanaracije: termin koji Lyotard koristi da bi označio priče o pričama, sveobuhvatne i totalne narative, poput marksizma, kao i mnoge druge narative vezane uz prosvjetiteljski progres.

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Naučni cilj

NC1: Objasniti uticaj književnosti na društvo, “odozgo na dole”, odnosno ulogu pisaca kao agenata u širenju određene propagande ili određenih ideologija, te estetskih ukusa i prihvatljivih ponašanja u kulturnoj proizvodnji;

NC2: Pokazati da određeni zajednički i pojedinačni elementi postmodernog latinoameričkog romana nemaju svoj izvor, ili nisu imanentno proizvod latinoameričke kulture i sredine, već proizvod zajedničkih kozmopolitskih interesovanja pisaca (okultizam, kozmopolitizam) i pokušaj širenja ideologije “odozgo na dole”;

NC3: Fenomen postmodernizma neophodno je sagledati i s kritičke pozicije, kao projekat vezan uz 3. industrijsku revoluciju i postindustrijalizaciju, koji je imao agendu, prevashodno, eliminisati marksizam i marksističku filozofsku misao, te oslabiti ljevicu jer je jedna od pojedinačnih hipoteza rada ta da ovaj *pokret* ili *stanje* nije iznikao iz društva, tj. kao odgovor na društve procese, već je te procese želio inicirati, a njegov uticaj na društvo objasniti kao pretežno negativan;

NC4: Podstaknuti akademsku zajednicu, bosanskohercegovačku inteligenciju, a pogotovo sociologe i sociologinje da prate, analiziraju, istražuju i daju svoja mišljenja o početku, navodne, 4. industrijske revolucije koju propagira *Svjetski ekonomski forum* i o tome šta ona može značiti za bh. društvo, kao i za društvo u cjelini.

3.2. Društveni cilj

DC1: Podstaknuti društvo da kritički razmišlja i odgovorno konzumira kulturne proizvode (književnost, film, muziku, medije), stoga što su oni historijski često bili korišteni kao alat za širenje propagandne i *proizvodnju pristanka*, ne samo od strane totalitarnih i autoritarnih, pa i demokratskih vlada, već i privatnih kompanija, organizacija i fondacija;

DC2: Dati uvid u to da postmodernizam promiče intelektualni opskurzam, nepoštenje, moralni i kognitivni relativizam, te da mu je namjera destabilirati društvo i decentralizirati ga, e da bi ga ponovo okupio oko novih centara moći;

DC3: Da je projekat koji postmodernizam želi ostvariti i dalje aktuelan, pogotovo jer mu je cilj bio skrenuti pitanje s klase na pitanje statusa (rase, etniciteta, spola, seksualne

orijentacije), pogotovo stoga što smo, prema *Svjetskom ekonomskom forumu*, navodno već ušli u 4. industrijsku revoluciju. Ako je postindustrializacija iznjedrila nešto poput postmodernizma, šta društvo tek može očekivati s *novom* industrijskom revolucijom?

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza

Književnost je društveno uslovljena, kulturni je proizvod koji je značajno uticao i utiče na društvene procese.

4.2. Posebne-pojedinačne hipoteze

PH1: Postmodernizam nije nastao iz društva, odnosno kao odgovor na određene društvene procese ili stanja, nego je kreiran da bi te procese i stanja mijenjao;

PH2: Postmodernizam je osmišljen kako bi diseminirao ideje neoliberalnog kapitalizma, oslabio ljevicu i eliminisao marksizam i marksističku filozofsku misao;

PH3: Postmodernizam afirmiše namjerni naučni opskurizam, intelektualno nepoštenje, te moralni, kognitivni i epistemološki relativizam;

PH4: Postmodernizam, koji se vezuje uz postindustrijsko doba, nikako nije mogao prirodno nastati u Latinskoj Americi, koja je kasnila i sa modernizmom i sa industrijalizacijom u odnosu na Evropu, te nije dostigla tačku *iscrpljenja* u umjenosti potrebnu za nastanak postmodernizma (potrebnu makar prema definicijama postmodernih teoretičara);

PH5: Djela nastala za vrijeme tzv. *buma* latinoameričkog romana 1960-ih godina, odnosno, nakon Drugog svjetskog rata, a koja imaju mnoge postmodernističke odlike, iako ne moraju nužno biti kategorizirana kao takva, veoma malo održavaju zbilju Latinske Amerike i zapravo su imperijalistički projekat, svoj uspjeh, berem djelimično, duguju uspjehu časopisa kojeg je finansirala CIA.

4.3. Sistem varijabli

NEZAVISNA VARIJABLA: Sociološki aspekti (kakvi su, šta su uzrokovali, čega su posljedica);

ZAVISNA VARIJABLA: Postmoderna književnost; latinoamerički roman 20. stoljeća.

4.4. Sistem indikatora

4.4.1. Indikator generalne hipoteze

Književno-historijske činjenice, te sama književna djela, kao i biografije pisaca.

4.4.2. Indikatori posebno-pojedinačnih hipoteza

IPH1: Postmodernizam i poststrukturalizam su propagirali sociolozi i teoretičari s francuskog govornog područja, prvi su ga spominjali i pisali o njemu kao pojavi;

IPH2: Prema vlastitim definicijama postmodernista, postmodernizam afirmiše decentraliziranost, a svijet shvata globalistički; također, CIA-ini vlastiti dokumenti o *Operaciji Kongres za slobodu kulture*;

IPH3: Prema vlastitim definicijama postmodernista, laž i istina se ne razlikuju, postoji više istina a ne samo jedna - objektivna, postmodernisti zloupotrebljavaju terminologiju iz prirodnih nauka i potpuno pogrešno shvataju fenomene iz prirodnih nauka, krilatica postmoderne epistemologije je *sve može*;

IPH4: Socio-ekonomski status zemalja Latinske Amerike, nerazvijenost njihove književnosti, a pogotovo romana kao književne vrste;

IPH5: Stil pisanja, teme i poruke latinoameričkih romana, poput *Terra Nostre* Carlosa Fuentesa, činjenica da su pisci Buma bili dio časopisa kojeg je finansirala CIA.

5. Način istraživanja

U istraživanju ću primijeniti osnovne analitičke i sintetičke metode: apstrakciju, dedukciju, generalizaciju, sintezu, konkretizaciju i indukciju. Naglasak ću staviti na analizu i

sintezu jer se bitni elementi društvenih aspekata nastanka i razvoja postmodernizma moraju sagledati zajedno kako bi se stekao uvid u cjelinu. Također, vršit ću komparativnu analizu određenih latinoameričkih romana.

6. Naučna i društvena opravdanosti istraživanja

6.1. Naučna opravdanost

Istraživanje s naučnog aspekta je opravdano stoga što se veoma malo proučavao uticaj književnosti na društvo, odnosno to da se ona kao medij često koristila za komuniciranje prihvatljivih ideologija i usaglašenih narativa od strane elita, bilo vladinih ili ne. Latinska Amerika je uzeta kao primjer na kojem će se testirati glavna hipoteza. Također, veoma malo se na naše jezike prevodila kritika postmodernizma, pa su studije o njegovom negativnom uticaj slabo rađene na ovom području.

6.2. Društvena opravdanost istraživanja

Istraživanje je društveno opravdano stoga što pokušava rasvijetliti, s jedne kritičke pozicije, posljedice i proizvode, kao i ideologiju postmodernizma i njegove aspiracije u društvu, te pružiti neke do sada manje poznate činjenice o njemu.

7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Istraživanje stavlja u fokus period od Drugog svjetskog rata (okvirni period nastanka postmodernizma), pa do kraja 20. stoljeća.

III. Stari svijet

3.1 “Banana republike” ili kratak historijski pregled osnovnih društveno-političkih prilika u Latinskoj Americi

3.1.1. Kolonijalno doba

Države Latinske Amerike su veoma različite, tvrdi Oscar Waiss, razlikuju se po jeziku, rasi, kulturi, običajima, ekonomskim prilikama, državnom uređenju i razvijenosti. Ipak, jedna s drugom uglavnom obitavaju u harmoniji, pa čak teže regionalnom ujedinjenju, a ove različitosti ne zasjenjuju zajedničke karakteristike, među kojima je i ta da su manje ili više istovremeno uključene u zajednički život svijeta zahvaljući Kolumbu i njegovom otkriću Novog Svijeta (Waiss 1976: 20). To je otkriće zauvijek promijenilo sliku svijeta i povezalo narode iz naudaljenijih mjesta. Kada se krajem 15. stoljeća Kristofer Kolumbo “iskrao na ono za šta je mislio da je Indija, umjesto zlata, kojem se nadao, ponudio je Evropi obnovljenu viziju Zlatnog doba (...) zemlje Utopije, srećno vreme čoveka prirode” (Fuentes 2017: 13-14), dakle raj na Zemlji. No, taj je raj odmah potom uništio, a čovjeka prirode smjesta napao i porobio. Samo je u centralnom dijelu Meksika, u periodu od 1519. do 1605. godine, broj domorodaca smanjen s 25 miliona na jedan milion (Livingstone 2013). Prije osvajanja, u evropskoj Utopiji, u Novom svijetu, živjele su mnoge domorodačke zajednice, ništa više prirodne od svojih osvajača, jer su mnoge od njih bile veoma napredne civilizacije, poput Maja, Inka, Azteka.

Osvajači s Iberijskog poluostrva u Novi su svijet donijeli rimoktoličanstvo i politički model koji se nije puno razvijao nakon renesanse. Nad nekadašnjim moćnim civilizacijama zavladao su “malobrojno plemstvo i oholi kler” (Waiss 1976: 20), sprječavajući tako nastanak srednje klase. Prenoseći svoju zastarjelu aristokratsku koncepciju i u Novi svijet i dajući ogromna prostranstva, tzv. *latifundije*, plemićima na doživotno korištenje, koja su često prelazila i u nasljedstvo njihovim potomcima, onemogućen je bilo kakav stvaran napredak privrede i poljoprivrede. Na primjer, Hernán Cortés je dobivši titulu markiza od Valle de Oaxace dobio i 23 naselja sa 25.000 domorodaca (Waiss 1976: 22). Oscar Waiss, čileanski novinar i publicista, u svome djelu *Od kolonijalizma do revolucije: Latinska Amerika – kratka historija*, navodi da se zemlja od Meksika do Patagonije nemilice dijelila među elitom osvajača, dok su domoroci bili podvrgnuti najgoroj vrsti robovanja (Waiss 1976: 22). Kao da

podjarmljivanje domorodačkog stanovništva i genocid u kojem je život izgubilo 20 ili 30 miliona ljudi nisu bili dovoljni, osvajači su još uvozili i afričke robove koje su potom tlačili i gore nego američke starosjedioce. Dok je plemstvo među sobom dijelilo zemlju i ugnjetavalo robove, crkveni redovi su konsolidovali velike posjede i bogatstva. Katolička crkva je podržavala politiku tlačenja domorodaca, iako su neka pojedinačna svećenička lica bila protiv toga (Waiss 1976: 25).

Jasno je stoga, da je dolazilo do mnogih ustanaka i pobuna, kako među domorocima i afričkim robovima, tako i među *kreolcima*, bijelcima rođenim u Novom svijetu (Waiss 1976: 27). Ustanci su se dizali širom kontinenta: 1549. godine u Čileu, zatim u Meksiku, Venecueli, Peruu. Do 18. stoljeća, kontinent je bio opljačkan, a domorodačko stanovništvo, s kojim se manjinska bjelačka, odnosno kreolska elita, nije poistovjećivala, živjelo je u velikoj bijedi.

3.1.2. Borbe za nezavisnost

Protestujući protiv visokih poreza, zabrana koje je Kruna uvodila ili koncesija koje je davala, osiromašeno, i to prevashodno gradsko stanovništvo Latinske Amerike - kreolci i Evropljani, navodi Vitale, počinju aktivno da zagovaraju slabljenje ili potpuno raskidanje veza sa Španijom. Nije ni čudo da je većina slavnih revolucionara, poput Simona de Bolívara, Joséa de San Martína, Bernarda O'Higginsa i Fulgencija Yegrosa, bila obrazovana u inostranstvu, te poticala iz uglednih porodica, nezadovoljnih svojim položajem. *Srž revolucije je bila ekonomska*. Luis Vitale, čileanski historičar, marksista i aktivista, u tekstu *Latinska Amerika: feudalna ili kapitalistička?*, objavljenom u zborniku *Latinska Amerika: nerazvijenost i revolucija*, navodi da je kreolska buržoazija težila postati vlast, "ljudi koji su predvodili revoluciju bili su većinom buržoaskog porekla: zemljoposedni, trgovci, vlasnici rudnika, vlasnici planataža, stoke i izvoznici. Narod je u velikoj meri ostao ravnodušan prema revoluciji koja za njega nije predstavljala socijalnu emancipaciju, već direktnu konsolidaciju njegovih eksploatatora, kreolskih zemljoposjednika" (Vitale 1983: 56). Ipak, prva država koja je uspjela izboriti svoju nezavisnost bila je Haiti. Država, u kojoj gotovo u potpunosti žive crnci, čiju su borbu predvodili nekadašnji robovi.

Waiss tvrdi da su "za vrijeme ratova za nezavisnost, granice između latinoameričkih nacija bile (...) sasvim beznačajne i moglo se putovati iz jedne zemlje u drugu bez pasoša ili bilo kakvih dokumenata. Građani jedne zemlje mogli su da se zaposle ili steknu neki položaj u drugoj. Štaviše, Venecuelanac Simon de Bolívar bio je predsjednik Kolumbije, Perua i

Bolivije, dok je Argentinac San Martin “mogao to da postigne u Čileu, a zaista je i bio na tom položaju u Peruu” (Waiss, 1976: 34-35). Zapravo, postojale su velike težnje za ujedinjem latinoametičkih država, no od federacije nije bilo ništa zbog ličnih interesa moćnika, veleposjednika i trgovaca.

3.1.3. Imperijalizam

U to vrijeme, u Evropi dolazi do industrijskih revolucija i nastanka kapitalizma, a SAD postaje važan ekonomski faktor. Balkanizacija kontinenta krajem 19. stoljeća bila je više rezultat neefikasne organizovanosti, nego početne neimaštine (Waiss 1976: 35), a zajedno s ekonomskom nerazvijenošću nastavila se duboko u 21. stoljeće, s krizama četiri “D” - dug, droga, društveni razvoj i demokratija (Funes 2017: 324). “Primjena principa u stilu evropske demokratije na mase kojima su nedostajali najosnovniji pojmovi obrazovanja i kulture, ličila je na farsu, kaže Weiss. Nijedan od vođa oslobodilačkog rata nije bio u stanju da interpretira potrebe te ogromne većine i da radikalno ukloni prepreke koje su stajale na putu njenog historijskog uzdizanja. Jedino su preostale kao mogućnosti – “opšta anarhija, pljačka javnih dobara ili manje-više nepismene tiranije u službi moćnika” (Waiss 1976: 37).

Od sredine 19. stoljeća, ili već od objave *Monroove doktrine*, težnje i interesi SAD-a spram Latinske Amerike postali su jasni. Američki predsjednik James Monroe naveo je da su Sjeverna, Centralna i Južna Amerika jedinstveno geopolitičko područje, te istovremeno interesna sfera SAD-a. Monroe je naznačio “da se američki kontinent ubuduće ni u kojem slučaju ne smije smatrati kolonijom ili posjedom bilo koje europske zemlje i da će SAD svaki pokušaj širenja europskih kolonijalnih sila prema zapadnoj hemisferi, smatrati opasnim za svoj mir i sigurnost” (Polović 2019).

Grace Livingstone, američka novinarka i stručnjakinja za Latinsku Ameriku, u svojoj knjizi *America's Backyard: The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror* navodi da se SAD miješao u unutrašnju politiku zemalja Latinske Amerike više od 180 godina, tako što je “slao marince, postavljao diktatore, podržavao vojne udare, obučavao represivne naoružane skupine i destabilizirao progresivne vlade. SAD smatra Latinsku Ameriku svojom sferom uticaja: izvorištem posjeda, radne snage, sirovina i tržišta” (Livingstone 2013), ponašajući se prema ovom kontinentu kao prema svome dvorištu, po čemu je knjiga i dobila ime. A šta je dvorište, nego prostor na koji vlasnik polaže puno pravo, u koji slobodno ulazi i izlazi i gdje mu se djeca igraju? (Livingstone 2013). Do kraja 19.

stoljeća, američke kompanije za proizvodnju šećera, voća, duhana i minerala mogle su se naći širom Kube, Portorika, Jamajke i Centralne Amerike. Za samo 20 godina kompanija *United Fruit*, koja je kasnije promijenila ime u *Chiquita*, a o kojoj će u ovom radu biti još riječi, potpuno je kontrolisala izvoz Centralne Amerike, a američki investitori su uložili 30 miliona dolara u kubanske plantaže, rudnike i privredu (Livingstone 2013).

Početakom 20. stoljeća, s *banana ratovima*, kada je vojska branila komercijalne interese američkih kompanija, s Roosveltovom doktrinom *velike batine* - “budite blagoglagoljivi, ali sa sobom nosajte veliku batinu, pa ćete daleko dogurati” (Britannica), s Plattovim amandmanom za okončanje Špansko-američkog rata na Kubi, a na osnovu kojeg SAD i dan danas kontroliše vojnu bazu Gvantanamo, te važnom ulogom u otcjepljenju Paname od Kolumbije, SAD je nastavio svoju intervenističku politiku na tlu Centralne i Južne Amerike i učvrstio svoju poziciju policajca u latinoameričkim, neimaštinom i tiranijom napaćenim zemljama. 20. stoljeće označilo je prelazak sa evropskog miješanja i tutorstvo na sjevernoameričko, odnosno ono SAD-a (Prenz i Goloboff 1980: 141).

Politička nesigurnost, tiranija, vojni pučevi, kaudiljizam, korupcija, utrka stranaca za profit, jačanje latifundizma, klerikalizma i militarizma praćeni su prodiranjima imperijalizma. Imperijalizam se nije s lakoćom učvrstio u Latinskoj Americi, smatra Ruy Mauro Marini, brazilski sociolog i ekonomist, on je prošao vrlo bolne etape, od rata za podjelu kolonija iz 1914. godine, nakon kojeg je uslijedila dezorganizacija, nametnuta svjetskoj privredi krizom iz 1929. godine, a svoj vrhunac doseže za vrijeme rata za svjetsku hegemoniju 1939. (Marini 1983: 243). Ova je ekonomska kriza konačno povela zemlje Latinske Amerike u industrijalizaciju; od agroekspozitivnih ekonomskih struktura došlo se do fabričke proizvodnje, odnosno, njenog porasta, bez da se privreda u potpunosti transformisala.

Drugi svjetski rat konsolidovao je do tada neostvarenu buržoaziju, koja se uključila u industrijalizaciju. Prijepor između nove buržoazije - industrijalaca i njihovih starih saveznika zemljoposjednika - feudalaca, doveo je do stvaranja fenomena *populizma*, a najpoznatiji takav slučaj jeste argentinski predsjednik Juan Perón (Prenz i Goloboff 1980: 219). Fernando Calderon smatra da je najoriginalnija latinoamerička kulturna i društvena tvorevina 20. stoljeća upravo populizam (Calderon 1995: 58). Anđelko Milardović, hrvatski politolog, sociolog i profesor političkih nauka, peronistički populizam - *peronizam* svrstava u svojevrsni *kaudiljizam*, “sustav vladavine bez nekog političkog programa, tj. pravila političkog djelovanja, a s cezarističkim tipom vlasti i demagogijom, te svojevrsnim paternalizmom” (Milardović 2004: 47-48). Ovaj period obilježit će težnje ka neviđenoj integraciji tržišta, pa time imperijalistički sistem, s jedne strane sve više jača, stavljajući

Sjedinjene Američke Države u sami centar hegemonističke moći. SAD koordinira i vojno propađa tu integraciju, dok s druge strane biva podrivan nastankom socijalističkog tabora (Marini 1983: 243-244).

1930-ih godina prošlog stoljeća, izdvojila su se trojica posebno brutalnih karipskih diktatora: Fulgencio Batista y Zaldívar na Kubi, Rafael Leónidas Trujillo na Dominikanskoj Republici i Anastasio Somoza García u Nikaragvi. Weiss spominje da je njima trojici “pripala neslavna čast da se nalaze na čelu krvavih i nepismenih diktatura na širokim prostranstvima Latinske Amerike, kojom vlada savremena civilizacija, i to u vrijeme međunarodnih organizacija i naučnog i tehničkog napretka 20. veka” (Weiss 1976: 80-81), a tokom Hladnog rata, upravo oni su bili glavni saveznici SAD-a, “uživali su potpunu političku i finansijsku potporu američkih administracija s obvezom gušenja ljevičarskih gerilskih pokreta i ideja socijalizma koje su bile vrlo prijemčive u Latinskoj Americi (Polović 2019).

Latinska Amerika, iako raznovrstan kontinent, “ipak nudi dosta iznijansiranu političku evoluciju” (Prenz i Goloboff 1980: 142). Do početka Drugog svjetskog rata, zemlje Latinske Amerike bile su pritisnute padom broja stanovnika, latifundizmom i nerazvijenošću, što je polučilo intelektualnu učmalost i političku konfuziju (Weiss 1976: 49), a odgovor na nemire bila je: diktatura (Weiss 1976: 53), te su autoritarne vlade počele da se pojavljuju čitavim kontinentom. Pored toga, Latinska je Amerika bila preplavljena i stranim kapitalistima, kako iz Evrope, tako i iz Sjeverne Amerike (Weiss 1976: 57).

Američke kompanije su brzo preuzele kontrolu nad proizvodnjom šećera na Kubi, Portoriku, Tahitiju i u Dominikanskoj Republici, a britanske su držale monopol u državama engleskog govornog područja. Plantaže kafe u Centralnoj Americi su bile u rukama lokalnih oligarha, s izuzetkom Gvatemale, gdje su one većinski bile u vlasništvu njemačkih kompanija. Ipak, kaže Livingstone, strane su kompanije najviše profitirale na kafi, a proizvodnja banana je u potpunosti bila u rukama američkih kompanija, u prvom redu *United Fruit-a* i *Standard Fruit-a*. *United Fruit* je na kraju potpuno preuzeo kontrolu nad prodajom banana tako što je gradio željezničke pruge i luke i kupovao plantaže, pa je do 1930-ih imao 3.5 miliona jutara zemlje u Centralnoj Americi i na Karibima, zbog toga je dobio nadimak *hobotnica*. U Gvatemali je ova kompanija imala toliku moć i kontrolu, da je u njenom vlasništvu pored *svih* željezničkih pruga, bila i vlada – kompanija je mogla davati veto predsjednicima i diktirati državnu politiku. Zbog ove su činjenice male centralnoameričke države prozване *banana republikama* (Livingston 2013).

3.1.4. Procvat socijalizma i ljevice

Ekspanzija komunizma nakon Drugog svjetskog rata i socijalističke revolucije obilježili su 20. stoljeće u Latinskoj Americi. Kao antiteža američkom imperijalizmu pojavio se Augusto César Sandino, revolucionar iz Nikaragve, “koji je osvojio srca latinoameričkog naroda” (Waiss 1976: 104). Waiss smatra da je u tome bio uspješan zbog “rastuće svijesti o šteti koju našim privredama pričinjavaju imperijalistička preduzeća i nezadovoljstvo probuđeno hipokritskim i istovremeno brutalnim metodama sjevernoameričkih vlastodržaca. Tako je antiimperializam postao sveopšte osjećanje koje nisu mogli prenebregnuti ni najreakcionarniji slojevi nacionalne buržoazije” (Waiss 1976: 104).

Međutim, možda najznačajnija revolucija za sve Latinoamerikance, a naročito središnja činjenica latinoameričkog društva za mladog pisca, kako to tvrdi Harss (Harss 1982: 40), bila je kubanska revolucija koju je predvodio Fidel Castro protiv Fulgencija Baptiste. Baptista se 1952. godine državnim udarom ponovo vraća na vlast i uvodi otvorenu diktaturu, koja je, naravno, bila podržana od strane SAD-a, što je bio odličan povod Fidelu Castru da protiv njega povede borbu (Lemačić 2011). Castrova pobunjenička vojska je krenula je u pravi građanski rat protiv režima. SAD se u sukob formalno nije miješao, no ipak su neformalnim kanalima Batisti slali podršku u oružju, a nisu ni povukli svoje trupe s Kube, kako je bilo dogovoreno (Lemačić 2011). Pobunjenici dolaze na vlast 1959. godine ulaskom u Havanu na čelu sa čuvenim Ernestom Che Guevaraom. To je označilo početak ekonomske izolacije za Kubu, pa iako su neke zabrane vremenom ublažene, SAD-ov trgovinski embargo je još uvijek na snazi.

1970-ih godina, ljevica je postigla značajan uticaj u Latinskoj Americi. Kubanska revolucija je bila samo prva u nizu mnogobrojnih pobuna koje su uslijedile. Sjedinjene Američke Države i njihova Centralna obavještajna agencija (CIA) nisu željele dopustiti još jedan kubanski scenarij, stoga su okupile vojne vlade Čilea, Argentine, Bolivije, Brazila, Paragvaja i Urugvaja, a kasnije i Perua i Ekvadora, oko zajedničkih ciljeva: prikupljanja informacija o potencijalnim prijetnjama ovim vladama, likvidacije njihovih političkih protivnika, iskorijenjivanja komunističkih ili sovjetskih uticaja i ideologije u regiji, te održavanja na vlasti trenutnih vlada, podržanih od strane SAD-a i neoliberalnih ekonomskih politika (ArcGIS). Ova hladnoratovska zavjera, koja je trajala od 1970-ih do 1980-ih, poznata je i kao *Operacija Kondor*. Specijalni obavještajni i operativni sistemi unutar ovih južnoameričkih vlada omogućili su tim režimima da pronalaze, zarobljavaju i likvidiraju političke protivnike van državnih granica, što je kao svoj ishod imalo smrt između 60.000 i

80.000 ljudi širom kontinenta, kao i hapšenje preko 400.000 političkih protivnika režima. U okviru ove operacije, Augusto Pinochet, vođa vojne hunte i kasniji predsjednik Čilea, svrgnuo je legitimnog, ljevičarskog predsjednika Salvadora Allendea s vlasti. Pinochet je uz pomoć SAD-a ostao na vlasti više od 40 godina i neutralizovao svaki pokušaj nove ljevičarske pobune, odnosno gerile (ArcGIS).

3.1.5. Destabilizirajući faktori 1980-ih godina

Ekonomska historija svijeta, smatra Elliott, a ne samo Latinske Amerike ostaće obilježena dužničkom krizom iz 1982. godine. Te je godine Meksiko proglasio moratorij na sve inostrane dugove, no i druge su zemlje bile u krizi. Larry Elliott, urednik ekonomskih pitanja u *The Guardianu*, navodi da su tada američke, britanske i japanske banke pohrlile da vladama zemalja Latinske Amerike daju kredite sa odgođenom otplatom, a koje su zapravo samo reciklirale enormno velike profite naftnih proizvođača. Sindikalni zajmovi su dozvoljavali bakama da spoje dobre hipoteke sa lošim i tako ih prodaju. Zatim su se vlade obratile MMF-u kako bi dobile novac da otplate dug bankama, pa su tako ove multinacionalne banke profitirale (Elliott 2012), dok su zemlje Latinske Amerike dovedene na rub propasti. Situacija je, kaže Elliott, vrlo slična onoj iz naše novije historije kada se desila ekonomska kriza u Grčkoj. “Drakonski uslovi nametnuti uz ove zajmove, za posljedicu su imali deceniju visoke nezaposlenosti, povećanje siromaštva i smanjenje BDP-a. BDP Latinske Amerike je 1990. bio manji za 8% od onog iz 1980. Vlade su platile visoku cenu za dobijeni novac, jer je MMF smatrao da bi blaži pristup doveo do problema „moralnog hazarda“, i umesto da nauče iz svojih grešaka, zemlje poput Meksika i Brazila su ohrabrivane da nastave sa starom praksom pozajmljivanja” (Elliot 2012). Gregory Ruggiero navodi da je MMF dužničkim zemljama nametnuo vrlo stroge ekonomske programe kako bi mogle reprogramirati svoje dugove i/ili pozajmiti više novca. Dakle, zemlje su morale smanjiti potrošnju kako bi smanjile svoj dug i stabilizirale svoju valutu. Da bi to postigle, “smanjile su javna izdvajanja za obrazovanje, zdravstvo, socijalne servise, te devalvirali državne valute tako što su smanjili zarade od izvoza i povećali troškova uvoza, što je dovelo do uvođenja racionalizacije hrane, ukidanja radnih mjesta i plata, preuzimanja malih farmi od velikih izvoznih farmi i promovisanja privatizacije javnih industrija” (Ruggiero 1999). Zbog ove krize, većina zemalja je pretrpjela recesiju, a njome su najviše pogođeni najsiromašniji slojevi društva. I dok su ekonomije stagnerale, bruto društveni dohodak Latinoamerikanaca je naglo padao, siromaštvo

se povećavalo, a ionako širok jaz između bogatih i siromašnih dodatno se povećao (Ruggiero 1999).

Jedan od najvećih izazova s kojima se Latinska Amerika od sredine 1970-ih na ovamo susrela jeste nastanak narkoindustrije. Ovaj problem, uz siromaštvo i diktature, uzrokuje i brojne druge probleme, poput povećanja stope kriminaliteta, nestabilnosti u državama, korupcije, kršenja ljudskih prava i delinkventnog ponašanja. Narko karteli su svoj *bum* doživjeli već početkom 1980-ih, razvijajući se ogromnom brzinom, a upravo zbog dužničke krize. Menno Vellinga, holandski historičar, navodi da je jedan od razloga nastanka i ogromnog uspjeha narkoindustrije taj što je država počela da gubi svoj legitimitet, jer nije ispunjavala mnoge obaveze prema svojim građanima. Uzgoj koke naglo je porastao u Boliviji, Peruu i Kolumbiji, u kojoj uz narkotrafikante, jača još jedan vaninstitucionalni akter – paravojne skupine, koje od tada pa sve do danas oblikuju njenu politiku (Kos-Stanišić 2008: 201), što posljedično vodi ka sve većem nasilju i klasnoj borbi:

“Narkorevolucija koja se odigrala osamdesetih godina poslužila je kao katalizator koji je dodatno povećao nasilje u Kolumbiji. Jedan od razloga bilo je širenje paravojnoga nasilja uzrokovanoga ulaganjem novopečenih narkobogataša u poljoprivredna zemljišta na području sjevera države (atlantske obale i doline rijeke Magdalene). Ulaganjem u zemlju narkotrafikanti su prali novac, stjecali bogatstvo i socijalni status. Budući da je ruralna zemljoposjednička elita bila ucjenjivana od gerile i morala je plaćati reket za zaštitu svoje imovine, a narkotrafikanti su nudili znatno više novca nego što je zemlja vrijedila, zemljoposjednici su im prodavali svoje posjede. Tijekom petnaestak godina tako je gotovo 6 milijuna hektara zemlje došlo u ruke narkotrafikanata” (Kos-Stanišić 2008: 102).

Narkoindustrija je za kratko vrijeme na scenu izbacila nove oligarhe i još više destabilizovala ionako ekonomski oslabljenu zemlju. Lidija Kos-Stanišić, hrvatska historičarka i politologinja, citira Manwaringa kada kaže da “s jedne strane narkoindustriju možemo smatrati glavnim destabilizirajućim elementom državnoga aparata, a s druge strane, zbog simbioze s korumpiranim političarima, superdržavom unutar same države Kolumbije” (Kos-Stanišić 2008: 109-110). Problem ilegalne trgovine drogama je najizraženiji u Kolumbiji i Meksiku, no i druge latinoameričke zemlje, na svim planovima, značajno zbog toga trpe.

3.1.6. Statistički podaci o Latinskoj Americi na početku novog milenija

Kako je već spomenuto, zemlje Latinske Amerike jesu različite, ali njihova je evolucija veoma slična. U drugoj polovini 20. stoljeća, na pragu novog milenija, Argentina, Brazil i Meksiko su bile relativno razvijene zemlje, dok su Haiti, Bolivija, Dominkanska Republika i Paragvaj bile u razvoju (Waiss 1976: 20). Prema podacima sa stranice statista.com (Statista 2019) iz 2019. godine, Brazil je danas najmnogoljudnija zemlja Latinske Amerike, s oko 211 miliona stanovnika, slijede Meksiko s oko 128, Kolumbija s 50 i Argentina s oko 45 miliona. Panama, Urugvaj, Nikaragva i Paragvaj imaju između 3.5 i 7 miliona stanovnika. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća većina stanovnika Nikaragve, Hondurasa, Haitija i Gvatemale je bila nepismena, dok je u Čileu, Argentini i Kostariki nepismenost bila svedena na minimum (Waiss 1976: 20). U novom mileniju, stopa pismenosti se znatno povećala, pa između 80 i 90% stanovništva starijeg od 15 godina Nikaragve, Gvatemale i Hondurasa danas zna čitati i pisati, s tim da Haiti i dalje najviše zaostaje, sa stopom pismenosti od oko 62% (World Bank 2020). Brazil je zemlja i s najvećim bruto društvenim proizvodom (BDP) koji je za 2020. godinu iznosio 1.434.080 američkih dolara, slijede ga Meksiko sa 1.076.160 i Argentina sa 388.280 (Statista 2020). Dakle, ove tri zemlje, Brazil, Meksiko i Argentina, osim što imaju najviše stanovnika, najveći BDP i što su najrazvijenije, one su ujedno i i tri najstarije nacije u Latinskoj Americi, Carlos Fuentes ovako opisuje njihovo rađanje: “obrazovanje, demagogija i ekonomski razvoj, koliko god da su nerazboriti vođeni, pomogli su u stvaranju modernih civilnih društava, sa snažnom državom u Meksiku, slabom državom u Argentini i metaforičkom, gotovo nadrealističnom državom sklonoj metafori u Brazilu” (Fuentes 2017: 318).

Po završetku Hladnog rata, kaže Fuentes, Latinoamerikanci su se nadali da će se konačno osloboditi stranih pritisaka; s raspadom Sovjetskog Saveza, trebalo je nestati i potrebe za antikomunističkim i drugim djelovanjima SAD-a (što nipošto ne znači da je do toga došlo) na području Latinske Amerike, no upravo tada se Latinoamerikanci suočavaju sa svijetom globalnih komunikacija i integracija, a još uvijek nisu riješili probleme koj ih muče od Osvajanja. Fuentes poziva sunarodnjake da otkriju svoj identitet gledajući se u ta dva velika ogledala – Evropu i Sjedinjene Države: Španiju i hispansku zajednicu u Sjevernoj Americi (Fuentes 2017: 324). On smatra da će budućnost Latinske Amerike, te njen kulturni, društveni i politički pravac i dalje biti snažno određeni ovim dvjema osama.

3.2. “Književnost, ako nije bezazlena treba da služi Osvajanju” ili latinoamerička književnost od svojih početaka do pojave Jorge Luisa Borgesa

Što se početaka književnosti u Latinskoj Americi tiče, Prenz i Goloboff tvrde da ona nastaje već sa prvim osvajanjima, sa hronikama koje su pisali konkvistadori. Naravno, tvrde oni, prvi hroničar Latinske Amerike je bio Kristofer Kolumbo. Hroničarsku praksu su nastavili i kasniji konkvistadori, a ona svoj razvoj u književnu vrstu duguje tome što “namerna ili ne, hronika osvajanja često povlači za sobom stvaranje fabule i efekata kojima je namenjena, čemu neki dodaju trezvenu umetnost pripovedanja” (Prenz i Goloboff 1982: 8). Dakle, književnost je i tada, kao i uvijek, bila medij elita, u ovom slučaju osvajača, koji su vlastite ideologije željeli uzdignuti u mitologije Novog svijeta. Već su ti prvi hroničari, kažu Prenz i Goloboff, išli dalje od fabule, od pukog tkanja stvarnosti s fikcijom: počinjali su raditi na jeziku (Prenz i Goloboff 1982: 19), što je pogodovalo razvoju epova. No, književna vrsta koju su Latinskoj Americi najbolje ustoličila jeste poezija. Harss navodi da su prve duhovne aristokrate Latinske Amerike bili upravo pjesnici (Harss 1980: 7).

Poezija, uz pozorište, postaje najznačajnija književna vrsta kolonijalnog doba. Književna praksa tog perioda oblikovana je kulturnom politikom Španije, koja je revno radila na uspostavljanju kulturne hegemonije u Novom svijetu, otvarajući univerzitete kako bi nametala određene modele umjetničkog stvaranja. “Bilo je normalno da je za sprovođenje jedne politike trebalo podstaći određenu vrstu književnosti, ili barem sprečiti onu koja bi mogla da oslabi ili oteža sličnu politiku” (Prenz i Goloboff 1982: 29). Poezija je očito pogodovala kolonizatoru u prenošenju ideoloških i političkih poruka, a književna je praksa kolonijalnog doba umnogome bila određena time da li se neko uspio prilagoditi tim nametnutim modelima. Većina književnika držat će se normativnih kriterija i modela diktiranih iz Španije (Prenz i Goloboff 1982: 30). Uopšteno gledajući, *književnost sopstvenih karakteristika*, kako Prenz i Goloboff nazivaju onu književnost koja ne slijedi nametnute modele već nudi nešto novo, mogla je sebi utrti put jedino veoma polako (Prenz i Goloboff 1982: 39).

Raymond L. Williams, stručnjak za latinoameričku književnost, navodi da su kritičari i šira javnost latinoameričku književnost uglavnom ignorisali, sve do pojave Buma. (Williams: 1). Bum je bio književni fenomen 1960-ih i 1970-ih godina prošlog vijeka kada je došlo do procvata latinoameričkog romana, kada su se pisci te generacije počeli masovno probijati na svjetskoj književnoj sceni, a njihova djela su postala dostupna globalnoj čitalačkoj publici. Ipak, prije njegove pojave, kako to navodi Luis Harss, čileanski pisac, novinar i književni kritičar, ona u domeni romana kao književne vrste nije imala šta ni da ponudi (Harss 1980:

44-45). Roman, ni u kolonijalno doba kada je bio u svojim povojima, a ni nakon njega nije bio česta pojava ni u Starom svijetu, gdje ovaj rod zapravo nikad nije niti zaživio - ni u Španiji ni u Portugalu, gdje se historija romana s *Don Kihotom* završava (Harss 1980: 8), a ne počinje, ali ni u Novom svijetu, gdje je prolazio kroz restriktivne kritičke procjene, pa i zabrane. Juan Octavio Prenz, argentinski pisac i historičar književnosti i Gerardo Mario Goloboff, argentinski pisac i urednik, u svojoj knjizi *Istorija hispanoameričke književnosti*, navode da je Kraljevskom poveljom izdatom 1531. godine bilo zabranjeno da se u Zapadnu Indiju, dakle Novi svijet, šalju “knjige romani sa beskorisnim ili profanim pričama, kao što su one Amadisa ili druge slične, jer to je loš primer za Indijance ili nešto što ne bi bilo dobro da čitaju niti da o tome razmišljaju” (Prenz i Goloboff: 47).

Podsticanje razvoja poezije i pozorišta, a zabranjivanje romana, bilo je politička misija Španije, djelovanje na društvene procese “odozgo na dole”. Ta je politička misija imala dvije premise: “s jedne strane održati konvenciju i prestiž književnih praksa koje ni na koji način nisu slabile njenu moć, i s druge strane, sačuvati važnost informacije naročito u vezi sa onim što se dešavalo na američkoj teritoriji. Književnost, ukoliko nije bila bezazlena, trebalo je da služi Osvajanju. Trebalo je da se neutralizuje nastanak književnosti koja bi svojim postupcima, svojim jezikom ili svojim temama, podvrgla Osvajanje kritici. Na ovaj način mir i težnje španskog plemstva bili su zadovoljeni” (Prenz i Goloboff 1982: 48). Latinoamerički pisci, formirani na novootvorenim univerzitetima, bili su svjesni svoje vaspitne uloge u društvu i “potrebe za štivom koje bi ideološki konsolidovalo osvajanje” (Prenz i Goloboff 1982: 48).

19. stoljeće donosi borbe za nezavisnost i postepno raskidanje sa španskim modelima; Latinoamerikanci svoje uzore sada traže u drugim evropskim zemljama: Engleskoj, Francuskoj, Njemačkoj. No, dolazi i do pojave tzv. *gaučovske poezije* koju Prenz i Goloboff ubrajaju u najoriginalnija latinoamerička ostvarenja. “Preko gaučovske poezije hispanoamerička književnost stiče sopstveni identitet, već u prošlom veku; ona se praktično rađa sa nacijom, kao jedna pobjeda naroda u borbama za nezavisnost” (Prenz i Goloboff 1982: 77). Centralni junak ove poezije jeste *gaučo*, stanovnik argentinskih pampi. Ova je poezija zaista potekla iz naroda, tvrde Prenz i Goloboff, ne samo zbog svoga sadržaja, već i zbog svojih tvoraca koji su prve pjesme objavljivali na lecima, uglavnom pod pseudonimom (Prenz i Goloboff 1982: 77).

Još jedan osoben latinoamerički izričaj bio je indigenistički roman. Svoje korijene je imao u romantičarskom pokretu, a nastavio se razvijati i u 20. stoljeću. Cilj mu je bio predstaviti nepravde koje je pretrpio domorodački narod, bilo da domoročica oslikava romantičarski, bilo da prikazuje uticaj modernog načina života i društvene nejednakosti na

domorodačku zajednicu (Prenz i Goloboff 1982: 211-212).

20. stoljeće donosi “prelaz sa evropskog mešanja, pre svega britanskog, na severnoamerički uticaj i tutorstvo” (Prenz i Goloboff 1982: 48), rađa se modernizam kao svojevrsni bunt protiv kolonijalne zaostavštine. Uvode se putopisi i priče. Značajna figura ovog perioda postaje Ruben Dario, pa se može govoriti o latinoameričkoj književnosti prije i poslije njega (Prenz i Goloboff 1982: 151), a Pablo Neruda i César Vallejo, kažu Prenz i Goloboff, predstavljaju dva glavna stuba književnosti 20. stoljeća, ne samo u Latinskoj Americi, već i u svijetu.

No, sa pojavom argentinskog pisca Jorge Luisa Borgesa i njegovom pričom *Vrt razgranatih staza* koja je objavljena 1941. godine, Latinska Amerika otvara potpuno novo poglavlje u kulturi, njegove priče i njegov stil pisanja postaju uzor mnogim piscima Latinske Amerike, kao i svijeta. Mnogi smatraju da je s njegovim djelima rođen i postmodernizam (Williams 1995: 13), mada njega samog ne svrtavaju među postmoderniste. O ovome piscu i njegovim djelima će biti više riječi u dijelu *Drugi svijet*, u poglavlju “*Veliki majstor Borges*” ili *rođenje postmodernizma*.

IV. Novi svijet

4.1 "Sve može" ili pokušaj definisanja postmodernizma

4.1.1. Postmodernizam kao pojam

Ni jedna studija koja nastoji definisati postmodernizam, kao ni jedan uvod u njegovo razmatranje ne počinje drugačije osim da je postmodernizam teško opisati, da je fluidan, nestalan i nedovršen pojam, da se ne zna šta tačno podrazumijeva, na koji period se odnosi i šta tačno propituje ili osporava ili želi da postigne. Ipak, već duže od 60 godina problematiziranje jednog takvog *ne*-pojma, odnosno *ne*-pojave zaokuplja intelekt i pažnju mnogih teoretičara i kritičara umjetnosti, filozofa, sociologa, filologa te akademske zajednice uopšte, potakao je niz rasprava i oblikovo suvremeni kulturni *zeitgeist*. No, dakle, da li je postmodernizam, epoha, fenomen, struja, stanje ili nešto sasvim drugo? Da li je nastavak modernizma ili odgovor na njega? Neki teoretičari, među kojima i Alex Callinicos, britanski politički teoretičar, marksista i aktivist, smatraju da postmodernizam nije epoha koja je hronološki došla poslije modernizma, već je više način razmišljanja, odnosno simptom trenutnih hirova zapadnjačke inteligencije (Callinicos 1991: 6) a drugi, poput Terryja Eagletona, britanskog marksističkog teoretičara književnosti i filozofa, razlikuju pojam *postmodernizam*, koji se odnosi na savremenu kulturu od pojma *postmoderna* koji se odnosi na određeni historijski period (Eagleton 1997: VII). Hrvatski sociolog Rade Kalanj smatra da je postmodernizam najprimjerenije definisati kao *šarenolik pokret* i *nekoherentni sklop ideja* koje relativiziraju koncepte modernosti: "prosvjetiteljski projekt, napredak, znanstvenu izvijesnost, industrijalizam, vjeru u racionalnost autonomnog subjekta, totalitet istine" (Kalanj 1999: 24), a čije je jedino pravilo - odsustvo pravila. Krilaticu *sve može*, a koja se često spominje kao odrednica postmodernizma, skovao je Paul Feyerabend, austrijski filozof koji nastupa iz pozicije epistemološkog anarhiste, a kako bi označio da naučne metode uopšte nisu bitne niti potrebne za širenje određenih teorija. Upravo zbog epistemološkog i kognitivnog, pa i moralnog relativizma koji polučuje *sve može* stav i nedostatak pravila, Sokal i Bricmont postmodernizam definišu kao "intelektualnu struju koja nastoji zamijeniti racionalnu misao" (Sokal i Bricmont 1998: 1).

Lynda Hutcheon, kanadska teoretičarka književnosti, u *Poetici postmodernizma*, navodi

da je postmodernizam “protivrečan *fenomen*, koji upotrebljava i zloupotrebljava, gradi i ruši same pojave koje izaziva – svejedno da li u arhitekturi, književnosti, slikarstvu, vajarstvu, filmu, videu, plesu, televiziji, muzici, filozofiji, estetičkoj teoriji, psihoanalizi ili historiografiji” (Hutcheon: 16-17), dok ga Jean-François Lyotard, francuski filozof, sociolog i teoretičar književnosti, u svome izvještaju *Vijeću univerziteta Quebeca* o stanju znanja, koje će postati svojevrsni manifest postmodernizma, definiše kao *stanje*, smatrajući da se tako najbolje opisuje kultura koja je nastala nakon “korijenitih promjena u nauci, književnosti i umjetnosti koje su se desile krajem 19. stoljeća” (Lyotard 2005: V).

U samoj srži tih promjena, veli on, leži nepovjerenje u *velike naracije*, odnosno leži kritika apsolutne istine i legitimnost institucija koje na njih položu pravo i tako upravljaju društvenim odnosima; upravo to nepovjerenje u metanaracije jesto ono što je *postmoderno* (Lyotard: VI). Pojednostavljeno rečeno, to znači da sa sve većim razvojem nauke i tehnologije, kategorije kao što su *istina, historija, struktura, identitet, autoritet, empirija, metafizika, razum* gube na svome značenju, bivaju dekonstruisani i podvrgnuti kritici, kako u filozofiji i nauci, tako i u umjetnosti i kulturi. Tim Woods, britanski teoretičar književnosti, definiše te *velike naracije* kao “totalno objašnjenje stvarnosti, kao ono što nude nauka, religija ili politički programi poput komunizma” (Woods 1999: 20).

Eagleton pored nepovjerenja u *velike priče*, kao osnovnu karakteristiku postmoderne misli, navodi i njeno nepovjerenje u tradicionalno poimanje istine, razuma, identiteta, objektivnosti, ideje univerzalnog progresa ili emancipacije; odbacujući ove prosvjetiteljske normative, postmoderna svijet smatra nepredvidivim, bez čvrstih temelja, raznolikim, kao zbir razjedinjenih kultura ili interpretacija, koje gaje određeni skepticizam prema objektivnosti istine, historije i normi, datosti naravi i koherentnosti identiteta (Eagleton 1997: VII). Hutcheon, slično kao Eagleton, navodi da su osnovne kategorije koje postmodernizam osporava, uz problematiziranje *velikih priča*, institucije, granice, centar, te principi kao što su vrijednost, red, značenje, vlast, identitet, a koji predstavljaju osnovne principe buržoaskog liberalizma (Hutcheon 1996: 25-33).

Međutim, čileanski filozof Martin Hopenhayn, u radu *Postmodernism and Neoliberalism*, objavljenom u zborniku *The postmodern debate in Latin America* 1995. godine, pruža esencijalnu analizu prave prirode postmodernizma i daje jedinstenu perspektivu u shvatanju njegove ideologije. On kaže da su nam velike priče potrebne ako želimo ispitati određeni fenomen, bilo da se radi o historiji, prirodi ili društvu, kako bi mogli racionalno predvidjeti njihovo ponašanje. *Velike naracije* nam daju ovlaštenje da opisujemo i normalizujemo pojave te pomažu da premostimo razliku između onoga što nešto jeste i što može biti. I klasični liberalizam i marksizam, tvrdi Hopenhayn, vodili su se univerzalnim

principima nasljeđenim iz prosvjetiteljstva i ti su principi dugo vremena imali ogromnu pokretačku snagu. No, postmodernisti smatraju da su zastarjeli i da su izgubili eksplikativni kapacitet.

Hopenhayn navodi da postmodernisti tu zastarjelost vezuju za: **1. revoluciju paradigmi egzaktnih i prirodnih nauka**, koje su posljedično uticale i na društvene nauke, **2. ubrzan razvoj tehnologije** i diversifikaciji procesa i proizvoda koja je uslijedila, što sprječava percepciju društva kao homogene cjeline i šire zajednice ljudi, namećući mu sve veći stepen kompleksnosti, kretanja i fleksibilnosti, **3. mikrokompjutersku revoluciju** koja je dovela do svekolike obrade podataka, a ona do proliferacije znakova i jezika koji raspršuju jedinstven model racionalnosti, **4. gubitak centralnosti subjekta** u historijskoj epohi u kojoj kompleksnost kulturalnih struktura i fragmentacija čine nezamislivom ideju generičkog ljudskog identiteta ili bilo koju vrstu globalnog identita, **5. depersonalizaciju znanja**, te konačno, **6. "komunikativnu ekstazu"** koja je rezultat obrađivanja podataka, telekomunikacija, kretanja kapitala, pri čemu dolazi do brisanja državnih granica i stapanja regionalnih identiteta (Hopenhayn 1995: 95). Hopenhayn postavlja ključno pitanje koje je relevantno i za ovaj rad: da li postmodernisti krizu metanaracija prosto opisuju ili je zapravo sami kreiraju? O tome će biti više govora u idućim poglavljima.

4.1.2. Filozofsko-teorijski temelji postmodernizma

Prema Ianu Gregsonu, engleskom piscu i kritičaru, dominantni stav postmodernizma je *nevjerovanje*, a dominantna strategija, kako postmoderne filozofije, tako i estetike, jeste dekonstrukcija, koja je *nevjerovanje u praksi* (Gregson 2004: 1). On dekonstrukciju smatra antisistemom, sistemom koji potkopava sisteme. Nevjerovanje svoje korijene vuče iz viktorijanskog perioda i tadašnje kulturalne krize izazvane gubljenjem povjerenja u kršćanstvo i jačanjem naučnih teorija poput Darwinove teorije evolucije. Ta se kriza, kaže Gregson, još više produbila u modernizmu (Gregson 2004: 1). Nije ništa neobično, stoga, što postmodernistička filozofija svoju inspiraciju za kritiku realizma crpi uglavnom iz Nietzscheove filozofije (Sorić 2010: 21), a Nietzscheov uticaj i na poststrukturaliste i na latinoameričke pisce druge polovine 20. stoljeća, u prvom redu Carlosa Fuentes, izuzetno je snažan. Jürgen Habermas je u govoru kojeg je održao u septembru 1980. godine kada je primio nagradu Theodor W. Adorno od grada Frankfurta, a koji je kasnije objavljen kao esej *Moderna – nedovršeni projekt* naveo filozofski temelj napada *mladih konzervativaca*, na razum – Nietzscheov esteticizam:

“Mladi konzervativci usvajaju osnovno iskustvo estetske moderne, razotkrivanje decentrirane subjektivnosti oslobođene svih ograničenja kognitivnosti i svrhovite djelatnosti, svih imperativa rada i korisnosti – i istupaju s njom iz modernoga svijeta. S modernističkom atitudom utemeljuju nepomirljivi antimodernizam. Oni premještaju spontane snage imaginacije, samoiskustva, afektivnosti u daleko i arhaično te instrumentalnome umu manihejski suprotstavljaju samo još evokaciji pristupačno načelo, bilo volju za moć ili suverenost bilo bitak ili dionizijsku snagu poetičkoga. U Francuskoj ta linija vodi od Georgea Bataillea preko Foucaulta do Derridaa. Naravno da nad svima lebdi duh Nietzschea, oživljenoga sedamdesetih godina” (Habermas 2009: 109)

McGuigan navodi da su Derridina kritka logocentrizma, kao i Foucaultova kritika *čovjeka* direktno ispirisane Nietzscheovim iracionalizmom, te smatra da su francuski poststrukturalisti filozofski potkopavali modernu (McGuigan 1999: 32), a upravo su njihove teorije postale filozofski i epistemološki temelji postmodernizma.

Woods navodi da se postmodernizam uveliko oslanja na poststrukturalizam, odnosno na **1. teoriju dekonstrukcije i gramatologije Jacquesa Derride**, koja želi poništiti iluziju binarnih opozicija i davanje prioriteta određenim pojmovima unutar tih opozicija, npr. favoriziranje *bijele* u opoziciji *crno/bijelo*, na **2. teoriji žudnje Jacquesa Lacana**, koja prosvjetiteljsko povjerenje u razum ne smatra pokretačem društvenih promjena, već žudnju za *Drugim*; prema ovom shvatanju naše sepstvo je podijeljeno na svjesni i nesvjesni dio, a kako *ono zna da ono što zna nije sve što postoji*, žudnja za tim *Drugim* postaje konstituirajući dio subjekta, a koja potom pokreće točkove historije, i na **3. geneaološkoj teoriji historije Michela Foucaulta**, koja želi da zamijeni konvencionalni model znanja s modelom koji je više pluralističan (Woods 1999: 18-19). Woodsovom spisku bi se još mogla dodati **4. istraživanja identiteta i razlike Gillesa Deleuzea**, kao i **5. dekonstrukcijska čitanja Paula de Mana**, nekada slavnog, ali danas rijetko spominjanog teoritičara u poststrukturalističkim krugovima, s obzirom na njegovu dugu profašističku prošlost, koja je otkrivena tek nakon njegove smrti. Callinicos kaže da Derrida, Foucault i Gilles Deleuze, iako se umnogome nisu slagali, “ipak su naglašavali fragmentarnost, heterogenost i pluralni karakter stvarnosti, odbijali mogućnost da ljudski um može doći do bilo kakvih objektivnih spoznaja o stvarnosti, a onoga ko misli, subjekta, na inkoherentnog nosioca sub- i trans- ličnih poriva i želja” (Callinicos 1991: 2-3).

Dakle, jasno je da je poststrukturalistička, pa tako i postmodernistička filozofija -

filozofija nihilizma i iracionalnog, a Sokal i Bricmont tvrde da je “naivno i pomisliti da postmodernizam ne napada racionalni stav kao takav”, pa on lako može pronaći saveznike u sujevjerju, vjerskom fundamentalizmu i New Age-u (Sokal i Bricmont 1998: 203).

4.1.3. Postmodernizam - nastavak modernizma?

Velika je, i do danas nerazriješena dilema, da li je postmodernizam nastavak modernizma, analogan modernizmu ili odgovor na njega, zato se vrlo često određeni pisci ili njihova djela svrstavaju čas u jednu, čas u drugu kategoriju. David Owen, britanski profesor socijalne i političke filozofije, u uvodu zbornika *Sociology of Postmodernism* navodi pet načina na koji je postmodernost definisano u odnosu na modernizam: **1. postmodernost** je epoha, dakle razlikuje se od modernizma i dolazi nakon njega; **2. postmodernizacija** je društveni proces koji od modernosti vodi ka postmodernosti, slično kao što je i modernizacija vodila tradicionalno društvo ka modernosti; **3. postmodernizam kao društvena i politička ideologija** koja odgovara procesu postmodernizacije i koja je usmjerena ka ostvarivanju stanja postmodernosti; **4. postmodernizam kao skup društvenih i kulturalnih uvjerenja, vrijednosti i oblika ponašanja**, prema kojim se da zaključiti da postojimo u postmodernosti ili da prolazimo kroz postmodernizaciju; te **5. postmodernizam kao kritika fundacionalizma** (Owen 1997 : 14)

Callinicos smatra da postmodernizam ne nudi ništa novo i da posuđuje postulate iz mnoštva drugih epoha i pravaca, prvenstveno modernizma. Odlike postmodernizma, poput nepovjerenja u *velike priče*, postoje još od prosvjetiteljstva, a pluralnost i polisemičnost svijeta, paradoks, simultanost, neizvjesnost, te estetika samoreflektivnosti i samosvijesti su prevladavale i među evropskim intelektualcima krajem 19. stoljeća, pa su zapravo svojstveni modernizmu (Callinicos 1991: 9-12). Kao i on, McGuigan također postmodernizam smatra nastavkom modernizma (McGuigan 1999: 92). Sokal i Bricmont smatraju da je postmodernizam ponudio i neke prijeko potrebne ispravke modernizmu - kada se radi o evrocentризmu, scijentizmu i vjeri u beskonačni napredak, te navode da oni kritikuju samo njegovu radikalnu veziju (Sokal i Bricmont 183).

4.1.4. Postmoderna kao fenomen kasnog kapitalizma

Eagleton smatra da je postmoderna nastala prelaskom Zapada na novi vid kapitalizma,

na “nestalni, decentralizovani svijet tehnologije, konzumerizma i industrije kulture u kojoj uslužne, finansijske i informacijske industrije trijumfuju nad tradicionalnom proizvodnjom, a tradicionalne klasne politike ustupaju mjesto politikama identiteta” (Eagleton 1997: VII). I Fredric Jameson, američki književni kritičar, filozof i marksistički politički teoretičar kritikuje postmodernizam s aspekta ljevičara i smatra ga trećim stadijem kapitalizma, to jeste *kasnog* ili *multinacionalnog* kapitalizma - prvi i drugi stadij su bili *klasični* i *visoki* kapitalizam (Woods 1999: 35). I Callinicos je baš kao Jameson skeptičan po pitanju postojanja postindustrijskog doba, kao i po pitanju *nastanka* postmodernizma uopšte. On je svoje djelo *Against Postmodernism: A Marxist Critique* objavio početkom 1990-ih i tada je primijetio trend kod sjevernoameričkih teoretičara iz 1980-ih, potpomognutih pariškom inteligencijom, da se retroaktivno sva postrukturalistička pisanja i filozofije podvedu pod jedan termin – *postmodernizam* (Callinicos 1991: 5). Callinicos odbacuje bilo kakvu tvrdnju da živimo u postmodernom ili postindustrijskom vremenu značajno drugačijem od kapitalističkog načina proizvodnje koji posljednjih dvije stotine godina dominira u cijelom svijetu, te odbacuje poststrukturalističke postulate kao imanentno lažne (Callinicos 1991: 4). On se pita zašto je veliki dio zapadnjačke inteligencije 1980-ih bio ubjeđen da i društveno-ekonomski sistem, kao i društvene prakse, doživljavaju fundamentalnu promjenu (Callinicos 1991: 5). Uistinu, ako se postmodernizam ne može definisati, ako se ne zna je li odgovor na modernizam ili njegov produžetak, zašto je ideja postmodernizma postala tako dobro prihvaćena i raširena u akademskoj zajednici i među inteligencijom?

Skeptični prema nastanku, programu, ideologiji, ali i učesnicima i propagatorima projekta postmodernizma, i Callinicos i McGuigan spominju da je vrlo neobično da *Vijeće univerziteta Quebeca* naruči izvještaj o stanju znanja u savremenom dobu, koji će postati poznat kao *Postmoderno stanje* i svojevrsni manifest postmodernizma, od Jean-François Lyotarda, koji je, kako tvrdi Callinicos, 1950-ih godina bio član kvazi-trockističke grupe *Socialisme ou Barbarie* i pobornik antistaljinističke verzije marksizma (ali je do objavljivanja *Postmodernog stanja* odbacio ciljeve socijalističke revolucije). McGuigan se pita zašto bi kanadski vladini službenici zaduženi za visoko obrazovanje i naučno istraživanje unajmili francuskog ljevičara da izradi jedan ovakav izvještaj? (McGuigan 1999: 9). On tvrdi da je cilj bio otvoriti diskusiju o strateškom odlučivanju: “*Postmoderno stanje* zaista je politički dokument”, upravo ga Lyotardove primjedbe o nauci, tehnologiji i obrazovanju takvim čine. U samoj srži “postindustrijske” biopolitike leži upravo kompjuter – komunikacije, lingvistika, kibernetika, digitalizacija, prijenos informacija, genetički i biološki inženjering i medicina, ka ovome je bio usmjeren razvoj druge polovine 20. stoljeća, a kompjuter kao njegov amblem, pružao je veliku mogućnost simboličkog manipulisanja i tehnološke transformacije, što je

značilo da su ekonomski procesi sada snažno određeni informacijama i njihovom komodifikacijom (McGuigan 1999: 10). Lyotard je ovim izvještajem najavio doba apolitične distanciranosti, hladnoće i automatizacije u kojem je svaki vid otpora sistemu uzaludan. “No, ionako se ne radi o predlaganju neke “čiste” alternative sustavu, sada koncem sedamdesetih *svi znamo* da će mu ona nalikovati“ (Lyotard 2005: 99), kaže Lyotard, a Callinicos mu odgovara da se to “*svi znamo*”, vjerovatno odnosi na “koncenzus pariške inteligencije na tragu *nouveaux philosophes*, koji su krajem 1970-ih govorili da su razočarana djeca 1968. počela napuštati marksizam” (Callinicos 1991: 3-4). *Postmodernost* više djeluje kao agenda za budućnost, a ne kao njeno predviđanje.

Danas, jedan dio ovog djela može da nam zvuči ili proročki ili kao potvrda teze o statusu *Postmodernog stanja* kao strateškog dokumenta, koji je koriseći se postupkom inokulacije trebao *ubrizgati* slabiju dozu otrova, kako bi šire mase, a naročito intelektualci, stekle imunitet, pa tako ne bi reagovale, niti smatrale neobičnim, “proročanstvo” onda kada se ono zaista ostvari. Jedno od “proročanstava” ostvarilo se sa Elonom Muskom i njegovom privatnom kompanijom *SpaceX*, uz pomoću koje je do početka 2021. godine zagadio Zemljinu orbitu s 40.000 *Starlink* satelita; četvrtinom svih umjetnih satelita upravlja upravo on (Cutberthson 2021). A evo šta je Lyotard 1979. godine napisao u *Postmodernom stanju*:

“Ekonomske su snage već u prethodnim desetljećima počele ugrožavati stabilnost državnih, zahvaljujući novim oblicima protoka kapitala što su nazvani generičkim imenom multinacionalne kompanije. Ovi oblici protoka podrazumijevaju da odluke što se odnose na ulaganja izmiču, barem djelomično, nadzoru nacionalnih država. Zbog razvoja informatičke i telematičke tehnologije ova se pitanja mogu još zaoštriti. Recimo primjerice, da je tvrtki poput IBM-a dozvoljeno da koristi jedno polje u Zemljinoj orbiti i da tamo može postaviti satelite za komunikaciju i/ili banke podataka. Kome će biti omogućen pristup? Tko će odrediti zabranjene kanale ili podatke do kojih se ne smije doći? Hoće li to biti država? Ili će ona biti korisnik poput ostalih? Sada nam se postavljaju novi pravni problemi, a preko njih i pitanje: tko će znati?” (Lyotard 2005: 6-7).

McGuigan, Callinicos, a i ostali koji su se pitali zašto je baš Lyotardu povjereno pisanje jednog ovakvog izvještaja, koji nema veze s njegovim dotadašnjim ubjeđenjima i radom, opravdano su skeptični. Naivno je pomišljati da se veliki politički zaokreti, kako u zajednicama, tako i kod pojedinaca dešavaju tek tako. Imajući u vidu dokazano jak

imeprijalistički uticaj CIA-e, ali i drugih manje ili više javnih organizacija, objavljivanje ovog strateškog dokumenta i njegova inicijacija u jednu vrstu postmodernog manifesta sigurno nisu bili spontani. Nažalost, ovaj je konkretan slučaj nemoguće dokazati, ali imajući u vidu snažnu CIA-inu ulogu u nastanku Buma latinoameričke književnosti, te njihovu zainteresovanost za francusku filozofiju i intelektualce o čemu će biti više riječi u narednim poglavljima, kao i historiju djelovanja ove organizacije, kako u Latinskoj Americi, tako i u svijetu, ostaje nam da “osnovano sumnjamo” u namjere Lyotardovog izvještaja.

4.1.5. Postmodernizam i marginalizovane skupine

Kasni kapitalizam doveo je do promjena u percepcija roda; Gregson navodi da se kućni prostor do tada uglavnom smatra *ženskom*, a radni prostor *muškom* sferom, no kako su se mijenjali uslovi rada, mijenjala se i uloga žene u društvu. Pokreti za zaštitu ljudskih prava žena i feministička kritika ključni su kulturalni pomaci postmodernizma, pa bi se moglo reći da su postmodernistički tekstovi eksplicitno feministički (Gregson 2004: 100). Ipak, treba imati na umu da feminizam nije postmodernistički proizvod. Woods kritikuje Susan Hekman, koja je željela *postmodernizovati* feminizam, navodeći da im je zajednička odbojnost prema antropocentričnim definicijama znanja i kritičan stav prema prosvjetiteljskoj epistemologiji koja se temelji na racionalizmu i dualizmu. Ovo, međutim, dovodi feminizam u *Kvaka-22* poziciju, kaže Woods, jer feminizam želi kritikovati racionalizam i prosvjetiteljsku patrijarhalnu epistemologiju, a istovremeno se i etablirati u modernističko naslijeđe, koristeći se upravo sposobnošću racionalnog mišljenja (Woods 1999: 39). Opiranje feminizma da bude asimilirano u postmodernizam značajno je i stoga što ovo nije jedina *Kvaka-22* u ovom spoju: filozofski skepticizam postmodernista potkopava valjanost bilo kakve moralne i političke tvrdnje zato što ne priznaje postojanje privilegovane pozicije s koje bi se takva tvrdnja mogla izreći (Gregson: 102).

I u feminističkoj su se kritici i teoriji istakle uglavnom Francuskinje: Luce Irigaray, Julia Kristeva, Helen Cixous, koje su svoje teorije temeljile na teorijima muških teoretičara poput Derride, Lacana i Foucaulta, istovremeno pozivajući žene da odbace maskulinu logiku i da se ispišu iz svijeta kojeg su konstruisali muškarci (Woods 1999: 40-41). Njihove se teorije uglavnom odnose na politike ženskog tijela i njegovom odnosu spram tekstualnosti – *jouissance*, odnosno njegovoj ključnoj ulozi u *ženskom pismu*.

Pored feminizma, važno je spomenuti i postkolonijalizam, odnosno postkolonijalnu

kritiku i teoriju čiji su najpoznatiji teoretičari Edward Said i Gayatri Spivak. Ove teorije “uviđaju kako kolonizacija nije samo proces ekonomske eksploatacije, nego također i kulturne dominacije, a njezina postojana stabilnost nije samo rezultat vojne nadmoći, već i iznuđenog pristanka, objašnjivog konceptom hegemonije” (Sorić 2010: 252). Woods navodi da je kolonijalni diskurs, baš kao i feminizam, postojao i prije postmodernizma, ali da su dodirnu tačku našli u dekonstruisanju binarnih opozicija - centra i margine i logocentričnih *velikih priča* evropske kulture (Woods 1999: 42). Postmodernisti prisvajaju, to jeste asimiliraju feminizam i postkolonijalizam, ali vrlo lako zaboravljaju da je u kontekstu postmodernizma paradoksalno govoriti o napuštanju centra i kretanju ka/na marginama, jer, kako to primijećuje Eagleton, “ako nema centra, nema ni periferije” (Eagleton 1997: 2).

Neupitno je da je davanje prostora marginalizovanim skupinama jedan od pozitivnijih aspekata postmodernizma: žene, LGBT osobe, osobe sa invaliditetom, te stanovnici nekadašnjih kolonija i zemalja trećeg svijeta dobili su priliku da uđu u javnu sferu i da se njihov glas čuje. No, nakon što se njihov glas čuje, s tim prestaje i svako drugo interesovanje mainstream politike i kulture za njih. Njihovo učešće u javnoj sferi uglavnom se svodi na popunjavanje kvota ili za dokazivanje političke korektnosti i naprednosti onih koji s njima, nažalost, paradiraju kako bi pokazali da podržavaju diverzitet. Podrška koju su žene, LGBT osobe i ostale marginalizovane skupine dobile od postmodernista i poststrukturalista, slična je onoj kakvu dobivaju i od domaće i međunarodne zajednice širom svijeta, dakle nesistematska i neodrživa. Dodijeljena im je ceremonijalna uloga na svjetskoj sceni koja za cilj ima maskiranje suštinskog problema, pravog korijena podijeljenosti, neravnopravnosti i diskriminacije – *ekonomske obespravljenosti*. Historijski gledano, klasna borba i revolucije su bile istinski pokretači društvenih promjena. Stoga smatram, da su postmodernizam i poststrukturalizam iznevjerili feminizam, ali i ostale marginalizovane skupine i njihov aktivizam. Propagatori postmodernizma, poststrukturalisti i intelektualna elita, koriste se njima kako bi s realne prijetnje socijalističke revolucije, dakle sa *klase*, skrenuli pažnju globalne zajednice, a pogotovo inteligencije, na bezazleni diskurs o identitetu, odnosno *statusu* (rasa, rod, etnička pripadnost), o čemu će biti više riječi u poglavlju “*Imperija uzvraća udarac*” ili *sociološke implikacije postmodernizma*.

4.1.6. Karakteristike postmoderne književnosti

Ako postoji jedna riječ koja najbolje opisuje postmodernu književnost, smatra Woods,

ona je – *iscrpljenje* (Woods 1999: 50). John Barth je 1967. godine objavio esej *Književnost iscrpljenja* koji će postati jednim on kanonskih tekstova postmodernizma. Pod ovim pojmom, Barth ne misli na fizičku, moralnu ili intelektualnu dekadentnost književnosti, već na iscrpljenost određenih književnih formi i mogućnosti, što ne mora biti razlog za očajavanje (Barth). On smatra da su 1967. godine, kada je članak objavljen, mnogi dobri, savremni pisci, pisali romane u stilu *kraja stoljeća* jezikom koji manje ili više odgovara sredini stoljeća, te o savremenim ljudima i događajima, što je, po Barthu, manje zanimljivo od djela odličnih pisaca – Kafke i Joyca, svojevremeno, te Samuela Becketta i Jorgea Luisa Borgesa danas. Barthov esej nudi jednu vrstu novog početka za književnu praksu, pa pored narativnih modela ova dva pisca, on također hvali i pisanje Itala Calvina te Gabriela Garcíje Márqueza, jer se u njima susreću simultanost, iracionalnost i samorefleksija sa konvencionalnim narativnim stilom realizma. Woods kaže da je sve veća anksioznost od posljedica racionalnosti i stavljanja građana pod kontrolu države izrodila djela koja su se protiv sputanosti borila nesputanošću, koja su slavila otpora prema historiji, sistemima i pravilima (Woods 1999: 53). Woods navodi da postmodernu književnost odlikuju jezičke igre, novi oblici narativne samorefleksije, referencijalni okvir u okvirima, poput matrijoški, zatim fascinacija masovnim medijima, kičem, svime onim što je umjetno, a u cilju da se opovrgne elitistička ili moderna visoka kultura (Woods 1999: 50). Upravo je jedna od temeljnih osobina postmodernističkih tekstova *dvostruko kodiranje*, odnosno “pokušaj da se prevlada razlika između učenosti i trivijalnosti” (Solar 2005: 35).

Važna odlika postmoderne književnosti je i *intertekstualnost*. Ovaj je pojam Julia Kristeva, francuska teoretičarka, “izvela iz tvrdnje Mihaila Bahtina da književni tekst nije samo dijalog između autora i čitatelja, već i dijalog sa cjelokupnim savremenim, prethodnim i budućim kulturama (...) intertekstualnost podrazumijeva dijalog i povezanost teksta s drugim tekstom, drugim tekstovima ili vrstama tekstova - što se postiže citatima, aluzijama, posuđivanjem strukture i tako dalje. Shvaćena široko, intertekstualnost obuhvata tri vrste odnosa: tekst - tekst, tekst - žanr i tekst – stvarnost” (Kaźmierczak 2019: 364). Jedan od najboljih primjera intertekstualnosti jesu parodija i pastiš, jer se njihovo značenje u potpunosti oslanja na tekst koji im prethodi. Parodija je savršen postmoderni oblik, kaže Hutcheon, s obzirom na to da ona na paradoksalan način uključuje u sebe, a i izaziva, ono što parodira (Hutcheon 1996: 29).

U svom djelu *Načini modernog pisanja*, David Lodge, engleski pisac i književni kritičar, navodi nekoliko osnovnih književnih postupka u postmodernoj književnosti: ***I. protuslovlje***, dakle pisanje koje kontradiktira samo sebi, pisanje u kojem autor oscilira između dijametralno suprotnih tvrdnji, a najmotivniji amblem ovog postupka je hermafrodit, jer se

suprostavlja binarnom sistemu koji je najjači od svih, **2. permutacija**, odnosno uklapanje međusobno isključivih tokova, što u praksi znači ostavljanje izbora čitaocu koji će od dva ili više napisanih krajeva romana odabrati; sve alternativne mogućnosti suegzistiraju i svaka od njih ima ravnopravan status, a iscrpljivanje svih tih mogućnosti najbolje je predstavljeno upravo u Borgesovim pričama *Vrt razgranatih staza* i *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius*, zatim **3. prekinuti slijed**, dakle, odbacivanje motivaciono uvezanog i logičnog slijed teksta, **4. slučajnost**, mehaničko preuređivanje i ponovno spajanje teksta, **5. prekomjernost**, kada sredstva izražavanja pisci dovode do njihovih krajnosti; pretjerani metonimijski opisi i **6. kratki spoj**, kada se pokušava šokirati čitaoca, uvođenjem autora u tekst, na primjer (Lodge 1988: 272-284). Ipak, Solar navodi da bi se četiri od šest ovih nabrojanih postupka lako mogli svrstati i pod modernizam (Solar 2005: 48).

4.2 “Bog postoji” ili odnos postmodernizma prema istini

Osnovna je odlika postmodernizma, dakle, nepovjerenje u jednu, ujedinjujuću metanarciju, *veliku priču*, pa i u istinu uopšte. Na osnovu tri primjera odnosa prema istini u knjizi *Sto godina samoće* Gabrijela Garcíje Márqueza, a koje Williams navodi u svome djelu *The Postmodern Novel in Latin America*, mogu se izvesti tri takva modela.

Na samom početku romana, kako to primijećuje Williams, José Arcadio Buendía postavlja znak “Bog postoji” na ulazu u Macondo, kao reakciju na gubitak pamćenja svojih sugrađana. On ga postavlja duboko siguran u istinitost te tvrdnje. Drugom prilikom, nakon dugotrajnog naučnog istraživanja i analize, svojoj supruzi Ursuli izjavlje da je Zemlja okrugla, također potpuno ubjeđen u svoj nalaz. Na ove i slične izjave i zaključke, njegova supruga Ursula burno reaguje, odbacujući ih i ismijavajući ih. Kao treći primjer odnosa prema istini u ovom romanu može se navesti masakr radnika kompanije *United Fruit*, koji se stvarno desio između 5. i 6. decembra 1928. u Kolumbiji, a o kojem pisac u knjizi govori kao o neprovjerenoj glasini. Ova tri modela mogu se shvatiti kao nepovjerenje u transcendentalnu, metafizičku ili moralnu (“Bog postoji”), empirijsku (“Zemlja je okrugla”) i historijsku istinu (maskar se zaista desio).

José Arcadio Buendía predstavlja lika primarno *pismene kulture*, kaže Williams, a koji vjeruje u *velike istine*, metanaraciju, centralizovan, uređen uviverzum, te empirijski način spoznaje. Za razliku od Ursule, koja je predstavnicica *usmene kulture*, prema kojoj se istina doživljava kontekstualno, pa onda za nju velike istine nemaju nikakvu vrijednost, besmislene su ili smiješne. (Williams: 4). Razlike između ova dva lika su razlike i između

prosvjetiteljstva i postmodernizma. Ta se razlika može primijetiti i parodiranjem vrhovne istine – postojanje Boga, jer pisac želi kod čitatelja izazvati podsmijeh, kako kaže Williams, što se jedna takva grandiozna istina svodi na nivo običnog saobraćajnog znaka i tako komunicira. Kako je već rečeno, parodija je jedna od glavnih odlika postmodernizma, a naravno i nepovjerenje u istinu, pa ipak Williams, kao i skoro svi književni i kulturni teoretičari, djelo *Sto godina samoće* smatraju kulminacijom projekta modernizma u kojem se istina još uvijek privilegovala (Williams: 6). Williams to objašnjava ovako: *Sto godina samoće* je jedno od posljednjih modernističkih djela koje se obračunalo sa univerzalnom istinom, ali ipak nije postmodernističko jer su Márquezovi latinoamerički savremenici još uvijek uveliko slijedili Habermasa i kritičku teoriju, i smatrali su da polažu pravo na historijsku istinu. Jasno je da ova Williamsova tvrdnja ništa ne dokazuje - ako je Latinskom Amerikom i dominiralo povjerenje u kritičku teoriju, odnosno u projekat društvene emancipacije, zauzimanje za razum kao ideal i prosvjetiteljsku vjeru u društveni progres, to ne znači da je svoje povjerenje tome ukazao baš svaki pisac u baš svakom svom djelu.

Istinu su problematizirali, ili bolje rečeno osporavali, svi veliki *svećenici* postmodernizma, u prvom redu Jean Baudrillard i Jean-François Lyotard. Oni su, kako navodi Williams, *postindustrijsko* izjednačavali s *postmodernim*. Prema njihovim apokaliptičnim vizijama budućnosti, u postindustrijskom društvu više se ništa ne kreće po utvrđenim pravilima, pa smatraju da je došlo do potpune promjene paradigme u poimanju kako same realnosti, tako i nauke, te uz moralni i kognitivni relativizam zastupaju i ideju epistemološkog relativizma. Lyotard, na primjer, smatra da je došlo do raspada svih *velikih naracija*, kao što su nacionalne države, partije, zanimanja, institucije i historijske tradicije (Lyotard 2005: 21), a Baudrillard smatra da je pojava masovnih medija izmijenila naše živote i stvorila svijet *hiperrealnosti*, svijet sazdan od slika koje nemaju oslonca u spoljašnjoj stvarnosti, već svoje značenje dobivaju od drugih slika koje isto tako ne referišu ni na šta. Ovu pojavu - brisanje granica između stvarnosti i njenih kopija, tj. reprezentacija, Baudrillard naziva *simulakrumom*.

Za njega, prevashodna područja djelovanja simulakruma jesu medicina i vojska, a zatim religija i *simulakrum božanskog*. Baudrillard odbacuje nemogućnost slikovnog reprezentovanja Boga, te smatra da umnožavanjem i propagiranjem u ikonama i kipovima, Bog gubi svoju poziciju vrhovne instance. Ikonoklasti su se baš toga i pribojavali, kaže Baudrillard, “baš zato što su predosjećali tu svemoć idola, tu sponosnost da izbrišu Boga iz ljudske svijesti i tu istinu koja se u njima može nazrijeti, razornu, uništavajuću, da Bog nije postojao, da je uvijek postojao samo svoj simulakrum, odnosno da je sam Bog bio samo sopstveni privid” (Baudrillard: 4). Baudrillardov znak u Macondu bi, dakle bi ovakav: “*Bog*

postoji samo kao simulakrum, dakle ne postoji”.

Važnost razmatranja odnosa postmodernizma prema istini, preko njegovog odnosa prema Bogu, kao vrhovnoj istanci ili vrhovnoj istini, relevantan je upravo zato jer indicira da nedostatak Boga kao referencijala polučuje za sobom sav moralni relativizam, intelektualno nepoštenje, te propagiranje haosa, anarhije i društvene nekohezivnosti koje su imanentne ovom pokretu. Kako to Baudrillard i kaže u *Simulakrumina i simulaciji*, navodeći četiri faze kroz koje slika prolazi (faza odražavanja duboke stvarnosti, faza prikriivanja i denaturalizacije duboke stvarnosti, faza prikriivanja nedostatka duboke realnosti i faza u kojoj slika gubi svaku vezu sa stvarnošću: postaje svoj vlastiti čisti simulakrum): “Prelaz sa znakova koji nešto disimuliraju na znakove koji disimuliraju da ne postoji ništa, predstavlja tačku preokreta. Prvi od njih podrazumijevaju teologiju istine i tajnosti (koji se i dalje mogu nazvati ideologijom). Drugi inauguriraju epohu simulakra i simulacije, u kojem više ne postoji Bog koji bi prepoznao svoje, niti bilo kakav konačni sud koji bi odvojio istinu od laži, stvarno od njegove uskrse kopije, jer je sve već mrtvo i u unaprijed uskrsnuto” (Baudrillard: 6). A odbijajući razlikovati istinu od laži i propagirajući svaku vrstu relativizma nemoguće je baviti se naukom bilo koje vrste, šta je nauka ako ne skup organizovanog znanja, koji teži ka otkrivanju istine?

4.3 “Sve je relativno” ili odnos postmodernizma prema znanju i nauci

Milivoj Solar, hrvatski teoretičar književnosti, Lyotardovo *Postmoderno stanje* uzima kao *uzorak* jednog od načina govora o postmodernizmu – kao govor koji problematizira znanje, a Lyotardovo odbacivanje *velikih priča* smatra karakterističnim za savremeno doba koje odustaje od potrebe za velikim sintezama (Solar 2005: 42). Bez velikih priča, dakle, nema ni velikih sinteza - nema znanja.

Postmodernizam je bio snažno kritikovan, pogotovo od strane marksističkih teoretičara, no kritike su stizale i od naučnika koji su postmoderne entuzijaste i intelektualce optuživali za zloupotrebu nauke u cilju ostvarivanja vlastitih ideologija i aproprijaciju naučnih i filozofskih ideja, te za njihovo intelektualno nepoštenje i opskurizam. Upravo o tome u svome djelu *Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science* govore fizičari Alan Sokal i Jean Bricmont. Postmodernizam definišu kao “intelektualnu struju za koju je svojstveno manje ili više eksplicitno odbacivanje racionalističke tradicije prosvjetiteljstva, teoretski diskurs koji nije potkrijepljen nikakvim empirijskim dokazima i kognitivni i kulturalni relativizam koji nauku ne smatra ničim drugim do “naracijom”, “mitom” ili, između ostalog, “društvenim konstruktom” (Sokal, Bricmont: 1). Oni nude nekoliko odgovora na to kako je

došlo do ovakvih intelektualnih trendova, a to su: **1. zanemarivanje empirijskog znanja, 2. scijentizam u društvenim naukama, 3. prestiž koji uživaju prirodne nauke, 4. prirodni relativizam društvenih nauka, te 5. tradicionalno filozofsko i književno obrazovanje**, koje može biti prepreka u razumijevanju prirodnih nauka, s obzirom da u slučaju prirodnih nauka karakter naučnika i njegova lična uvjerenja moraju biti ostavljeni po strani (Sokal i Bricmont 1998: 190-197).

Ova dva autora su svoje djelo prvo objavili na francuskom, a onda i na engleskom jeziku, nakon čuvene *Sokalove podvale*, kada je 1996. godine Alan Sokal, jedan od autora knjige i profesor fizike s Univerziteta u New York-u i University Collegea u Londonu poslao članak akademskom časopisu postmodernih kulturoloških studija *Social Text*, kojim je namjerno parodirao postmoderni diskurs, to jeste njegov žargon. Članak je sam po sebi bio potpuno apsurdan i besmislen, no koristio se svim ključnim riječima i citatima koje postmoderni entuzijasti vole koristiti i citirati, kako bi provjerio da li će iko iz uredništva časopisa, a koje je uključivalo i mnoga slavna imena iz humanističkih i društvenih nauka, primijetiti tu podvalu – no, to se nije desilo i članak je uredno objavljen. Time je na svjetlo iznesen sav nonsens postmodernističkih rasprava i filozofija, a kroz rad koji je kasnije objavljen, intelektualci poput Lacana, Kristeve, Baudrillarda, Irigarayeve i Deleuzea optuženi su za zloupotrebu naučnih koncepata i terminologije, jer se “ili naučnim idejama služe van konteksta (...) ili se pred čitaocima koji nisu naučnici razbacuju naučnim žargonom bez ikakvog obzira prema relevantnosti ili pak značenju” (Sokal i Bricmont 1997: X). Jedna od zloupotrijebljenih sintagmi je, na primjer, *teorija haosa*. Ta teorija u prirodnim naukama označava dva sistema koja u određenom momentu mogu biti vrlo slična, a onda već u sljedećem potpuno drugačija, no postmodernisti ga zloupotrebljavaju kao dokaz haotičnosti i nepredvidljivosti svijeta.

Kao Sokal i Bricmont, i Callinicos je iziritiran postmodernističkom nekoherentnošću i kontradikcijama, te intelektualnim nepoštenjem i moralnim i epistemološkim relativizmom postmodernista, pa doprinose poststrukturalističkih teoretičara poput Gillesa Deleuzea, Jacquesa Derrida i Michela Foucaulta smatra agentima “guranja ka postmodernizmu” (Williams 1995: 13), to jeste djelovanja “odozgo ka dole”. A oni nisu jedini intelektualci za to optuženi – i Lyotard, baš kao i Jacques Derrida, kaže Woods “pozivaju na odbacivanje bilo kakvih logički postojanih, jasnih temelja za filozofski diskurs te njegovu zamjenu sa ad hoc taktičkim manevrisanjem da bi opravdali, vrlo često, ekscentrične argumente” (Woods: 21). On to smatra strategijom za podrivanje samih temelja filozofije, odnosno sprječavanja njenog uspostavljanja uopšte.

Tim se taktičkim manevrisanjem zapravo prikriva nedostatak dubine u postmodernoj

teoriji, kako to navodi McGuigan, britanski društveni i politički istraživač i pisac, a koncentrisanjem na ono *iznad* ili ono *ispod* određenog fenomena izbjegava se njegova eksplikacija. On za primjer navodi Baudrillarda koji se u svome djelu *The Gulf War Did Not Take Place* prema Zaljevskom ratu odnosi kao prema medijskom spektaklu, namjerno odbijajući da ga nazove onim što jeste - propagandom ili ideološkom distorzijom koju su pokrenuli konkretni interesi i procesi koji nisu prikazani na TV-u (McGuigan 1999: 66). Prije njega, Jameson je pominjao da je jedna od konstituirajućih odlika postmodernizma upravo nedostatak dubine (*depthlessness*) koja obuhvata kako savremenu teoriju, tako i novu kulturu slika i simulakruma (Jameson 1984).

Pored onoga za šta smatraju da je uzrokovalo postmodernizam, Sokal i Bricmont navode i razloge zašto ga je potrebno kritikovati. Između ostalog, oni navode da, uprkos tome što se često vezuje uz ljevicu, vjerovatno zbog pristajanja uz marginalizirane grupe, žene, LGBT osobe, postmodernizam ljevicu zapravo *slabi*. “Ekstremno fokusiranje na jezik i elitizam povezan s korištenjem pretencioznog žargona doprinose zatvaranju intelektualaca u sterilne debate, izolirajući ih od društvenih pokreta koji se dešavaju izvan njihovih kula u oblacima” (Sokal i Bricmont 1998: 208). Sokal i Bricmont kažu da je sav kapacitet brucoša na američkim univerzitetima protračen uzalud čim se upišu i saznaju da je najradikalnija ideja (čak i ona politička) usvojiti skeptičan stav i udubiti se u tekstualnu analizu. Kao odgovor na to zašto nam je potrebna istina u nauci, ova dva autora daju citat Bertranda Russella iz njegove *Historije zapadne filozofije*, prema kojem je postojanje izvanjske, o čovjekovom uticaju neovisne istine, ono što je filozofiji davalo neophodnu dozu poniznosti. Russell smatra da sujeta, ako se ne odbaci, “vodi ka specifičnoj vrsti ludila – opijenosti moći koja je poharala filozofiju nakon Fichtea, i kojoj je suvremeni čovjek, bio on filozof ili ne, sklon. Ubjeđen sam da je ova opijenost najveće prijetnja našeg vremena, i da svaka filozofija koja joj u tome pomaže, makar i nenamjerno, doprinosi sveopštoj društvenoj katastrofi” (Sokal i Bricmont 1998: 205). Uzevši u obzir sve karakteristike postmodernizma, njegovu plitkost, njegov moralni, kognitivni i epistemološki relativizam, njegovu iracionalnost, kao i njegove “svećenike” - entuzijaste i zagovarače, Sokal i Bricmont se pitaju da li su ove zloupotrebe nauke i znanja svjesne prevare, samoobmanjivanje ili možda oboje? Iako postoje jake indicije, za to, o čemu će biti više riječi u idućem poglavlju, ovi autori ne mogu ponuditi definitivan odgovor bez konkretnih, javno dostupnih, dokaza. No ipak, cilj im je svakako samo da javnost usvoji određeni kritički stav, ne samo prema nekim pojedincima, već prema dijelu inteligencije (kako u Sjedinjenim Državama, tako i u Evropi) koja je tolerisala, pa čak i podsticala ovakav tip diskursa.

4.4. CIA čita francusku teoriju

Jasni dokazi o tome da li su ovakve zloupotrebe nauke i zdravog razuma namjerene prevare možda nisu postojali 1998. godine kada su Sokal i Bricmont objavili svoje djelo. Ali 2011. godine je skepticizam ovih autora, pa i skepticizam Callinicos i McGuigana prema Lyotardu i njegovom djelu, postao opravdan. Iako i dalje nije dokazana definitivna umješnost CIA-e u nastanak i razvoj poststrukturalizma i postmodernizma, dokazano je da je CIA pratila, čitala i koristila francusku teoriju za ostvarivanje svojih hegemonijskih ciljeva. Prije deset godina, CIA je skinula oznaku tajnosti s izvještaja iz 1985. godine pod nazivom *France: A Defection of Leftist Intellectuals*, te je on na osnovu američkog Zakona o slobodi informacija u pročišćenoj verziji postao dostupan široj javnosti na CIA-inoj zvaničnoj web stranici. Izvještaj je dokazao da je francuska inteligencija privlačila veliku pažnju ove vladine agencije (CIA 2011). Gabriel Rockhill, francusko-američki filozof i kulturni kritičar, u članku pod nazivom *The CIA Reads French Theory: On The Intellectual Labor Of Dismantling The Cultural Left* navodi:

“Slika američkih špijuna koji se okupljaju u pariškim kafićima kako bi marljivo proučavali i uspoređivali bilješke o visokim svećenicima francuske inteligencije mogla bi šokirati one koji pretpostavljaju da je ova skupina intelektualaca bila nekakva skupina prosvjetitelja čija ovozemaljska sofisticiranost nikada ne bi sebi dozvolila jednu takvu vulgarnu stvar, ili onoga ko pretpostavlja da su oni, naprotiv, bili šarlatani koji preprodaju neshvatljivu retoriku s malo ili nimalo uticaja na stvarni svijet. Međutim, ovo ne bi trebalo iznenaditi one koji su upoznati s dugogodišnjim i trajnim ulaganjem CIA-e u globalni kulturni rat, uključujući davanje podrške njenim najavangardnijim oblicima, što su dobro dokumentovali istraživači poput Frances Stonor Saundersove, Gilesa Scott-Smitha, Hughha Wilforda (čemu sam i ja da svoj doprinos u *Radical History & the Politics of Art*)” (Rockhill 2017).

Francuski filozofi, kao što su Michel Foucault, Jacques Lacan i drugi, našli su se u izvještaju jer je CIA smatrala da su “intelektualci tradicionalno igrali važnu ulogu u francuskom političkom životu (...), često su služili kao bitni oblikovatelji političkih i ideoloških trendova koji su pokretali francusku politiku” (CIA 2011). Izvještaj se prevashodno bavio razlozima napuštanja marksizma i komunizma u francuskim intelektualnim krugovima, kao i napuštanjem *intelektualnosti* uopšte. Na samom početku izvještaja, nepoznati autor (ili

autori) slavodobitno piše da se struja intelektualne misli u Francuskoj promijenila – zavladao su antimarksizam i antisovijetizam koji će spriječiti razvoj bilo kakve značajne intelektualne opozicije SAD-u. Također, smatraju da sadašnji francuski intelektualci neće tako rado pružiti podršku SAD-ovim zapadnoevropskim kolegama koji su postali neprijateljski nastrojeni prema SAD-u, kao i da će se nova francuska ljevica sada naći na crti sa Sovjetskim Savezom (CIA 2011). U izvještaju se navodi da se intelektualci ljevičari, koji su nekada bili među komunistima, sada sve više udaljavaju od socijalizma i prihvataju proameričke trendove:

“Nema više Sartre-ova, ni Gide-a.' Otpadanjem mladih intelektualaca od marksizma i PCF-a, očuvanje tradicije je prepušteno izanđalim marksističkim činovnicima. Sartre, Roland Barthes, Jacques Lacan, i Louis Althusser – posljednji komunistički *mudraci* – našli su se na nišanu svojih nekadašnjih šticećenika, ali niko nije imao želudca da se bori protiv ovih zadnjih redova odbrane marksizma. Kritičari – oni istaknuti, *novi filozofi* – veoma su uspješno ubijedili sadašnju generaciju u 'blesavost' Sartrea, u zla marksizma i varvarstvo sovjetskog komunizma (jedan je novi ljevičar duhovito primijetio da je nazvati Sovjete varvarima, uvreda za varvare). To je rezultiralo atrofiranjem Komunističkog omladinskog pokreta čak i na univerzitetskim kampusima, iščezava komunističko štivo namijenjeno mladim intelektualcima - kao što je PCF-ova *Revolucija*, a nijedan značajan intelektualac više nije član, niti podržava PCF” (CIA 2011).

Ti *novi francuski filozofi* (nouveaux philosophes) su bili grupa maoista koji su nakon objavljivanja knjige Alexandera Solzhenitsyna *Arhipelag Gulag* raskinuli sve veze s marksizmom. Grupa, koju su činili André Glucksmann, Alain Finkielkraut, Bernard-Henri Lévy i Guy Lardreau, smatrala je da je zapadnjačka filozofija, a pogotovo marksističko-hegelijanska tradicija, legitimirala nastanak gulaga, te ju je stoga trebalo odbaciti u korist nove filozofije koja nije posvećena totalizirajućim ciljevima starijih ideoloških sistema (Oxford Reference). Kuluminacija ovog načina razmišljanja nije došla iz grupe *novih filozofa*, već od Jean-François Lyotarda koji je tvrdio da je naša etička dužnost ratovati protiv *totalnosti* (Oxford Reference). Michel Foucault nije bio dio ove grupe, ali je bio njihov simpatizer i pružao im je podršku. CIA, pored novih filozofa, hvali Foucaulta kao “najmudrijeg i najuticajnijeg francuskog mislioca” (CIA 2011), a Foucault hvali, kako navodi CIA u svome izvještaju, nove desničare *Nouvelle Droite*, neofašističku, ultrancionalističku i prokolonijalističku skupinu predvođenu Alainom de Benonistom. Novi su desničari smatrali

da je propadanje francuske kulture direktno povezano s egalitarizmom, a kršćanstvo su smatrali korijenom egalitarističke slabosti u evropskoj civilizaciji, pa stoga propagiraju elitizam i paganstvo. Struja novih desničara koja je bila sklona ezoterizmu veliku je pažnju usmjeravla ka pokušajima kulturalnog preporoda. CIA-i su zanimljivi jer smatraju da je svako nametanje *lažne* egalitarnosti prema građanima od strane države izvor totalitarizma, stoga je CIA smatrala (a vjerovatno se tome i nadala) da će sve više ljevičara preći na stranu ovih novih desničara, neofašista (CIA 2011).

Rockhill postavlja pitanje koje bi se pouke mogle izvući iz ovog izvještaja, pogotovo za suvremeno doba: prva bi trebala biti ta da **1. uloga intelektualca u društvu nipošto nije tako bezazlena** kako se čini, jer “CIA-ina zaokupljenost mapiranjem i manipuliranjem teoretske i kulturne proizvodnje drugdje [u svijetu] trebala bi nam svima biti znak za uzbunu” (Rockhill 2017), zatim **2. ne smije se dozvoliti da ljevica pristane na pasivnost koja joj se nameće**, očigledno se nastoji njegovati ljevičarska intelektualnu kultura koja je “neutralizovana, imobilizovana, bezvoljna i zadovoljna defetističkim kršenjem ruku ili pasivnom kritikom radikalne ljevice” (Rockhill 2017), te **3. nužno je oduprijeti se prekarizaciji i vokacionalizaciji obrazovanja**, CIA i u izvještaju hvali usmjeravanje obrazovanja ka stručnim i tehničkim naukama, a ne društvenim, i konačno **4. intelektualci moraju shvatiti koliku moć imaju i učiniti sve kako bi razvili “sistematičnu i radikalnu kritiku** koja je jednako egalitarna i ekološka koliko i antikapitalistička i antiimperijalistička” (Rockhill 2017).

O imperijalističkim težnjama SAD-a u Latinskoj Americi je bilo riječi u prvom dijelu rada, no njihovi apetiti nisu ni počinjali ni završavali se u njihovom dvorištu – Latinskoj Americi. Naravno, pored toga što se SAD, zajedno sa svojim agencijama, za svjetsku prevlast borio otvoreno podržavajući diktature, pokrećući ratove i uklanjajući političke protivnike širom svijeta i van svojih granica, neke njihove taktike su bile daleko suptilnije, pa i ako će u narednim poglavljima biti riječi o ulozi CIA-e u oblikovanju kulturne scene tokom i nakon Hladnog rata, za detaljnije informacije o ovoj temi preporučujem zanimljivu knjigu Frances Stonor Saunders-ove *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters*.

U narednom dijelu rada ćemo vidjeti kakve je implikacije na društveni, kulturni, politički pa i ekonomski život pojedinaca i zajednica, kako Latinske Amerike, tako i svijeta, imao (ili želio imati) postmodernizam sa svojom relativističkom filozofijom; vidjećemo šta se desilo kada su se Stari svijet i Novi svijet spojili u jedno – *Drugi svijet*.

V. Drugi svijet

5.1. "Veliki majstor Borges" ili rođenje postmodernizma

Jorge Luis Borges rođen je 1899. godine u Buenos Aires-u, u Argentini u "uglednoj porodici učenih ljudi" (Harss 1980: 103). Živio je i radio širom Evrope, bio direktor Nacionalne biblioteke Argentine, a svoju prvu zbirku priča *Vrt razgranatih staza* objavio je 1941. Mnogi književni historičari i teoretičari se slažu da je pogrešno periodizaciju književnosti prema evropskim standardima primjenjivati i na Latinsku Ameriku; romantizam, neoklasicizam, barok, pa i postmodernizam izlaze izvan okvira kanona u Novom svijetu. Ipak, Williams citira Umberta Eca, talijanskog pisca i teoretičara književnosti, koji kaže da se postmoderno rađa onog momenta kada otkrijemo da svijet nema fiksiranog centra, i da moć nije nešto jedinstveno što bivstvuje izvan nas, i zato smatra da se ono u Latinskoj Americi rodilo s Borgesom (Williams 1995: 13).

Borges je, kako kaže David Foster Wallace, američki pisac, *veliki most između modernizma i postmodernizma* (Foster Wallace 2012). "Neki kritičari smatraju da su njegova djela previše autonomna i nezavisna, što se sociopolitičke stvarnosti tiče, te konzervativna kao literarni projekat. Njegova djela često djeluju više u području apstraktnog, nego argentinskog ili latinoameričkog. Ipak, njegov diskurs funkcioniše na sličan način na koji je Hutcheon opisala Bergera: pripovjedačev diskurs je paradoksalno postmodernistički, jer istovremeno upisuje kontekst, a potom prelazi njegove granice." (Williams 1995: 13). Njegove su priče nazivane fantastičnim, ne po onom što priča formuliše, već postupku kojim se ta formulacija gradi (Prenz i Goloboff 1982: 235), a sam priznaje, u intervju sa Luisom Harssom, da ne zna kojem rodu pripada, "realizmu" ili "fantastičnoj književnosti" (Harss 1980: 96). Na njega nikakav uticaj nisu ostavile *indijanske* književnosti jer, kako kaže, na obalama La Plate nema Indijanaca (Harss 1980: 98), a kao dijete je prije naučio čitati na engleskom, nego na španskom; engleski je i ostao jezik na kojem najradije čita (Harss 1980: 103). Jasno je, stoga, da je Borges, nakon malo drugačijih početaka i samog sebe prije određivao kao kozmopolitu, nego kao Argentinca, a književnost kao proizvod elitne kulture :

"Stav o elitističkoj umetnosti Borhes je u praksi, ako već ne i namerno, oduvek zagovarao; to je stav njegove klase i njegove generacije, za koje kultura nije proizvod jedne određene sredine, nego apstraktno i univerzalno nasleđe, prerogativa duhovne aristokratije koja ne poznaje granice i koja je

sebi dovoljna bilo gde da se nalazi, bez potrebe da pusti lokalne korene ili da traži podršku naroda. Borhesa su oduvek optuživali za evropeizam. Reč je možda i tačna, ali u kontekstu argentinske sredine nema značenja optužbe. 'Evropeizam' je isto tako argentinski kao i pampa. Na kraju krajeva, Evropa je argentinska duhovna prošlost, kao i prošlost velikog dela Latinske Amerike uopšte" (Harss 1980: 99-100).

Zbog njegovog elitističkog stava prema književnosti, nije ništa neobično što su skoro sve Borgesove priče "fundamentalno umetničke, književne, pa čak i lingvističke" (Prenz, Goloboff 1982: 235). U intervjuu s Harssom, Borges smatra da je većina Argentinaca ravnodušna prema književnosti: "to ima svoju lošu stranu, jer se pisac oseća usamljenim. Ali ima i dobro stranu, jer niko ne piše za publiku. U drugim zemljama kažu: pisac se prostituiše. Ali ovde, čak i kad bi to hteo, ne bi mogao" (Harss 1980: 40).

Ako Borgesa ne zanimaju argentinski Indijanci kao književna tema ili Argentinaci kao književna publika, šta je to što ga zanima? Harss tvrdi da su to "afiniteti i intuicije koje pronalazi u nekim sistemima kao solipsizam ili hinduizam, sa njegovom negacijom materijalnog sveta, ili mahajanski budizam, koji protivreči principu ličnog identiteta, a koji mu služe kao polazne tačke za maštanje i spekulaciju" (Harss 1980: 114). Brojni su književni kritičari i ini teoretičari pisali o kabalističkim aspektima Borgesovih djela i o njegovim sklonostima ka ezoteriji i okultizmu (npr. Jaime Alazraki, Jorge Hernández Martín, Schlomy Mualem), a taj "ezoterični element njegovih dela, koji onespokojava tolike čitaoce, njega ispunjava posebnim zadovoljstvom!" (Harss 1980: 99). Mróz i Śliwa idu tako daleko da smatraju da Borgesova djela nemaju samo kabalistički aspekt ili elemente ezoteričnog, te nisu samo rezultat piščeve fascinacije jevrejskim misticizmom, već su kabalistička u samoj svojoj srži (Mróz i Śliwa 2015: 108). Borges je napisao i dva eseja koja se bave tematikom judaizma ili konkretnije, jevrejskog misticizma - prvi je *Ja, Jevrej*, a drugi *U odbranu kabale*. Pa iako je tvrdio da ne može biti dobar kabalista jer ne poznaje hebrejski, George Steiner, francusko-američki književni kritičar, Borgesa čak naziva jednim od trojice modernih kabalista, uz Waltera Benjamina i Gershoma Scholema:

"U Borgesovoj poeziji i fikciji možemo pronaći sve motive iz jezične mistike kabalista i gnostika: sliku svijeta kao spoj tajnih slogova, pojam apsolutnog idioma ili kozmičkog slova - alfa i alef - koji su u osnovi ljudskih jezika, pretpostavku da su cjelokupno znanje i iskustvo unaprijed predočeni u posljednjem tomu koji sadrži sve zamislive permutacije abecede" (Steiner 1998: 70-71).

Alef, kao prvo slovo svih jezika, kaže Harss, odnosno *En Sof* kabalista, naziv je i jedne od najpoznatijih Borgesovih pripovijetki, te simbolizuje “bezgranično i čisto 'božanstvo’” (Harss 1980: 127). Važno je napomenuti da su permutiranje, nepostojeći izvori, parodiranje, intertekstualnost, te svi ostali književni postupci koje Borges u svojim pripovijetkama koristi, a koji su navedeni u poglavlju *Karakteristike postmoderne književnosti* i prepoznati kao postmodernistička sredstva, zapravo istovjetni sa postupcima u djelima kabalista, dakle postmodernizam sa svojim književnim postupcima i filozofijom i kabalistički tekstovi, te jevrejski misticizam imaju dosta toga zajedničkog (pogledati npr. *Kabbalah and Postmodernism: A Dialogue* Sanforda L. Droba). Ovdje se neću mnogo baviti time, jer bi ta tema zahtijevala poseban rad zbog svoje opširnosti.

Ezoteričnost Borgesovih djela doprinijela je njihovoj originalnosti zato jer zapadnjačka tradicija na njih nije bila navikla; one su vrlo posebne, kaže Harss, jer “svaka od njih razbija neki kalup: on na najmanje očekivan način prepliće napetost i teoremu. Koristi se iznenađenjem, lažnim prividom i sofističkim dokazima kao u kriminalnom romanu; meša porugu i metafiziku, logiku i nadmudrivanje, stvarnost i apokrifnu činjenicu” (Harss 1980: 120), izmišlja autore i njihovu bibliografiju, koja je također izmišljena, poneka je i nedovršena i zato podložna promjenama u tumačenju, a te promene odgovaraju potpunom mentalnom dijagramu njihovog tvorca” (Harss 1980: 119). No, one su orginalne samo prema zapadnjačkim mjerilima – kako je već rečeno, svi koncepti Borgesovih priča iscertani su i poznati u kabalističkim tekstovima.

Williams navodi da su Borgesove priče *Babilonska biblioteka* i *Pierre Menard, pisac Kihota* priče-temeljni postmoderne latinoameričke književnosti; u njima se brišu granice između eseja i fikcije (Williams 1995: 13), a Swanson zbirku priča *Maštarije*, u kojoj su ove pripovijetke objavljene 1944. godine, smatra najuticajnijom knjigom latinoameričke književnosti (Swanson 2004: 46). Prvo se proslavio u Francuskoj, u Evropi, a tek poslije Peronovog pada (i jake marketinške kampanje, pogotovo one koju je vodila njegova prijateljica Victoria Ocampo) doživljava slavu i u domovini (Harss 1980: 117) i postaje važna figura, kako latinoameričke, tako i svjetske književnosti.

Swanson navodi da je Borgesov omiljeni simbol labirint, kao slika samog univerzuma, koji sugeriše da red postoji, a nudi iskustvo dezorijentacije i haosa. Njegove priče uglavnom govore o metaforičkim pokušajima dokučivanja Univerzuma, koji obično završavaju u labirintima nedokučivog (Swanson 2004: 46). Swanson kao primjer tipičnog borhesijanskog labirinta navodi Biblioteku iz njegove priče *Babilonska biblioteka*, u kojoj ona simbolizira sam Univerzum. On je predstavljen kao ogromna biblioteka, sastavljena od simetričnih

šestougaočnih galerija u kojima se nalaze knjige, od kojih nijedna nije ista i koje, naizgled, same po sebi ništa ne znače. Mnogi su ljudi protraćili svoje živote bezuspješno pokušavajući otkriti njihov smisao, tražeći objašnjenja, uzorke. U priči *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius*, čovječanstvo je prigrlilo alternativni svijet Tlöna zbog njegove uređenosti. Međutim, taj svijet uopšte ne postoji nego je objavljen u enciklopediji tajnog društva: on je svijet iz knjige, ljudska izmišljotina (Swenson 2004: 47). To tajno društvo čine astronomi, biolozi, inženjeri, metafizičari, pjesnici, hemičari, slikari, a njime rukovodi neki nepoznati genije. U priči *Zagonetka Edwarda Fitzeralda*, Omar Hajjam i njegov prevodilac na engleski su dvojnici, što je potpuno u skladu sa idejama koje zagovara Hajjam, a to je seoba duše i panteističko shvatanje prema kome su i jedan i drugi jedna od manifestacija Boga. Slična tematika, kaže Harss, ponavlja se i u priči *Teolozi*,

“... hronici o suparništvu dva učena apologeta skolastike - od kojih se jedan bori protiv jeresi rasuđivanjem koje će naknadno i samo biti proglašeno jeretičkim, te zbog takvog zastranjivanja završava na lomači jer ga suparnik potkazuje -, a i drugo će takođe morati da umre u plamenu, da bi na onom svetu obojica otkrili da su u božanskoj glavi pravovernik i jeretik, optuženi i tužitelj, jedna ista osoba. Jeres koja je ovde u pitanju, naravno ne slučajno, jeste varijanta Platonovskog poimnja da je vreme ciklično i da se sve stvari i činovi ponavljaju, potkrepljena raznim dokazima da je svaki čovek dva čoveka, da svi ljudski postupci sadrže ili projektuju svoju suprotnost, i da se svet satoji od ograničenog broja mogućnosti koje kada se iscrpe, moraju da se ponavljaju” (Harss 1980: 122).

Kabalističko učenje, pod čijim su uticajem pored Borgesa bili i mnogi pisci Buma, a pogotovo Cortázar i Fuentes, podudara se sa postmodernističkim shvatanjem da su dobro i zlo isto, da su Bog i đavo isto, a moralni relativizam prožima njihova djela. Roman *Terra Nostra*, o kojem će kasnije biti riječi, također govori slično.

U jednoj od Borgesovih najpoznatijih priča *Smrt i busola*, detektiv istražuje ubistvo talmudskog učenjaka i izučava jevrejski misticizam kako bi otkrio ubicu. Na kraju ga u zamku hvata njegov najveći neprijatelj i on shvata da oni ovu jednu te istu bitku stalno iznova vode - kabalističko je učenje da se sve stalno mijenja, i da se sve ponavlja. Nešto slično se događa u priči *Vrt razgranatih staza*:

“u jednoj ravni čitamo špijunsku priču: kineski obaveštajac na nacističkom platnom spisku ubija čoveka po imenu Albert koji živi u kući sa vrtom u obliku lavirinta, da bi ukazao poslodavcima na ime grada koji treba da

bombarduju, a koje se poklapa sa imenom žrtve. Ali, kao po božanskom providenju, ispostavlja se da je Albert sinolog koji pre smrti uspeva da protumači knjigu koju je napisao neki predak njegovog dželata, izvesni Ta Ui Pen, kako bi ilustrovao verovanje autora u 'beskonačne nizove vremena, divergentnih, konvergentnih i paralelnih', od kojih jedno, koje se uliva u nešto slučajno, a predstavlja samo jedan od mnogih mogućih raspleta, protivrečnih, a možda istovremenih, odvodi ubicu do njegove žrtve” (Harss 1980: 123).

Borges je, moglo bi se reći, korijen promjena u svjetskoj književnosti i filozofiji u drugoj polovini 20. stoljeća. On je uzor kako latinoameričkim piscima Buma, tako i piscima širom svijeta, ali poststrukturalistima. 1960-ih godina su ga oni vrlo često spominjali u svojim radovima i na neki način ga inaugurirali kao majstora književnosti. Borges svoj proboj na svjetsku scenu, kao i pisci Buma, najprije duguje uspješnom plasiranju na tržište od strane Emira Rodrígueza Monegala, urednika časopisa *Mundo Nuevo*, koji je prvi pozivao Latinoamerikance da im Borges bude uzor, čak i prije Victorije Ocampo (Cobb 2007: 52), a o kojem će biti više riječi u idućem poglavlju, zatim je 1961. godine je dobio Formentorovu nagradu zajedno sa Samuelom Beckettom, pa su potom 1962. *Maštarije* prevedene na engleski jezik (na naš 1963.) i od tada je Borgesova svjetska slava neprestano rasla. 1964. Paul de Man mu posvećuje članak pod nazivom *Moderni majstor*; Michel Foucault ga spominje u *Riječima i stvarima* 1966. godine, a 1967. godine Barth ga naziva jednim od *starijih majstora književnosti 20. stoljeća* u svom eseju *Književnost iscrpljenja*. I Veliki majstor, odnosno Veliki prorok postmodernizma je rođen, “iako je možda zanimljivo primijetiti da je Borges nastavio odbacivati postmoderni relativizam čak i kad su ga od 1960-ih godina počeli smatrati jednom od njegovih osnovnih figura” (Cobb 2007: 61).

Borges je svojim likom i djelom skrenuo pažnju na latinoameričku književnu produkciju i kulturu. Međutim, njegovo je pisanje bilo dio šireg književnog fenomena - *novog narativa* ili *nove priče* (nueva novela, nueva narrativa) koji je nastao 1940-ih i 1950-ih godina, a koji je kuluminirao *Bumom latinoameričke književnosti* (Swanson 2004: 37).

5.2. "Bum" latinoameričkog romana

5.2.1. Šta je "Bum"?

S obzirom na nepostojanost postmodernog i kao *pojma* i kao *stanja* tekuće historijske epohe, ne iznenađuje da vrlo često oni pisci koji se koriste književnim postupcima koji su najsvojstveniji postmodernizmu za sebe ili svoja djela tvrde da nisu postmodernistička i obratno, ili da ih kritičari čas svrstavaju u moderniste, čas u postmoderniste. Vrlo malo latinoameričkih pisaca čija su djela spomenuta u ovom radu, poput Jorgea Luisa Borgesa, Gabriela García Márqueza, Carlosa Fuentes, Julia Cortázara i Maria Vargas Llose, se smatraju postmodernistima u punom smislu, iako su i njihov stil pisanja, književni postupci kojima se koriste te njihova ideološka pozicija očito postmodernistički. Većina njihovih djela smatrana su pretečama postmoderne, a autori avangardom koja joj je utrla put kasnijim generacijama *pravih*, samodeklamovanih, postmodernista (Diamele Elit, José Balza, R.H. Moreno Durána). Zašto je to tako, biće jasno u nastavku poglavlja. No, s izuzetkom Jorgea Luisa Borgesa, svi pisci spomenuti u ovom radu pripadaju generaciju tzv. *Buma*. 1960-ih godina, tvrdi Harss, došlo je do velike promjene u kulturi, kao i u kulturi čitanja jer se uporedo sa obrazovanjem znatno povećala i čitalačka javnost Latinske Amerike, poboljšana je i komunikacija, a "alternativa za pisca više nije književna klika sa jedne strane, a s druge prazan prostor (...) pre dvadeset godina, latinoamerička čitalačka javnost, ukoliko je postojala, skoro da nije čitala ništa drugo do uvezenu književnost, omaložavajući lokalni proizvod, koji istini za volju mnogo puta nije ni zasluživao bolji tretman" (Harss 1980: 40).

Procvat latinoameričke književnosti, tzv. "Bum", smatraju Prenz i Goloboff, nije nastao mehaničkim putem, igrom slučaja već homologno, kao sazrijevanje ranijeg rada (Prenz, Goloboff 1982: 277). Evropa je, kažu oni, otkrila vitalnost latinoameričke književnosti, preko njenih tadašnjih najpoznatijih pisaca, od kojih su neki pripadali Bumu, a koji su živjeli u izgnanstvu u Evropi, bilo prisilnom, bilo u diplomatskim ili kulturnim misijama (Prenz, Goloboff 1982: 270). No, s njima se ne bih složila, s obzirom da postoje jake indicije da su pisci Buma zapravo režirano ubačeni na književnu scenu kako bi preko svojih djela djelovali "odozgo na dole", prvenstveno u akademskoj zajednici i među inteligencijom, a onda i među širom javnosti. Već je i Harss 1960-ih primijetio da je tzv. Bum pojava koja je više povezana sa izdavačkom i reklamnom revolucijom nego sa pravim stvaralačkim procvatom (Harss 1980: 267). No, stvar ide dublje i od čisto izdavačke i reklamne revolucije. Philip Swanson,

profesor španjskog jezika, smatra da bi se, uzimajući u obzir svu navedenu neodređenost pojave Buma, on najbolje mogao definirati kao “*vrhunac novog narativa*”. S jedne strane, navodi Swanson, kubanska je revolucija 1959. godine *izbacila* Latinsku Ameriku na svjetsku scenu i pomogla stvaranju transnacionalnog identiteta i povezanosti među različitim hispanoameričkim piscima, a Harss ovako kategorizira osjećaj koji je Revolucija izazvala:

“Za sadašnjeg mladog romanopisca jedna od središnjih činjenica latinoameričkog iskustva je kubanska revolucija... Za one koje podržavaju osnovna načela revolucije – izjednačavanje klasa, rasna jednakost, opismenjavanje, kulturno samoopredjeljenje, - ona nije samo bezazleno političko iskustvo” (Harss 1980: 40)

S druge strane, u Španiji su izdavač Carlos Barral, te književna agentica Carmen Balcells uveliko doprinijeli popularizaciji latinoameričkog romana, što nije bilo teško jer je većina pisaca Buma svakako već živjela u Evropi; njih dvoje su, kaže Swanson, bili ključni u transformiranju pisaca Buma u profesionalce. I mnogi su književni kritičari i biografi primijetili, kako se pravac i stil ovih pisaca odjednom naglo promijenio u određenom periodu njihove karijere. Harss piše: “Kortasar nije oduvek bio ono što je danas, a kako je to postao, zagonetno je i zbunjujuće pitanje. U svom prvom razdoblju bio je neka vrta borhesovskog estetičara čija ga senka i dalje prati. Ali na pola puta napravio je zaokret” (Harss 1980: 144). On tvrdi da je 1960-ih godina latinoamerička fikcija silno uznapredovala u pogledu zanatskog i profesionalnog dometa: “Minucioznos Kortasara, tehnička veština Vargasa Ljose, bile su gotovo nezamislive generaciju prije” (Harss 1980: 36), a također navodi da su i Borgesovi rani radovi u početku bili opsjednuti temom nacionalisti, ali da je kasnije odbacio *lokalne boje* (Harss 1980: 107-108):

“Pripovedač stare generacije, bilo da se zove Borhes ili Karpentije, patio je od neprekidne krize identiteta, te je prema tome stalno bio zaokupljen, nekako isuviše bezazleno, problemom autohtonosti, koji je gotovo uvek doživljavao kao izazov svom ličnom integritetu. Otuda žestoke polemike, zakleteve odanosti, potkazivanja i izjave o samoniklosti. Ali ova vremena su za nama. Danas se latinoamerički pisac oseća mnogo udobnije u svom svetu jer je to svačiji svet. Složenost savremene države, interacionalizacija kulture i politike dobile su takve razmere da sredina više ne izoluje pisca. Položaj našeg kontinenta je sve više središnji, oni koji žive na njemu nalaze se na raskršću puteva. U stvari, oduvek su se i nalazili u istom položaju, samo to nisu znali. Ali sada, kako kaže Borhes, pošto otkrivamo univerzalnost naše

tradicije, nemamo razloga da sebi uskratimo bilo koji njen deo. U bitkama prošle generacije – bitke koje su u nekim krugovima i dalje biju – tutnjala je kakofonijska mešavina kulturnog nacionalizma, lažog ponosa i rodoljubiva egzaltacije koje su slabo doprinosili rasvetljavanju pravnog problema” (Harss 1980: 37)

Dakle, neupitno je da su latinoamerički pisci, zajedno sa svojim *Velikim majstorom* Borgesom prošli kroz korjenitu transformaciju, potpomognutu stupanjem Latinske Amerike na svjetsku scenu, te uz pomoć španskih izdavača. Swanson, međutim, pominje još jedan važan faktor koji je doprinio globalnom uspjehu Buma i njegovih pisaca. Naime, 1966. godine je u Parizu pokrenut časopis *Mundo Nuevo* (Novi svijet), koji je postao zvijezda vodilja *novog narativa* te prostor na kojem se moglo raspravljati o latinoameričkim kulturnim interesovanjima. Ljevica mu je zamjerala evrocentričnost i nazivala ga “imperijalističkom propagandom SAD-a”, dokazano je i da su časopis finansirale CIA i Fondacija Ford (Cobb 2007: 13), ali uprkos skandalima časopis je svoju *javnu* misiju ostvario - postigao je značajan uspjeh u promovisanju latinoameričke književnosti, pogotovo jer je njegov osnivač Emir Rodríguez Monegal, osnovao *latinoamerikanizam* kao akademsku disciplinu u SAD-u i onda pozivao latinoameričke pisce da drže predavanja po američkim univerzitetima (Swanson 2004: 61). Međutim, časopis je imao i *tajnu* misiju. Russell St. Clair Cobb, profesor sa Univerziteta u Alberti, u svojoj doktorskoj disertaciji *Our Men in Paris? Mundo Nuevo, the Cuban Revolution, and the Politics of Cultural Freedom*, tvrdi da je *Mundo Nuevo* bio brana protiv kubanske revolucije i da je korišten kako bi propagirao retoriku nezainteresovane, kozmopolitske književnosti, e da bi je suprotstavio modelu angažovane književnosti revolucije (Cobb 2007: VIII).

Časopis je redovno objavljivao radove i izvještavao o latinoameričkim piscima kao što su Gabriel García Márquez, Carlos Fuentes, Severo Sarduy i Guillermo Cabrera Infante. Zvanično, časopis je bio posvećen nezavisnim intelektualcima čiji rad i djelovanje nemaju nikave veze s politikom, maskirao se kao *kozmpolitski, nezavisan i intelektualan*, kao figura koja neprestano sebe propituje (Cobb 2007: 5), vrlo slično kako se i *Veliki majstor* Borges u javnosti predstavljao.

Bum je počeo, tvrdi Swanson, s dodjelom nagrade *Biblioteca Breve* koja je 1962. godine dodjeljena mladom peruanskom piscu Mariju Vargasu Llosi za roman *Grad i psi*, što je bio prvi put da nagradu osvoji pisac koji nije Španac, a završio se sa Carlos Barralovim odlaskom iz *Seix Barrala* i ukidanjem nagrade 1970. godine. Roman koji je te godine trebao dobiti nagradu – *Bestidna noćna ptica* Čileanca Josúa Donosoa, smatra se posljednjom

knjigom Buma (Swananson 2004: 61), međutim, postoji i druge odrednice njegovog kraja i početka. Cobb, na primjer, nastanak Buma objašnjava ovako:

“Do Buma nije došlo tako što se grupi pisaca prosto desilo da od sredine 1960-ih do početka 1970-ih napišu niz izvanrednih romana i kratkih priča (iako se procvat latinoameričke književnosti - mora se priznati - ne bi mogao desiti bez samih njihovih djela). Do Buma je došlo zato što se jedinstveni historijski momenat, koji je uslijedio nakon Kubanske revolucije, poklopio s umjetničkim sazrijevanjem nekolicine izvanrednih pisaca, koji su se pak okoristili mrežom poznanstava kako bi došli do izvora finansiranja i kulturnog kapitala” (Cobb 2007: 6).

Ono što je *Mundo Nuevo* učinilo ključnim faktorom u komercijalnom i kritičkom uspjehu Buma, bio je spoj četiri fenomena, kaže Cobb: **1. duga tradicija u Latinskoj Americi da se tekstovi objavljuju u književnim časopisima, 2. popularnost Kubanske revolucije među avangardnim književnicima**, koja je učinila Latinsku Ameriku borbenim poljem Hladnog rata, pa tako i pobudila interes CIA-e i njihove antikomunističke inicijative, a *Mundo Nuevo* je pružao utočište odbačenim kubanskim piscima, bez da otvoreno širi CIA-inu propagandu, **3. urednik časopisa Emir Rodríguez Monegal je imao dara u pronalaženju talentovanih latinoameričkih pisaca**; on je dao priliku i slobodu do tada nepoznatim piscima Severu Sarduyu, Joséu Donosu i Manuelu Puigu, te **4. časopis je bio na CIA-inoj platnoj listi**, preko CCF-a, i drugih “nevladinih organizacija” (Cobb 2007: 6). Kongres za slobodu kulture (CCF), stacioniran u Parizu, kako stoji na CIA-inoj zvaničnoj web stranici, bio je jedna od najodvažnijih operacija CIA-e u Hladnom ratu. Preko njega su objavljivani brojni književni i politički časopisi i održavane konferencije, a na kraju je uspio u svojoj misiji da “ogadi komunizam umjetnicima i intelektualcima, istovremeno podrivajući stav komunista da su moralno superiorniji” (Warner 1995).

Kako je već rečeno, ni po pitanju toga koji pisci tačno čine Bum ne postoji konsenzus među kritičarima i teoretičarima, ali za potrebe ovog rada, vodit ću se Swansonovim odabirom, prema kojem se Bum koncentriše oko četiri vodeće figure: Carlosa Fuentes, Marija Vargasa Llose, Gabrijela Garcije Márqueza i Julija Cortázara i navesti neke djelove iz biografija ovih pisaca te njihovih djela. Biografije pisaca, naravno, ništa ne govore o estetskoj vrijednosti njihovih djela, ali govore mnogo o svjetonazorima i agendama autora, te društvenim implikacijama njihovog stvaralaštva, što jeste predmet sociologije književnosti i ovog rada.

5.2.2. Julio Cortázar

Julio Cortázar je rođen 1914. godine u Briselu, u porodici argentinskih diplomata. Radio je i studirao u Argentini, kao i širom Evrope i svijeta, a 1951. godine odlazi u Pariz gdje radi kao UNESCO-ov prevodilac. Kako navode Prenz i Goloboff, a što primijetuje i Harss, nakon kubanske revolucije, Cortázar pravi radikalni zaokret, kako politički, tako i stvaralački. Nakon posjete Čileu, gdje je prisustvovao proglašenju Salvadora Allendea za predsjednika, vraća se u Pariz gdje “javno saraduje sa opozicijom vojnih vlada latinoameričkog kontinenta” (Prenz i Goloboff 1982: 276). Prenz i Goloboff iz širokog spektra tema koje Cortázar obrađuje izdvajaju sljedeće: “osporavanje racionalnog, nepoetskog poimanja stvarnosti; naglašavanje igre kako u životu, tako i u umetnosti, ukazivanje na akciju kao prelaženje ka autentičnosti egzistencije; konstantno neverovanje da reč kao verni tumač može da prenese duhovnu kompleksnost čoveka; viđenje umetnika u traganju za višim smislom od onog svojstvenog svakodnevnici” (Prenz, Goloboff 1982: 277)

Neka od njegovih djela su: *Zvjerinjak*, *Tajno oružje*, *Kraj igre* i *Manuelova knjiga*. No njegovo najpoznatije djelo, “uragan” - kako ga naziva Harss, jeste roman *Školice* (Rayuela): “to je ime eksplozivnog 'antiromana' koji je pokrenuo metafizičke karambole na lančanu reakciju. *Školice* su terapeutsko djelo koje nam pruža kompletan tretman protiv isprazne dijalektike zapadne civilizacije i racionalističke tradicije. Ovo ambiciozno i smelo delo, istovremeno je i filozofski manifest, i hronika duhovne pustolovine” (Harss 1980: 148). Osim što je ovo djelo antiracionalističko i eksperimentalno, i ono je kao Borgesova djela okultno u svojoj srži. Na Cortázara je, naravno uticao Borges, koji je bio i urednik časopisa u kojem je on objavljivao, a uticale su i istočnjačke filozofije i religije, kao i kabala: “Kortasar je dokaz koji nam je bio potreban da našoj književnosti postoji snažna mutaciona sila koja vodi ka misticizmu i periferiji” (Harss 1980: 143).

Roman *Školice* se u početku trebao zvao *Mandala*, a to je zapravo budističko pomagalo za meditaciju, “grafičko fiksiranje duhovnog napretka” (Harss 1980: 155); koncept mandale je takav da ona predstavlja labirint, kojim se meditiranjem dolazi do centra, ka *kibucu želje*, i tako duhovno napreduje. Za Cortázara književnost predstavlja sredstvo preko kojeg se taj kibuc želje može ostvariti (Swanson 2004: 63)

Na početku romana dolazi uputstvo za upotrebu u kojem Cortázar navodi da se on sastoji od dvije ili više knjiga i čitalac se poziva da aktivno učestvuje u čitanju, tako što će odabrati jednu od dvije mogućnosti: da roman čita kao i sve ostale knjige, slijedeći linearan redoslijed koji počinje s prvim, a završava s 56. poglavljem ili da ga čita počevši od 73. poglavlja, a zatim kao da igra školice, skakuće po poglavljima redoslijedom utvrđenim u

uputstvu. Upravo zbog ovakve strukture, Solar Cortázara smatra postmodernistom, iako klasifikatorski sudovi još nisu bili kristalizirani (Solar 2005: 27). Čitalac čitajući ovaj roman tako kreće na put do sepstva. Prateći svog velikog književnog uzora, Jorgea Luisa Borgesa, i ovo se djelo, kao i mnoga druga djela ovog pisaca, temelji na kabalističkom strukturnom modelu. Kabala, koja na hebrejskom znači “ono što je primljeno”, odnosi se na tajnu usmenu predaju jevrejskog misticizma koja se prenosi od učitelja do učenika, a njen svrha je traženje prosvjetljenja, odnosno, sjedinjenja s Bogom putem metamorfoze (Keating 2016). Spajanje muškog i ženskog principa od izuzetnog je značaja u ovom učenju, pa se već na početku romana glavni junak pita “Hoću li pronaći Magu?”. Radnja romana se odvija u Parizu po kojem Argentinac Horacio Oliveira luta provodeći vrijeme u intelektualnim razgovorima sa svojom djevojkom Magom. Ona mu se izgubi, pa se on odjednom nađe u Buenos Airesu gdje suprugu svog prijatelja Travelera pomiješa sa Magom i poljubi je, izdajući ga tako. Radnja, ovako pojednostavljena, predstavlja pokušaj samostvarenja kroz samoponižavanje (Swanson 2004: 64). Swanson tvrdi da je Cortázar oduvijek književnu transgresiju želio izdignuti na nivo političkog, ali tome nije uspijevaao. Ipak, dekadentnost i beskrupuloznost izražena u njegovim djelima slična je i onoj u njegovom životu. Tu njegovu beskrupuloznost prepoznaje i Harss koji za Cortázara kaže:

“Oduvek je bio veliki intelektualni džeparoš. Umeti iskoristiti slučajnost i podudarnost, veli, jedan je od oblika umetnosti. Navodi kao primer ovog načela pasus alarmantno nazvan 'Svetlost mira u svetu', koji je ubacio u dodatak *Školica*, svojatajući u stvari tekst koji je nastao iz bezazlenog pera izvesnog Kaferina Pirisa, 'genijalnog ludaka' nastanjenog negde u Urugvaju, koji je dotični spis podneo na konkurs UNESKO-a kao svoj prilog za rešenje svetskih problema” (Harss 1980: 149).

5.2.3. Mario Vargas Llosa

Mario Vargas Llosa rođen je u Peruu 1936. godine i jedini je još uvijek živi pisac Buma. Radio je kao novinar, živio u Parizu i Barseloni i osvojio Nobelu nagradu za književnost. Swanson navodi da je on najuspješniji među piscima Buma - njegova djela se prevode i čitaju širom svijeta i 60 godina nakon Buma, ali je također i najomrženiji, prvenstveno zbog svoje evolucije od ljevičara ka konzervativcu koja je kulminirala njegovom neuspješnom predsjedničkom kandidaturom iz 1990. godine, kada se kandidovao igrajući na neoliberalnu,

tačerovsku, kartu (Swanson 2004: 69). Napisao je mnoga djela, poput *Razgovora u katedrali*, *Jarčeve fešte*, *Tetke Julije i piskarala*, *Rata za smak svijeta*, a ono što ga izdvaja od ostalih pisaca Buma jeste da je on u suštini ostalo realist (Swanson 2004: 70).

5.2.4. Gabriel García Márquez

Gabriel García Márquez je rođen u Kolumbiji 1927. godine. I on je, kao i Llosa, bio novinar, smatrao je Jorgea Luisa Borgesa svojim uzorom i osvojio Nobelovu nagradu. Bio je blizak prijatelj Fidela Castra i podržavao je Kubansku revoluciju. Za razliku od drugih latinoameričkih pisaca, kao i pisaca u svijetu, svoju podršku Fidelu je nastavio pružati do kraja svog života, te je zbog toga bio žestoko kritikovan od svog nekadašnjeg prijatelja (koji je čak i doktorirao na temu njegovog lika i djela) Maria Vargasa Llose, kao i kubanskog pisca Guillerma Cabrere Infantea. Odanost Castru koštala ga je dozvole ulaska u SAD, i ta mu zabrana nije ukinuta sve do 1990. godine kada je ga u SAD primio predsjednik Bill Clinton (Whitney 2014).

I Marquez je, kao i Fuentes, Llosa i Donoso dosta vremena proveo u Parizu, a njegovi radovi su objavljeni u *Mundo Nuevo*. Monegal mu je, prije nego što će objaviti svoje najpoznatije djelo *Sto godina samoće*, bio ponudio posao redovnog dopisnika, ali je on to odbio, jer je roman doživio ogroman uspjeh, a i javnost je saznala za umiješanost CIA-e u finansiranje *Mundo Nueva* (Cobb 2007: 161). Ovaj roman, koji je ujedno i njegovo najpoznatije djelo, govori o nekoliko generacija porodice Buendía u gradiću Macondo, koji se može smatrati arhetipom karipskog dijela Latinske Amerike koja pati od stalnih građanskih ratova i koju izrabljuju sjevernoamerički žderači banana (Cobb 2007: 165). Macondo, u prvom redu predstavlja hronotop, spoj prostora i vremena, gdje se ukrštaju historijsko i nehistorijsko, subjektivno i objektivno, te tako Márquez obnavlja mit o cikličnom kretanju (Ivanović 2011: 186), tako prisutan i važan i kod Fuentesa i Cortázara. Neki kritičari smatraju da posljednje poglavlje romana otkriva da su nečitljivi pergamenti proroka Melkijadesa - zapravo sam roman *Sto godina samoće*, pa tako kada posljednji Buendia, Aureliano Babilonia, konačno uspijeva dešifrovati rukopise, on shvata da nije ništa drugo do lik iz nečijeg romana. Ono što veže ovu trojicu pisaca jeste i snažan ezoterični, okultni element njihovih djela, pa tako Melkijades, koji je predstavljen kao besmrtni, u ovom djelu objedinjava sva "ovozemaljska i onostrana, naučna i nenaučna saznanja", za kojeg Radomir Ivanović kaže: "Melkijades je istinski predstavnik spoja nauke i okultizma. On predstavlja spoj građanina

sveta, erudite, alhemičara i kabaliste, čoveka neutažive životne i naučne radoznalosti” (Ivanović 201: 185). Márquez je ovim djelom popularizirao u svijetu latinoamerički stil pisanja - *magijski realizam*, kojim se najbizarniji događaji opisuju kao najprirodniji (Swanson 2004: 75), a i obratno, u koje se sasvim prirodni događaji i pojave, poput leda na početku romana, opisuju kao nešto nadnaravno. Uloga fantazije u ovome romanu je, smatra Swanson, da se čuje glas jedne primitivne, izolirane zajednice i da se stvarnost reinterpretuje na način suprotan evrocentričnom; u periodu od stotinu godina se tako sažima cjelokupna historija Latinske Amerike, od osvajanja do kolonizacije, preko nezavisnosti, “industrijalizacije” i “demokratije” do suvremene ekonomske zavisnosti (Swanson 2004: 75).

5.2.5. *Carlos Fuentes*

Carlos Fuentes je Meksikanac koji je rođen 1928. godine u Panama Cityju, u diplomatskoj porodici, baš kao i Cortázar. Zbog prirode posla svoga oca, često se selio, pa je živio u brojnim glavnim gradovima Latinske Amerike, kao i u SAD-u, a u Parizu je jedno vrijeme bio ambasador Meksika.

Prvi broj časopisa *Mundo Nuevo* donio je intervju upravo sa njim. Fuentes je u intervjuu govorio o položaju pisaca u Latinskoj Americi, a njegov opušten, samouvjeren stav u intervjuu trebao je održavati i stav časopisa, koji je navodno, pružao prostor za dijalog i držao se podalje od hladnoratovskih podjela. Cobb smatra da je intervju poslužio da Monegala pozicionira kao intelektualca i estetu svjetskog glasa, a Fuentesu kao kozmopolitu i intelektualca koji je dobro upoznat kako sa meksičkom inteligencijom, tako i sa popularnom umjetnošću. On navodi da je Fuentes u razgovoru stavljao naglasak na najaktuelnije trendove SAD-a kako bi obezvrijedio kubansku *angažovanu* književnost (Cobb 2007: 135). S druge strane, Kubanci su *Mundo Nuevo* smatrali samo CIA-inom platformom za potkopavanje Revolucije. Malo prije nego što će se priključiti *Mundo Nuevo*, Fuentes je promijenio svoje mišljenje o njoj, kao i o vanjskoj politici SAD-a. Do 1964. godine, Fuentes je objavio dva uspješna romana *Smrt Artemija Kruza*, kojeg Williams smatra totalnim romanom jer propituje nastanak nacionalne države (Williams 1995: 25) i *Najprozračniji kraj*, te je bio cijenjen i u SAD-u, pa je Kongres za slobodu kulture (CFF) bio veoma zainteresovan za njega i njegove “evoluirajuće političke stavove”. Cobb navodi da je nemoguće potvrditi do koje mjere su State Departament, CIA i njeni agenti bili zainteresirani da Fuentesu iskoriste kao figuru koja će im pomoći u neutraliziranju latinoameričke ljevice, no činjenica jeste da je Fuentes stao na

stranu Pabla Nerude, čija je posjeta New Yorku izazvala skandal među Kubancima i komunistima, pa je tako svjesno ili nesvjesno, ostvario san CIA o stvaranju jedne antikomunističke ljevice u Latinskoj Americi (Cobb 2007: 142). Ipak, Fuentes nikad nije potpuno raskinuo sa kubanskim književnim krugovima, on je bio jedan od rijetkih koji je objavljivao i u *Mundo Nuevo* i u *Casa de las Américas*, poznatom kubanskom ljevičarskom časopisu; u prvom je časopisu objavio jedno poglavlje knjige *Promjena kože*, a godinu dana kasnije jedan njen dio u drugom časopisu. Ovo je bio ogroman uspjeh za Fuentesu, tvrdi Cobb, jer je roman sam po sebi skoro pa nečitljiv, drugačiji i manje koherentan u odnosu na njegova prethodna djela; “moglo bi se reći da je ona razigrani pastiš, ali za razliku od ostalih djela Buma koja imaju jasne postmodernističke odlike, Fuentesu zanima samo da impresionira čitaoca svojim širokim poznavanjem kulture i meksičkog žargona. Na jednom mjestu, narator spominje Lolitu, Zaljev svinja i ubistvo Trotskyog u istoj rečenici...” (Cobb 2007: 143). Uprkos tome, kaže Cobb, *Casa de las Américas* nastavlja sa objavljivanjem ove logoreje, što samo dokazuje da je Fuentes bio veoma dobar u marketingu i plasiranju književnosti na tržište, kao i u stvaranju zajednice čitaoca (Cobb 2007: 144).

Što se tiče Fuentesovih uzora i interesovanja, Michael Abeyta, profesor s Univerziteta Coloroda Denver, primijećuje njegovu jaku povezanost sa drugim piscima latinoameričkog Buma, Juanom Rulfom, Alejo Carpentierom, Julijom Cortázarom, Gabrielom Garcíjom Márquezom, Joséom Donosoom, Marijom Vargasom Llosom, kao i sa francuskim poststrukturalistima Jacquesom Derridaom, Gillesom Deleuzeom i Michelom Foucaultom, a svima njima je prethodnik Borges. Sve njih veže duboko nepovjerenje ka istinitosti historije i univerzalističkom diskursu zapadnjačke modernosti (Abeyta 2006: 9). A nad svima njima, i piscima i poststrukturalistima, lebdi duh Nietzsche-a, kako bi rekao Habermas.

David Walter Price navodi da je i Nietzsche jedan of Fuentesovih uzora (Price 1999: 52), a njegova je filozofija u samoj srži poststrukturalizma i postmodernizma. Fuentes, kao i Nietzsche, smatra Price, bira aksiološki umjesto epistemološkog pristupa historiji jer smatra da isključivo tragedija može opisati ljudsko iskustvo, u kojem ne postoje apsolutno dobro i apsolutno zlo, pa tako ni krivci koje treba kriviti (Price 1999: 54). Price navodi da je Fuentes u intervjuu na UCLA-i 1980. godine *kritikovao* vanjsku politiku SAD-a, savjetujući im da prestanu svijet posmatrati u crno-bijelim bojama, dijeleći ga na prijatelje i neprijatelje, da takvo nešto ne postoji. Politički element Fuentesove ničeanske perspektive je jasan, kaže Price: države se mogu opredijeliti za svjetonazor da svijet čine striktno dihotomije utemeljene na univerzalnim principima dobra i zla ili prepoznati globalnu politiku kao igru ubjeđenja u kojoj svaka strana ima legitimno pravo da iznese svoj stav. Fuentes smatra da se historija

zloupotrebljava da bi se održala bipolarna vizija svjetske političke scene, traži se krivac, pa bio on Hitler, komunizam ili nešto treće. Fuentes dakle, savjetuje SAD-u da ne traži krivce po svijetu kojima bi opravdao svoje vanjskopolitičke poteze. Korištenjem historije, smatra Fuentes, da bi se opravdali određeni postupci, stvara se kultura *zamjeranja* te su mnogi narodi zbog svojih greški iz prošlosti napadani i protjerivani. Nasuprot strogoj dihotomiji svijeta, u kojoj se zna ko je zločinac, a ko žrtva, šta je istina, a šta laž, u kojoj zaista postoje krivci i grijesi koje su počinili kao i posljedice toga, Fuentes nudi relativiziranu historiju, baš kao što je relativizirana i književnost, u kojoj “ne postoji istina, ne postoji jedinstvena perspektiva kojom se mogu sagledati i procijeniti ljudski postupci” (Price 1999: 55). Price također navodi i Fuentesov govor pred P.E.N-om da je potrebno redefinirati tragediju za moderno doba, a to je tragedija “slobode, koje može pogriješiti”. On smatra da je *Terra Nostra*, kolosalno Fuentesovo djelo o kojem će biti više riječi u idućem poglavlju, duboko *prožeto Nietzscheom*, odnosno, njegovom filozofijom, a najničevskija komponenta tog roman jeste Gospodar - Felipe II, koji gradeći Eskorijal, bira ekstravagantni oblik historije koja je monumentalna (Price, 1999: 53). Fuentes smatra da pisci moraju naučiti čitaoca da razvije viziju koja priznaje multiplicitet istina i da odbace jedinstvo i apsolut (Helmuth 1997: 21).

5.3. “Nevjerovatna prva životinja koja je sanjala drugu životinju” ili Fuentesova *Terra Nostra* kao postmoderni roman

Williams citira Umberta Eca, talijanskog pisca i teoretičara književnosti koji kaže da se postmoderno rađa onog momenta kada otkrijemo da svijet nema fiksiranog centra, i da moć nije nešto jedinstveno što bivstvuje izvan nas, pa tako smatra da je sa argentinskim piscem Jorgeom Luisom Borgesom rođen postmodernizam u latinoameričkoj književnosti, koji je postao uzor mnogim evropskim teoretičarima i latinoameričkim piscima 1960-ih i 1970-ih godina (Williams 1995: 13), iako je prva djela objavio već 1920-ih. Ipak, kako smo imali priliku vidjeti kroz ovoaj rad, Borges nije samo označio početak postmodernizma u Latinskoj Americi, već i u cijelom svijetu. Borges je, kako kaže David Foster Wallace, američki pisac, *veliki most između modernizma i postmodernizma* (Foster Wallace 2012).

Chalene Helmuth, kostarikanska teoretičarka latinoameričke književnosti, u svom djelu *The Postmodern Fuentes* navodi da su angloamerički kritičari često uzimali *Terra Nostru* Carlosa Fuentesa kao primjer latinoameričkog postmodernizma. Ona citira Johna Brushwooda koji kaže da postoji tendencija kod onih koji nisu Latinoamerikanci da djela Buma smještaju bilo u modernistička ili postmodernistička, što on smatra pogrešnim zbog kompleksnosti

spektra hispanoameričkih tekstova i da je primijetna tranzicija kod nekoliko pisaca Buma sa reprezentacione fikcije na potpuno novi koncept pisanja koji se podudara sa postmodernizmom (Helmuth 1997: 12-13). Helmuth tvrdi da Fuentesova književna produkcija nakon 1975. dokazuje postmodernističko usmjerenje slično onome kod angloameričkih i evropskih pisaca. I većina ostalih se kritičara slaže da je ovaj roman postmoderan (Williams, McHale), a Michael Abeyta, profesor s Univerziteta Colorado u Denveru, smatra da je nužno priznati, između ostalog, i *Terra Nostrinu* baroknost.

Dalibor Soldatić, profesor španskog jezika i književnosti, roman Carlosa Funetes *Terra Nostra* smatra cjelovitim romanom (*novela total*), u smislu da struktura i tekst postaju samodovoljni. On, dakle, sadržajno obuhvata zatvoren svijet od rođenja do smrti na svim njegovim ravnama (Soldatić 1985b: 406), a David Walter Price, profesor engleske književnosti, naziva ga gurmanskim romanom (*roman gourmand*) što predstavlja roman koji teži da u sebi objedini mnoge najbolje romane, kao i druge tekstove (Price 1999: 48). Price tvrdi da je ovaj roman intertekstualno povezan sa djelima savremenih latinoameričkih pisaca, kao što su Gabriel Garcíá Márquez, Jorge Luis Borges, José Donoso, Julio Cortázar, kao i španskih klasičnih djela *Don Kihot* i *Selestina*, koja su, između ostalog, uobličena kabalističkim učenjima, kontroverznim teorijama o španskom identitetu América Castra i filozofijom Giulija Camilloa Delminija i njegovog *teatra sjećanja*, kao ideje znanja objedinjenog u obliku enciklopedije (Price 1999: 48). Kabala, okultizam i ezoterija, kako je već spomenuto u radu, čvrst su temelj većine romana Buma. *Nevjerovatna prva životinja koja je sanjala drugu životinju* je prva rečenica *Terra Nostra* i odražava kabalističko shvatanje po kojem smo svi mi iluzije jedni drugih, *simulakrumi* bez originala koji jedne druge sanjaju, što je tematika koju je Borges već prije obradio u svojoj pripovijeci *Kružne ruševine*. *Terra Nostra* je knjiga od “enciklopedijskog značaja u kome autor namiruje račune sa Španijom u dugom evociranju prošlosti i u fantastičnom predskazivanju budućnosti”, kako je opisuju Prenz i Goloboff (Prenz i Goloboff 1982: 275). Oni citiraju Joséa Miguela Ovieda, peruanskog pisca i književnog kritičara, koji smatra da *Terra Nostra* želi biti *sve*: zbir ljudskih mitova, ponovo pisanje istorije, tumačenje Španije, američko razmišljanje, disidentski esej o funkciji religije, umetnost i književnost u ljudskoj sudbini, utopijski predlog, kolaž drugih dela eruditska rasprava, avanturistički roman, novi jezički dijalog, ispitavanje prošlosti, predskazivanje budućnosti i (što nije kraj) ogromna erotska poema” (Prenz i Goloboff 1982: 275). S obzirom na sve do sada rečeno o *Terra Nostru*, iskoristit ću je da, za potrebe ovog rada, pokažem određene odlike postmodernog latinoameričkog romana, te pokušam dokazati neke od iznesenih hipoteza.

Ovaj roman, koji je “antologija postmodernih tema i postupaka” (McHale 1987: 16),

obuhvata više od pet stoljeća, dva kontinenta i sastoji se iz tri dijela: Starog svijeta, Novog svijeta i Drugog svijeta. “Podela je uslovljena suprotnošću između indoevropskog i askteškog sveta. Pažljivo čitanje prvog i drugog dela romana jasno pokazuje u kojoj je meri bila nemoguća skladna sinteza između ta dva sveta, između hispanске civilizacije koja je – hteli to vlastodršci ili ne – ishod sinteze triju kultura, trojne dijalektike kako kaže Fuentes, i dualizma asteške kosmogonije. U trećem delu romana na scenu stupa čovek posle sukoba između boga i prirode” (Soldatić 1985: 406). Također, struktura asocira na slikarski triptih *Vrt zemaljskih uživanja* Hieronymusa Boscha. Radnja prvog dijela romana počinje u Parizu, 14. jula 1999. godine kada jedan od glavnih junaka Polo Febo, dok Pariz gori u plamenu apokalipse, porađa jednu staricu. Dijete se rađe sa šest prstiju na stopalima i crvenim krstom urezanim u leđa. On ga uzima sa sobom, bojeći se da mu starica ne naudi, a onda pronalazi pismo bez poštanskog žiga adresirano na njega. Pismo potpisuju Ludoviko i Selestina, koje ne poznaje, a u kojem stoji:

“U svom *Dialogus Miraculorum*, letopisac Kajsarius fon Hajsterbah upozorava da je u gradu Parizu, kolevci svekolike mudrosti i božanskih spisa, zavodljivi đavo ulio izopačeni um u neke učene ljude. Moraš biti oprezan. Dve se sile međusobno bore u čitavom svetu a ne samo u Parizu, mada ti se boj ovde može učiniti najžešći. Vremenu se prohtelo da se ovde rodiš, odrasteš i živiš. Tvoj život i ovo vreme mogli su da se podudare u nekom drugom prostoru. To nije važno. Mnogi će se roditi, ali samo će jedan imati šest prstiju na svakom stopalu i crveni krst u mesu na leđima. Njemu moraš nadenuti ime Johanes Agripa. Na njega se čekalo vekovima i na njemu je produženje prvobitnih kraljevstava. Sem toga, mada u drugom vremenu, on je tvoj sin. Moraš ispuniti ovu dužnost. Čekamo te; naći ćemo te; ne čini ništa da nas pronadeš” (Fuentes 1985a: 16-17).

Nakon toga, Polo Febo sreće Selestinu na mostu, oklizne se i padne u Senu, a Selestina počinje svoju priču. Radnja drugog dijela romana se uglavnom odvija na dvoru Filipa II, *Gospodara*, koji gradi mauzolej Eskorijal. *Terra Nostra* je polifonijski i višeslojni roman, pa kroz perspektive više pripovjedača saznajemo da su se pojavila tri identična mladića i sva trojica imaju po šest prstiju na stopalima i crveni krst urezan na leđima. Gospodar, iako princ i nasljednik Krune, u svojoj se mladosti družio sa jednom grupom odmetnika kojoj su pripadali Ludoviko i Selestina, a koje je on na kraju izdao, tako što ih je sve doveo u svoju palatu gdje su izmasakrirani. Drugi dio se odvija u Novom svijetu, današnjoj Latinskoj Americi, to jeste Meksiku. Treći dio knjige je povezan s prvim, a radnja se u njemu odvija uglavnom u Starom

svijetu, Španiji te Parizu budućnosti. Kako roman počinje tako se i završava, cikličnost vremena o kojoj je već bilo riječi, naglašena je i u ovom romanu:

“... jednom si živio u Ulici Bievr, nekadašnji kanal dabrova što se ulivao u Senu, sada uska uličica ispunjena tihim izvikivanjem prodavaca, mirisima kus-kusa, piskavim tugovankama arapske muzike, starim klošarima, nestašnom decom, školicama iscertanim po pločniku, tu je nekad živio Dante, tu je pisao, počeo je da piše, Pariz izvor svekolike mudrosti i božanskih spisa gde je ubedljivi Đavo ulio perverzni razum nekolicini mudrih ljudi...” (Fuentes 1985b: 385).

Pariz je, kaže Fuentes u romanu “možda bio precizna tačka moralne, seksualne i intelektualne ravnoteže između dva sveta što su nas cepala: Germani i Mediteran, sever i jug, Anglosaksonci i Latini” (Fuentes 1985b: 366). I Soldatić smatra da je Pariz tačka ravnoteže između dva principa koja se u stalnom sukobu protežu *Terra Nostrom*: “principa statičnog koje lako identifikujemo sa svim onim što čini špansku tradiciju, sa verom i smrću, i principa dinamičnog koje teži ljubavi i slobodi. Dinamično uslovljava jeresi, pobune, i većitu čovekovu težnju za slobodom i uživanjem” (Soldatić 1985b: 408). Možda, no znamo da je Pariz zanimljiv i zbog toga što je CIA-in Kongres za slobodu kulture tu bio stacionaran. Kraj *Terra Nostre* je zapravo početak pisanja jedne nove historije, jednog novog *Starog svijeta* jer istovremeno Polo Febo vodi ljubav sa Selestinom, spajajući se u jedno biće – hermafrodita.

Spajanje jednog u dvoje i dvoje u jedno ima i jak okultni značaj. I likovi Cortázarovih djela “često dospevaju do neke vrste ciklične dvopolnosti koja nije daleko od ezoterične transmutacije, što sa svoje strane, takođe unosi metafizičke implikacije u pitanje dvojništva (Monros-Stojaković 1984: 600). Kabalistička srž ovog djela jasno je vidljiva, pa Josimčević smatra da je upravo “kraj romana dosljedan njegovom okviru, kao i osnovnoj zamisli a oni pripadaju okultizmu, čiji je osnovni princip cikličnost, kruženje svega, stalna promjena” (Josimčević 1985: 425). Josimčević navodi da se u momentu spajanja Pola Feba i Selestine događa se sve - prošlost, sadašnjost, budućnost, sve se miješa i pretapa u jedno sada - prošlost, sadašnjost i budućnost cijelog ljudskog roda. Josimčević citira jedan Fuentesov intervju, u kojem on navodi da vrijeme njegovog romana nije ni linearno, ni kružno, ni spiralno ni vrijeme postanja, već je poput *mandale*, koja sadrži sve te mogućnosti i sve moguće pravce u prostoru (Josimčević 1985: 422-423), a u vedanti svakako pojam vremena i prostora nemaju nikakvog smisla (Harss 1980: 156).

Josimčević tvrdi da Fuentes uzima historijske činjenice i imena, ali ih izmiješta u vremenu i prostoru. Historija se ponavlja jer ljudi ništa nisu naučili. Mijenjaju se lica i

pozornice, ali strasti ostaju iste (Josimčević 1985: 424-425). “Zbog toga ta historija mora doći do kraha, ljudski rod mora sam sebe uništiti” (Josimčević 1985: 425). Na kraju sve umire, kaže Josimčević, i materija i antimaterija, a ostaje samo osnivački princip Hodočasnik i Selestina u jednom: kabalističko hermafroditско božanstvo, a hermafrodit je, prem Lodgeu, jedan od amblema postmodernizma. Hermafrodit sadrži sve, a pošto sadrži sve, sve će se ponovo roditi i krenuti iznova. Fuentes više voli red ništavila, nego red slabašne nade zato roman i završava ovako. Historija i pojavna i skrivena doživljavaju propast. Felipeov pokušaj da sagradi historijski spomenik, memorijal, predstavlja svojevrsnu patologiju, kaže Price, jer penjući se tim stepenicama, on završava u još jednom, savremenom memorijalnom centru, onome u Španiji – a to je *Dolina palih*, kompleks podignut Frankovim palim vojnicima. Fuentes kao da želi da kaže da *historijsko, činjenično, racionalno*, jeste zavodljivo, ali može odvesti u fašizam (Price 1999: 53-54). Međutim, ovaj dio romana zanimljiv je i zbog toga jer se odvija u poglavlju, simbolično nazvanom *Trideset tri stepenika*, što sa sobom nosi i određene okultne konotacije; Felipe prolazi kroz jednu vrstu metamorfoze, inicijacije, dok se penje stepenicama, a dva glasa koja mu se obraćaju, govore mu ono što treba da odbaci i što treba da prihvati, kako bi nastupio jedan *Drugi svijet*. U prilogu rada se može pronaći tabela s tim dijelom iz knjige i uporediti s tabelom, kojoj veoma nalikuje, a u kojoj su komparativno prikazani pojmovi tradicionalne i pojmovi postmoderne filozofije. Felipe treba da odbaci racionalno, za ezoterično, iracionalno, a tradicionalno za postmoderno.

Prema Abeyti, *Terra Nostra* “dekonstruiše” autoritarizam u tradiciji Latinske Amerike. 1970-ih godina kada je Fuentes pisao ovaj roman politička slika Španije i Latinske Amerike je bila veoma tmurna, kaže on. Francisco Frako je umro iste godine kada je roman objavljen (1975) a kao svoje nasljeđe je ostavio potlačćenost, diktaturu i cenzuru. Latinsku Ameriku su mučili glad, izrabljivanje, nepismenost, kao i diktature u Čileu, Argentini, Paragvaju, Boliviji, Gvatemali i Dominikanskoj Republici, pa čak i u Peruu i Meksiku. Ove su diktature i korumpirane vlade bile nosioci neoliberalnih reformi koje su imale katastrofalne posljedice po latinoameričko stanovništvo, tu prije svega mislim na dužničku krizu 1980-ih i 1990-ih o kojoj je bilo riječi u prethodnim poglavljima, a što je dovelo do povećane marginalizacije ljudi, kriminala i bijede, pa tako i razvoja narkokulture uz narkoindustriju. Neoliberalne su reforme kaže Abeyta, bile posljedica pristanka diktatora da napuste državni razvoj i da igraju beznačajnu ulogu u multinacionalnom kapitalizmu i ekonomskoj i političkoj hegemoniji SAD-a u toj regiji (Abeyta 2006: 8). Abeyta je u pravu kada kaže da *Terra Nostra* spaja apsolutizam 17. stoljeća s kapitalizmom 20, ali nije kada kaže da je to svojevrsna kritika SAD-ovog imperijalizma i moći. Imajući u vidu sve navedeno u radu, smatram da je Fuentes u najmanju ruku podržavao hegemoniju SAD-a, ako već u njenom jačanju i širenju nije

svjesno i aktivno učestvovao. Sjetimo se da je on, kako je navedeno u prvom dijelu rada, pozvao Latinoamerikance da se ogledaju u dva ogledala - onom u Španiji, ali i onom u SAD-u (imajući na umu tamošnju latinoameričku zajednicu) i da je tvrdio da će sudbina Latinske Amerike još dugo biti određena ovim zemljama. To se na kraju krajeva slaže sa Fuentesovim aksiološkim pristupom historiji, njegovim relativizmom, kako historijskim tako i moralnim, kao i sa kabalističkim učenjem o tikkunu – stalnom mijenjanju svijeta.

Na samom kraju romana, ali prije spajanja Pola Feba i Selestine u jedno, prije kraja svijeta uopšte, u zadnjem poglavlju *Terra Nostra*, koji je hronološki ujedno i njen početak, na pragu novog milenija 31. decembra 1999, u Parizu, kolijevci postsrukturalizma, u Parizu, glavnom gradu Latinske Amerike “jer su se tamo u njemu mogli naći naši pisci, obično u izgnanstvu ili u diplomatskim misijama” (Harss 1980: 42) i u koji “svi dobri Latinoamerikanci odlaze da umru” (Fuentes 1985b: 366), gradu u kojem će i sam Fuentes biti sahranjen, kao i Julio Cortázar, odigrava se jedna neobična partija pokera između likova iz poznatih latinoameričkih romana: Oliveire iz Cortázarove *Školice*, Buendije iz Márquezovih *Sto godina samoće*, Inafanteove Cube Venega iz *Tri tužna tigra*, Donosovog Humberta iz *Bestidne noćne ptice*, Borgesovog Pierrea Menarda iz priče *Pierre Menard, pisac don Kihota*, te drugih. Pobjednik je onaj koji skupi “najviše ljaga, poraza i užasa” (Fuentes 1985b: 367), a umjesto trefa, herca, pikova i srca, boje ovog špila su zločini, tirani, imperijalizmi i nepravde. Nevjerovatno je koliko ovaj opis iz Fuentesove knjige, prvi put objavljene 1975. godine, podsjeća na ono što se zaista dešavalo 1960-ih godina, u Parizu, u kojem je “đavo ulio izopačeni um u neke učene ljude”, okupljenim oko časopisa *Mundo Nuevo*. Fuentes kao da priznaje da su se latinoamerički pisci Buma, očigledno zajedno sa svojim *Velikim majstorom*, na pragu novog stoljeća kockali svojom krvavom prošloću za još krvaviju budućnost i izgubili pokerom CIA-e od Cortázarovog Oliveire:

“Šta vredi više – pitala se Kuba Venegas – kenta multinaconalnih kompanija ili triling ambasadora?”

- Zavisi – odgovarao je Santjago iz Lime – ja imam koridu: Junaited Frut, Stenderd Oil, Pasko Korporeišn, Anakonda Koper i ITT.

- A odakle su pevači? - uzviknula je plesačica rumbe. -

Henri Len Uilsion, Ócel Ponset, Esprul Braden, Ócon Puerifući i Nataniel Débis. Krem, jebi ga!

- Srce strastveno prikriv svoju tugu – mrmljao si ti, dok si se okretao mutavom Umbertu. - Daću ti jednog Ubika i dva Truhilja za tri Marmoleha.

- Znaš li (primetio je Oliveira dok je delio karte) kako je Marmoleho došao na vlast u Boliviji? Stao je u red da pozdravi predsednika na proslavi Dana nacionalnosti i kada je stigao do njega, ispraznio mu je revolver u stomak. Zatim je skinuo njegovu predsedničku traku, stavio je na sebe i uputio se ka balkonu palate da primi klicanja odobravanja. Šta imaš mutavko?

(...)

- Ful! - uzviknuo je Bunedija. - Masfererovi 'Tigrovi', Divalijeovi Tonton Makut i brazilski Dops, plus jedna Odria i jedan Pinoče.

(...)

- Triling pogubljenja na javnim trgovima: Maksimiliano Martines u Isalku, Pedro de Alvarado na svetkovini Tokskatla i Dias Ordas u Tlatelolku,

(...)

- CIA. Poker! - uzviknuo je Oliveira, privlačeći žetone nagomilane na sredini stola.

- Zbogom Utopijo...

- Zbogom Gradu Sunca...

- Zbogom, Vasko de Kiroga...

- Zbogom, Kamilo Enrikes...

- Hwares nije smeo da umre, ah, da umre...

- Ni Marti, stari...

- Ni Sapata, brale...

- Ni Če, moj Če...

- Zbogom, Lasaro Karedenas...

- Zbogom Kamilo Tores

- Zbogom Salvador Aljende..." (Fuentes 1985b: 367-369)

Na osnovu svega što znamo o ulozi CIA-e u širenju Buma, kao i o radu Kongresa za slobodu kulture u čitavom svijetu, ovaj vrlo slikovit kraj *Terra Nostre* ostavlja prostora za sumnju da je uloga Buma bila spriječiti novu Kubansku revoluciju. Da se sa historije i racionalnog, i s *velike priče* koja nas može nešto naučiti, na osnovu čega se može graditi budućnosti, skrene pažnja pisaca, intelektualaca i šire javnosti na iracionalno, ezoterično, pasivno, postmoderno, koje ne grade ništa već održavaju status quo.

5.4. "Književnost, ako nije bezazlena treba da služi Osvajanju" 2.0

"Pitanje latinoameričke književnosti, sigurno, nikad ne leži izvan socioloških diskusija", tvrdi Levinson (Levinson 2001: 23). I zaista, posmatrajući historiju Latinske Amerike, kao i njihov književni razvoj i proizvodnju, jasno je da su posljednjih pola stoljeća, baš kao onda u 16. stoljeću kada je Kruna zabranjivala romane, a podsticala poeziju jer joj je to služilo u konsolidovanju Osvajanja, postmodernizam i postmoderna književnost bili agenti širenja određene ideologije. Kruna je sredinom prošlog stoljeća možda bila CIA, ili neko drugi ko je ostao u sjenci, i ona je diseminirala postmodernizam i njegovu filozofiju "odozgo ka dole" jer je to služilo Osvajanju, a poništavalo ciljeve Revolucije. Latinska Amerika nije prošla sve periodizacije književnog stvaranja kao evropske države, stoga je nemoguće da njena književnost bude *književnost iscrpljenja* (Barth), koji bi kao svoju posljedicu imao nastanak postmodernizma, prosto stoga što se književnost nije ni razvila kako treba, još uvijek nije iscrpila mogućnosti forme o kojima Barth govori. Latinoamerički roman, kojeg Harss naziva "pepeljugom naše književnosti" (Harss 1980: 9), nije stigao ni da se rodi kako treba, a kamoli da bude istrošen kao vrsta. Latinska Amerika je cijeli svoj vijek izvozila svoje sirovine, kafu, kokain, banane, naftu, a uvozila ideologije i politike. Tako je bilo i sa modernizmom prije postmodernizma. Calderon navodi da se moderna evropska misao 19. stoljeća, širila Latinskom Amerikom u 20. stoljeću, Nietzsche će se uopšte nije čitao, Freud nije do 1960-ih, ali Weber i Sartre jesu. "Industrijalizacija i marksizam, također su uvezeni izvana, ali su se mnogo snažnije proširili kontinentom. Kapitalistička industrijalizacija nije došla 'junkerskim' putem samotransformacije tradicionalne elite u buržoaziju, niti religijskom reformacijom, već prodorom međunarodnog monopolističkog kapitala" (Calderon 1995: 57).

SAD sebi ni po koju cijeni nije želio dozvoliti još jedan kubanski scenarij, a iz pisanja Harssa jasno nam je koliki je značajan, i lični i društveni i politički pečat Revolucija ostavila na latinoameričke pisce; neki od pisaca Buma su, makar u početku, bili veliki simpatizeri ljevice i Castra. Književnost još jednom nije bila bezazlena i morala je biti stavljena u službu Osvajanja. A Osvajanje nikad nije završeno. Liberalni kozmopolitizam *Mundo Nueva*, kaže Cobb, oblikovao je kulturnu politiku Buma tako što je *odmakao* neke njegove autore od *angažovanog* modela književnosti, odnosno paradigme pisca kao političkog i estetskog revolucionara, na model *nezavisnog intelektualca*:

"Važno je napomenuti da stavljanje u prvi plan kozmopolitskog neovisnog

intelektualca nije isto što i depolitizacija latinoameričkog pisanja, koje je neizbježno politizirano polje kulturne produkcije. Umjesto da na svojim stranicama steriliše političku borbu, *Mundo Nuevo* je pokušao pokazati kako kozmopolitski pisci mogu kreirati alternativni put dijaloga kako bi se okončao sitni politički sukob, za šta ga je on smatran. Ovaj naizgled apolitični napor - poticanje dijaloga između pisaca različitih političkih i estetskih stavova u različitim dijelovima svijeta - doveo je do sudjelovanja *Mundo Nueva* u nekim od najvažnijih bitaka kulturnog Hladnog rata u Latinskoj Americi” (Cobb 2007: 168).

Kako je već spomenuto u prethodnom poglavlju, ezoterizam je trebao zamijeniti historijsko, esteticizam političko u romanima latinoameričkih država koje su, kao *američko dvorište*, oduvijek bile od velikog značaja za SAD. Kozmopolitizmom bi se odbila mogućnost nastanka latinoameričkog romana koji bi *opjevao* Revoluciju, a koji bi potencijalno bio veoma uspješan, koji bi ispričao *veliku priču* o Revoluciji za pouku svim ovim državama, kao i svijetu. No ipak, Miguel Ángel Asturias, gvatemalanski pisac, u svom intervju sa Ritom Guibert tvrdi da je latinoamerička književnost uvijek bila i da će uvijek biti - jasno politička i angažovana:

“Ako se pod angažovanom književnošću smatra ono što je oduvijek bilo zaslužno za velike događaje u našim državama, kao i za teškoće i probleme koje se tiču tlačenja, tiranije, patnje, bijede, gladi, nedostatka zemlje, onda je naša latinoamerička kultura uvijek bila *angažovana, odgovorna književnost*. Od samih početaka do danas, najveća djela naših zemalja pisana su kako bi zadovoljila vitalne potrebe, potrebe naroda, pa je tako skoro sva naša književnost angažovana. Samo se izuzeci među našim piscima zatvaraju u zlatne kaveze ili kule u oblacima, izoluju se i postaju nezainteresovani za ono što se oko njih događa, takvi se pisci bave psihološkim ili egocentričnim temama, te problemima ličnosti koji nemaju nikakvog dodira sa stvarnošću koja ih okružuje. Našu bi književnost prije trebalo zvati *okupiranom* – jer je okupira život (...) većinu [evropskih] čitalaca ona zanima jer Evropljanima na razumljiv način govori o našim problemima, o svemu ljudskom što ispunjava naše stranice, o problemima u našem društvu, o ekonomskim problemima. Evropljani žele znati o tome kako naši radnici umiru na plantažama banana u Centralnoj Americi, koliko ih umrlo u šumama kebrača u Argentini, kako ostali umiru u bolivijskim rudnicima; kako radnici u poljima pate (...) Misliti da ćemo mi

Latinoamerikanci naučiti Evropljane da razmišljaju, filozofiraju, da pišu egocentrične ili psihološke romane, vjerovati da smo već dovoljno sazrelo društvo da proizvedemo Prousta ili Goethea – to su samo sanjarije i samoobmana” (Guiberet 1973: 150-151).

Uloga književnosti, kao i uloga pisaca, filozofa, sociologa i intelektualaca nikada nije bila naivna i bezazlena. Oni imaju ulogu u stvaranju revolucija, ali i u njihovom sprječavanju. Književnost osporava Osvajanje, ali ga i konsoliduje, a “nigdje više nego u Latinskoj Americi, književnost druge polovine 20. stoljeća, pogotovo narativi Buma, nisu igrali važniju ulogu u formiranju država i u globalizacijskim procesima koji idu ruku pod ruku sa sunovratom države u privatnu sferu, to jeste u neoliberalizam” (Levinson 2001: 3).

Brett Levinson, američki književni kritičar, u svome djelu *The ends of literature: the Latin American "boom" in the neoliberal marketplace*, navodi da se od 1980-ih godina, pa do novog milenija mnogo govorilo o krajevima – kraju književnosti i kraju nacionalne države, no da zapravo takvi apokaliptični tonovi ne odgovaraju stvarnosti. “Nacionalna država još uvijek je postojana kao sila. Književnost opstaje; čita se, svojata se, izučava se, fetižirana je i plasirana na tržište s ništa manje entuzijazma nego u drugim periodima novije historije” (Levinson 2001: 1). Naravno, pod nestajanjem države ne podrazumijeva se njen potpuni nestanak, već gubitak njene suverenosti, a ni pod nestankom književnosti se ne misli na njen potpuni nestanak, nego na gubitak njenog uticaja na društvo. Ona se danas, kaže Levinson, za svoju poziciju “mora takmičiti s drugim domenama, kao što su globalno tržište, međunarodne političke organizacije, aktivisti za ljudska prava, transnacionalni terorizam, nuklearna prijetnja, prelasci preko granica, pandemija AIDS-a”. On smatra da bi s političkog aspekta, ova dva kraja mogla smatrati neetičnim; odlaskom države sa scene na nju bi stupio neoliberalni kapitalizam, što bi dovelo do brisanja javne, odnosno političke sfere, a odlazak književnosti značio bi nestajanje visoke ili buržujске kulture, odnosno do autentičnog demokratskog pluralizma (Levinson 2001: 2). Književnost je od izuzetnog značaja za formiranje javne kulture i srednje klase, tj. buržoazije, a obje su temelj moderne države, a isto tako, bez moderne države, ni književnost se ne bi mogla pojaviti. Levinson izvodi jedan veoma važan zaključak: “izučavanje kraja književnosti, jeste izučavanje kraja države, stoga što je to dvoje isprepleteno” (Levinson 2001: 3). On smatra da Latinska Amerika jeste prelaskom s diktatura na demokratiju otišla s lošeg na gore, a to isto važi i za prelazak s modernog na postmodernog, kao i za prelazak s književnih na kulturološke studije, ali da do suštinskih promjena, zapravo nije došlo (Levinson 2001: 9), jer suverene države još uvijek postoje, a i književnost.

No, do kada? Činjenica jeste da SAD i njena obavještajna agencija CIA već decenijama

rade na podriivanju država i kultura širom svijeta, pa tako i književnosti kao kulturnog proizvoda, kao i na uvođenju novog društvenog ugovora. Da, država još uvijek nije umrla, no ona sve više gubi svoj značaj, a njenu ulogu preuzimaju privatnici, multinacionalne kompanije, baš kako je to i najavio Lyotard. Cilj je od *građanina* napraviti *potrošača*, a prema Deloitteovom istraživanju iz 2018. godine, i *milenijalci* i menadžeri ovih kompanija rado će prihvatiti mnogo veću kontrolu i uticaj privatnih kompanija na građane (Deloitte Insights 2018: 3-4), dok u određenom trenutku u budućnosti potpuno ne preuzmu ulogu države, a to praktično znači, da će ljudi biti samo robovi, ili u najboljem slučaju kmetovi privatnih, multinacionalnih kompanija. Duh kompanije *United Fruit* i stotinu godina nakon masakra u Kolumbiji i dalje je veoma živ i aktivan, a sada kruži ne samo Centralnom Amerikom, već cijelim svijetom.

Pravi cilj tržišta, kaže dalje Levinson, jeste da sâmo tržište učini neupitnom, jedinom, logičnom i neizbježnom sudbinom čovjeka, sudbinom koja se *podrazumijeva*, a stoga što se podrazumijeva, ona prevazilazi svaku analizu, aktivizam, razumijevanje i govor. Ovaj *neoliberalni konsenzus* dozvoljava tržištu da djeluje bez prisile ili ubjeđivanja, dakle potencijalno bez vlade ili zakona, već na osnovu slobodne trgovine. Tržište se predstavlja kao razuman put sam po sebi, kaže Levinson, pa zato opravdanje za svoj razvoj ne mora tražiti u znanju; aproprijacija znanja mu pruža garant da je ono prirodno i da se podrazumijeva. Levinson kaže da je san tržišta, i informacione tehnologije kao njegovog najočiglednijeg agenta, razviti *osjećaj totalnosti* kako ne bi morali uopšte odlučivati da li ćemo nešto konzumirati ili procesuirati, pa stoga ne bi bila potrebno ni komuniciranje, interpretiranje, pa ni skupa propaganda; san tržišta je totalna neposrednost, konzumacija bez filtera (Levison 2001: 29-30), a to se sa četvrtom informacijskom revolucijom pokazuje tačnim:

“Latinoamerički neoliberalni konsenzus želi u potpunosti iskorijeniti i jezik i znanje, pa tako i svu književnost koja otkriva *da znanje uopšte postoji*: a to iskorijenjivanje je uzrokovano 'podrazumijevanjem'” (Levison 2001: 29).

Literarnost je vezivno tkivo, neophodno i za interdisciplinarnost i za nove društvene pokrete, pa Levinson smatra da bi se uklanjanjem klase, kulturalnih i intelektualnih binarnosti, koje pokreću promjene i uvode novitete u naučnoistraživačku praksu, rizikovalo ponovno korištenje književnost kao institucije za pravljenje i održavanje statičnih društvenih stuktura koje sprječavaju te promjene (Levinson 2001: 54). Iako priznaje problematičnost neoliberalizma, Levinson ipak okreće vodu na taj mlin. Književnost i država možda umiru, a možda i ne umiru, ipak će ih biti *u nekom obliku* - važno je da umru samo *angažovana* književnost i *stabilna* država, da bi neoliberalizam nesmetano rastao i razvijao se. On tvrdi da je i književnost jedna *velika naracija* koja podliježe dekonstrukciji i da je danas izgubila i

svoju moć da “interveniše”, dakle da utiče na društvene tokove, kao i da “konzervira” one postojeće (Levinson 2001: 28) - upravo da bude angažovana. Levinson smatra da je Bum bio posljednji veliki književni pokret *Zapada*. Da li Levinson zaista smatra da je Bum kraj književnosti ili on to priželjkuje?

Dekonstrukcija, kao medijator između teksta i stvarnosti je odgovor na književnost, na *veliku priču*. Levinson smatra da latinoamerički ljevičari odbacuju dekonstrukciju upravo zato jer žele latinoameričku naciju, iako je nacionalna država vrlo često upravo služila globalizaciji, a zanemarivala lokalno. Može se doći u iskušenje, kaže on, da kao odgovor na globalizaciju, potražimo utočište u državi, ali to je veoma riskantan potez, ako ne i potpuno pogrešan (Levinson 2001: 189). Šta Levinson nudi u zamjenu? Kod koga tražiti utočište, ako ne kod države? Zanimljivo je da je Levinson, baš kao i Lyotard prije njega “predvidio” u kojem će se pravcu kretati društvo i globalna politika, kada je 2001. godine napisao da su nacije svoje političke zahtjeve do sada, između ostalog i preko civilnog društva, upućivali državi, a sad te zahtjeve mogu upućivati i globalnim institucijama, organizacijama za zaštitu ljudskih prava, UN-u, međunarodnim organizacijama (dakle i *Svjetskom ekonomskom forumu* i *Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji*) “**pa čak i korporacijama i filantopima koji zaslužno i legitimno mogu osporavati državu** (sic!)“ (Levinson 2001: 189). Tačno 20 godina kasnije, 2020. godine, u promotivnom videu *Svjetskog ekonomskog foruma*, kojim se želi normalizirati *Veliki reset* i četvrta industrijska revolucija, jedan od govornika upravo i poziva menadžere velikih korporacija da spasu narod od *tlačiteljskih* država (World Economic Forum 2020). Ta će revolucija konačno dovesti do toga da privatne kompanije imaju mnogo veći uticaj nego vlade i druge entitete u oblikovanju budućnosti društva, barem prema anketi koju je sproveo Deloitte (Deloitte Insights 2018). CIA, ali i druge imeprijalističke sile, ipak ostvaruju svoj cilj: nema revolucije, osim četvrte industrijske revolucije:

“Slomom *velikih priča* o nacionalnoj državi, tradicionalne vladajuće klase Latinske Amerike sada odgovaraju istim multinacionalnim kompanijama, korporativnim vođama, administratorima na visokom nivou i slično, koje Lyotard opisuje kao nove vladare sjevernoatlantskih država” (Williams 1995: 14).

5.5. *Banana republike 2.0*

Danas je jasno da je CIA bila svjesna svih suptilnih načina na koje kultura, odnosno

književnost, muzika i slikarstvo mogu odražavati ideološke interese. Zato nas, tvrdi Cobb, ne treba iznenaditi CIA-in potez da književnike i umjetnike koristi kao oružje u Hladnom ratu: i Sovjetski Savez je otvoreno govorio o socijalističkim piscima kao *inženjerima duše*, a osim što je *prikupljala obavještajne podatke*, znamo da se CIA također bavila i svrgavanjem latinoameričkih vlada uz pomoć vojnih intervencija, kao onda 1954. u Gvatemali ili 1971. u Čileu (Cobb 2007: 7-8). I dok je SAD provodio *Operaciju Kondor* u kojoj je život izgubilo 60.000-80.000 ljudi, istovremeno je po svojim univerzitetima otvarao odsjeke za kulturološke studije i odsjeke za komparativnu književnost na kojima se zagovaralo izučavanje teksta i populariziralo poststrukturalističku kritiku kako bi oslabio ljevicu i spriječio novu revoluciju; SAD je govorio da je *centar* izgubio svoj status, a zapravo je sebe kao centar sve više ušvršćivao; zagovarao je za ravnopravnost, a zemlje Latinske Amerike (sada i čitav svijet), koristio kao svoje dvorište, ili bolje rečeno kao farmu, s koje je ubirao sirovine, a na koju je sadio ideologije.

Roberto Schwartz, brazilski teoretičar i kritičar, u članku *Nation of Imitation*, objavljenom u zborniku *The postmodern debate in Latin America*, problematizira pitanje imitacija, odnosno originalna i kopije, projicirajući to na Brazil kao državu koja, kao i mnoge nekadašnje kolonije, ima kompleks *kopije*, loše i neadekvatne zamjene za original, a koji se odražava i na kulturni i na društveni život te zemlje. On kaže da je za 20 godina njegovog predavanja na univerzitetu književna kritika prošla tranziciju od impresionizma, preko pozitivističke historiografije, zatim preko američke nove kritike, stilistike, marksizma, fenomenologije, strukturalizma, poststrukturalizma do teorije recepcije. To samo govori u prilog tome da je univerzitet rado prihvatao sve ono što dolazi iz SAD-a ili Evrope, želeći da prevaziđe provincijalizam (Schwartz 1995: 265). Također, on se pita i kakva bi bila državna ekonomija da nema stranih uplitanja. Od 1964. internacionalizacija kapitala, komodifikacija društvenih odnosa i prisustvo masovnih medija su se tako brzo razvili da je gotovo nemoguće odgovoriti na ova pitanja. Schwartz tvrdi da su iste te godine desničari okarakterisali marksizam kao strani uticaj, “valjda smatrajući da je fašizam brazilski izum” (Schwartz 1995: 267).

Problem latinoameričkih država jeste nacionalizam, koji se razvio upravo pod uticajem kompleksa kopije nastalog zbog kolonijalizma i imperijalizma. On spominje da je savremena francuska teorija bila jedan od faktora koji su nacionalizam (onaj kulturni) diskreditovali: “Njena antitotalizirajuća tendencija, stavljanje akcenta na nivoe historiciteta koji su nepoznati [brazilskom] nacionalnom miljeu, njeno odbacivanje konvencionalnih književnih sastavnica kako što je autorstvo, “djelo”, uticaj, originalnost i tako dalje – sve to uništava ili barem

diskredituje raj romantični odnos između individualnog herojstva, majstorske izvedbe i kolektivnog iskupljenja, a koji raspadaju nacionalističke planove svojom neupitnom vrijednošću znanja i potencijalom za mistifikaciju” (Schwartz 1995: 269). Zaista, latinoamerička književnost je uglavnom patila od potrebe da bude što *lokalnija* ili *autohtona*, no 1960-ih godina, kaže Harss, lokalizam više ne proturječi univerzalnom, a autohtono i autentično više ne mora biti lokalno ili regionalno, pa se latinoamerički roman od ovog perioda otvorenije razvija pod zapadnjačkim uticajima (Harss 1980: 35-36).

Čini se da je francuski poststrukturalizam u Brazil stigao kao jedna vrsta spasioca, njihova se misija sastojala od toga da dokažu kako nema osnova za bilo kakvo negativno određenje kultura Trećeg svijeta u odnosu na originalnu zapadnjačku kulturu; original i kopija su isti, kao i centar i periferija, no to teoretisanje od malo je koristi bilo za ono što se dešavalo u praksi. Samo govorenje o jednakom statusu originala i kopije nije otklonilo stvarne probleme sa kojima se susreće Brazil, kao i ostatak Latinske Amerike. Fernando Calderon kaže da su skoro sve ideologije, kao i društveni ugovor došli izvana, ali je zato populizam najoriginalnija kulturna i društvena tvorevina 20. stoljeća (Calderon 1995: 58). Od 1920-ih do 1960-ih on je vladao Latinskom Amerikom u pokušaju da integriše demokratske procese i industrijalizaciju pod patronatom neovisne nacionalne države, ali u tome nije uspio. 1960-e su godine dovele do “lucidne šizofrenije” (Calderon 1995: 58), kada su se mješali modernizam, postmodernizam, populizam; 1970-te su donijele vojne diktature, a 1980-te ekonomsku krizu. Cijela se Latinska Amerika suočava sa redefinisanjem vlastitog identiteta, ne samo propitivanjem demokratije, već i u svjetlu postmodernih vremena koja sa sobom nose:

“ [...] sve veću akumulaciju bogatstva, rastuću društvenu marginalizaciju i strahovitu kulturalnu hegemoniju, svijet nekomuniciranja između rasa, [svijet] kaveza više legalnih, nego legitimnih, pastiša i šizofrenije, koji potpuno negira potragu za oslabavajućim identitetima. Strani dug, opadajuće ekonomsko učešće Latinske Amerike na svjetskom tržištu, sve veća koncentracija moći transnacionalnih elita i korporacija, gubitak uticaja i kapaciteta nacionalne države, tehnološka revolucija, i interpolirana, binarna uloga obrade podataka, podređivanje svega tržištu, internacionalizacija državnih sukoba (kao što je sukob u Nikeragvi, koji je prerastao u konfrontaciju istoka sa zapadom), ogroman rast neformalnog sektora, pojava političkih akcija koje nemaju društvenog značaja, fragmentacija učesnika u društvu i gubitak centralnosti radničke klase, anomalno urbano nasilje i pervertirana ekonomska logika droga” (Calderon 1995: 60)

Calderon smatra da se ograničenja i mogućnosti novog poretka u Latinskoj Americi mogu ogleđati u fenomenu kokaina i društvenih pokreta nastalih 1980-ih i 1990-ih. Kokainska industrija, koja je veoma rasprostranjena kako u visokorazvijenim zemljama, tako i latinoameričkim ruralnim predjelima, nije nikakav ekonomski novitet, - već kulturalni, novitet koji podrazumijeva kidanje društvenih odnosa, gublje svake vrse pojma o vremenu i prostoru, kao i ličnog i društvenog identiteta (Caldereon 1995: 61). Kako je rečeno u prvom dijelu rada jedan od razloga nastanka i ogromnog uspjeha narkoindustrije jeste, kako kaže Vellinga, taj što je država počela da gubi svoj legitimet, jer nije ispunjavala mnoge obaveze prema svojim građanima, no znamo i da je to gubljenje legitimiteta države nešto što se dobro slaže s SAD-ovim hegemonističkim težnjama. Narkoindustrija i narkokultura bi se mogle smatrati direktnom posljedicom postmodernističkih učenja i stavova. Kojim su drugim plodovima mogli uroditi *sve može, laissez faire*, iracionalnost, vječna sadašnjost, konzumerizam, pohlepa, te svaka vrsta relativizma?

5.6. "Imperija uzvraća udarac" ili implikacije postmodernizma

Upravo zato su najžešći kritičari postmodernizma bili marksisti, jasno je da u korijenu postmodernističke teorije stoji skretanje fokusa društveno-humanističkih nauka sa pitanja klase na pitanja statusa. Malcolm Waters, tazmanijski sociolog, u članku *Inequality after Class*, objavljenom 1997. godine u okviru zbornika *Sociology of Postmodernism*, tvrdi da su 1990-ih intelektualci sve manje značaja pridavali klasi i klasnoj borbi kao pokretaču društvene dinamike (pa i generatoru znanja). On tvrdi da "postoji značajan broj novih dokaza i argumenata u korist slabljenja političkog i društvenog značaja klase, kao i problematične prirode klasno-utemeljenih objašnjenja društvenih sukoba i nejednakosti" (Waters 1997: 23). Ako je klasa mrtva, kaže on, a klasna je teorija oduvijek bila u srcu socioloških analiza koje objašnjavaju ljudsko ponašanje, prilike, kao i uslove i načine života, šta je to treba zamijeniti? Waters smatra da klasno razlikovanje nije jedini ili najvažniji, način društvene stratifikacije, te zamjera klasnoj kritici što je zanemarivala kategorije kao što su rasa, spol i etnicitet i upravo tu vidi prostor na kojem bi se trebala graditi nova sociološka misao, nakon postmodernizma. Klasne teorije, bazirane na ekonomizmu, združenosti, ponašnju i transformaciji (Waters 1997: 24) treba zamijeniti teorijama *statusa*, koje bi bile bazirane na kulturalizmu, fragmentaciji, autnomizaciji i resignifikaciji (Waters 1997: 24).

Isto misle Penna i O'Brien; oni smatraju da su poststrukturalistički radovi dokaz kako su društveni problemi *mnogo širi od političke borbe oko blagostanja*, te da se javljaju u

kulturnim odnosima seksualnosti, spola, rase, etniciteta, dobi i *svi oni imaju jednak prioritet u politici kao i ekonomski klasni odnosi*” (Penna i O'Brien 1996). No, ako “postmoderni narativ odbacuje ideje progresa, historijskog rezonovanja, avangarde, integrisanja modernizacije, ideologije i utopije, šta to onda nudi u zamjenu? Hvalospjeve o raznolikosti, estetskom i kulturalnom individualizmu, jezičkoj raznolikosti, načinima izražavanja i životnim projektima, te aksiološki relativizam” (Hopenhayn 1995: 97), a to vodi ka destabiliziranom, dezotrijentisanom subjektu, a i zajednici, kojima je onda lako manipulirati za vlastite ciljeve.

Pomak fokusa sa klase na staus, kao što su rasa, rod, seksualni identitet i etnicitet kao pokretače društvenih promjena zaista se desio, CIA je u tome bila uspješna. Pomak je globalna i jasno vidljiva realnost u posljednjih četrdeset godina. Proliferacija pitanja o navednim statusnim kategorijama u naučnoj zajednici, masovnim medijima i široj javnosti nevjerovatno je visoka. Radeći jedan period u nevladinom sektoru u organizaciji koja se bavila zaštitom ljudskih prava LGBT osoba i žena, uvijek sam se pitala koji je razlog da brojne privatne i međunarodne organizacije i fondacije doniraju ogromne količine novca (ogromne makar po bh. standardima) za projekte i programe brojnih domaćih nevladinih organizacija, a koji su uglavnom naivni i ne nude nikakvo sistematsko rješenje problema s kojima se suočavaju i ove, a i druge marginalizovane zajednice u našem društvu. Zvanični stav da su im namjere čisto filantropske i humanitarne prirode mi nikada nisu pile vode. Sada mi je jasno da je cilj i ovdje u Bosni i Hercegovini, kao što je bio i u Latinskoj Americi, pa i svuda u svijetu bio taj, da kritičku misao, kao i pažnju intelektualca i javnosti preusmjere sa onoga što ugrožava imperijalističke i hegemonijske težnje nekoliko svjetskih vlada i njihovih obavještajnih agencija (problemi klase), u prvom redu SAD-a i UK-a, udruženih sa nekoliko multinacionalnih kompanija okupljenih oko *Svjetskog ekonomskog foruma*, na ono što tu hegemoniju ne ugrožava, čak je i podstiče (problemi rase, rodnog i seksualnog identiteta i etniciteta). I dok se svi bavimo svojim rodnim, seksualnim, i rasnim identitetima i potrošačkim preferencijama, ostaje vrlo malo vremena da se pozabavimo i našim ekonomskim prosperitetom i našim izuzetno slabim položajem u neoliberalnom kapitalizmu, nesposobni za pokretanje bilo kakve revolucije.

Callinicos, pak, tvrdi da iako i postmodernosti i revoluciji nedostaje referentna tačka u društvu, “postmodernost je, naprotiv, tek teoretski konstrukt čiji je primarni interes taj da bude simptom trenutnog raspoloženja zapadnjačkih intelektualaca” (Callinicos 1993: 17). Postmodernističku retoriku je profitabilno iskoristio neoliberalizam kako bi ostvario projekat kulturne hegemonije. Hopenhayn tvrdi da su neoliberali primijetili da bi, pogotovo u industrijskim zemljama, postmodernu ideologiju mogli koristiti u cilju rekulturalizacije,

odnosno promocije politika u korist tržišta i konsolidaciju transnacionalnog kapitalističkog sistema, stoga nas ne treba čuditi što “elemente onoga što zovemo postmodernim narativom diseminiraju, dobrim dijelom, neoliberali i raspčarna ljevica zavedena anarho-kapitalizmom” (Hopenhayn 1995: 98).

Hopenhayn dalje navodi poveznice između onoga što postmodernizam kritikuje i projekta neoliberalnog kapitalizma. Naime, širenjem raznolikosti, širi se i tržište. Ekonomska deregulacija i privatizacija predstavljaju ostvarenje ideje individualizma, veoma značajne za postmodernizam. Kritika avangarde je zapravo kritika transformativne funkcije politike (osim ako ona ne zagovara anarho-kapitalizam), tvrdi on, kao i kritika učešća države u planiranju i intervenciji u organizovanju, regulaciji i usmjeravanju ekonomije. Bez emancipatorske dinamike koja usmjerava poteze čovječanstva, ne propituje se više potrošačko društvo, tehnokratija, jaz između razvijenih i zemalja u razvoju - kritika ideologija se uglavnom svodi na kritiku marksizma i sličnih humanističko-socijalističkih ideja, a kritika utopija na kritiku egalitarnih utopija gdje bi se pravedno vršila redistribucija društvenih dobara i moći (Hopenhayn 1995: 99-100). On navodi da eufemizmi kojima se neoliberalisti koriste u artikulaciji svojih ideologija, čine te ideologije mnogo privlačnijim. “Privlačnije je govoriti o raznolikosti, nego o tržištu, o strastima, nego o uvećavanju profita, o igri, nego o sukobima, individualnoj kreativnosti, nego o privatnoj aroprijaciji viška dobara, o globalnoj komunikaciji i interakciji, nego o strategijama međunacionalnih kompanija da promovišu svoje proizvode i usluge. Privlačnije je govoriti o koristi autonomije, nego protiv planiranja, ili u korist pojedinca, a ne protiv države (i protiv politika javne potrošnje i socijalne zaštite)” (Hopenhayn 1995: 100). Hopenhayn navodi, da ovako upakovani eufemizmi mogu poslužiti da maskiraju neoliberalni projekat kulturalne hegemonije. On citira Leschnera, koji smatra da postmodernizam propagira hipersekularizaciju u svojim tendencijama da oslobdi svekolike društvene strukture od moralnih ili motivacionih struktura, to jeste da ih primora da prihvate liberalnu viziju politike kao tržišta: kao razmjenu dobara. S pravom se pita Hopenhayn: šta će se onda dogoditi s dobrima koja nemaju tržišnu vrijednost, poput ljudskih prava, psihosocijalnih potreba, kao što je potreba za pripadanjem? Pa iako se postmodernizam čvrsto veže uz postkolonijalizam i daje prostora marginaliziranim grupama, ženama, LGBT osobama, periferiji koju toliko slavi, McGuigan navodi mišljenje Ziauddina Sardara, koji smatra da se nakon kolonijalizma, koji je bio fizička okupacija nezapadnjačkih kultura i modernizma, koji se bavio odbacivanjem sadašnjosti i okupiranjem umova kolonijaliziranih naroda, postmodernizam bavi aroprijacijom njihove historije i identiteta, kolonizirajući njihovu budućnost, te samo njihovo biće (McGuigan 1999: 89).

Kako je već rečeno u radu, historijski je potvrđena činjenica da je klasna borba bila najjači pokretač društvenih promjena i revolucija. Zato je **1. prva i osnovna implikacija postmodernizma slabljene političke ljevice i zamijena problema klase za problem statusa**. Isto misle i Sokal i Bricmont, a kao **2. drugu implikaciju navode trošenje energije na istraživanje u humanističkim naukama na bespotrebne stvari**, dok je **3. treća stvaranje konfuzije, kojoj je svojstven opskurizam** (Sokal i Bricmont 1998: 206). Nijedno se istraživanje, bilo u prirodnim ili društvenim naukama, ne može razvijati na temeljima koji su i konceptualno konfuzni i radikalno odvojeni od empirijskih dokaza. Sokal i Bricmont navode da ne se ne bi moglo reći kako autori tekstova koji su citirani u njihovom djelu (Jacques Lacan, Julia Kristeva, Jean Baudrillard i drugi), zbog svog, u akademskim krugovima dobro poznatog neprofesionalizma, nemaju stvarnog uticaja na društvo. No, imaju. Već je spomenuto da zbog pretjeranog fokusiranja na jezik, a ne na stvarne društvene procese, intelektualci vode prazne diskusije (Sokal 1998: 208). A prazne se diskusije vode već decenijima. Milivoj Solar navodi da iako je najiskreniji odgovor na to kako govoriti o postmodernizmu – nikako, tako ne treba odgovoriti jer bi se time “osporila golemo proizvodnja djela, članaka i rasprava, a koja je u posljednjih desetak godina narasla do neslućenih razmjera” (Solar 2005: 34). On navodi primjer da sredinom osamdesetih godina u Hrvatskoj, a i širom nekadašnje Jugoslavije gotovo da nije bilo časopisa koji svoj broj nije posvetio raspravama o postmodernizmu (Solar 2005: 34). Isto tako, Noam Chomsky kaže da je bilo zaista razočaravajuće kada su ga pozvali da održi predavanje u Egiptu, a onda su tamošnji obrazovani krugovi sa evropskim vezama od njega tražili da govori o postmodernim besmislicama, umjesto da govori o konkretnim problemima, poput dokumenata izraelske vlade, stanja na Bliskom Istoku ili o politici SAD-a; oni su se samo željeli baviti “najnovijim budalaštinama pariške kulture” (Sokal i Bricmont: 201-202).

Sokal i Bricmont ne napadaju postmodernizam isključivo kao “ezoteričnu filozofsku doktrinu ili metodologiju određenog pravca u sociologiji”, njihov je cilj mnogo veći: “relativizam (kao i druge postmoderne ideje) utiče na kulturu uopšte i na način mišljenja kod ljudi” (Sokal i Bricmont 1998: 99). Oni navode primjere štetnog djelovanja relativizma u kriminalističkim istragama, kada je u slučaju otmica i ubistava djece u Belgiji 1996. godine, a kada je pitanje materijalne činjenice - da li je istražitelj dostavio sudiji određeni dokaz (istražitelj je tvrdio da jeste, dok je sudija tvrdio da nije), ponukalo jednog univerzitetskog profesora da izese svoje mišljenje kako niti jedan od njih ne laže, već svako od njih govori svoju jednako valjanu istinu, kao i primjer štetnog djelovanja relativizma u obrazovanju, kada je u jednom udžbeniku bilo navedeno da je činjenica samo *situacija* koju, trenutno, niko ne želi propitati, i da to što se ona *utvrđuje* zapravo dokazuje da je ona samo teorijski model

(Sokal i Bricmont 1998: 99-102). Relativizam dovodi do miješanja *činjenica* i *tvrdnji*. Stoga ne čudi da Carlos Fuentes na samom početku *Zakopanog ogledala* kaže da je otkriće Amerike bilo pobjeda hipoteze (da je Zemlja okrugla) nad dokazima (da je ravna), no jasno je da *ravnoća* Zemlje nije bila nikakva dokazana činjenica već samo *tvrdnja*. Činjenica je “situacija u izvanjskom svijetu koja postoji bez obzira na znanje koje mi onjoj imamo (ili nemamo) – a pogotovo, bez obzira da li o njoj postoji konsenzus ili interpretacija” (Sokal i Bricmont 1998: 102).

Postoji li onda ikakav izlaz iz ove “lucidne šizofrenije”, ili bolje rečeno posmodernističko-neoliberalnog ludila? Ludila kako u nauci, tako i u društvu i kulturi? Kako okončati pandemiju virusa pod nazivom postmodernizam, koji svojim moralnim, kognitivnim, epistemološkim i svakim drugim vidom relativizma razjeda naše društvo, na globalnom nivou? Postoji - i taj je izlaz na tragu onoga što Soldatić vezaje za nastanak Drugog svijeta u *Terra Nostri*, svijeta koji nastaje nakon sukoba čovjeka i Boga, ali je on u hipersekularizovanom svijetu možda duboko radikaln. Ziauddin Sardar, u eseju *Aliens, Others and Amnesia in Postmodern Thought*, koji je objavljen u zborniku *Islam, Postmodernism and Other Futures: A Ziauddin Sardar Reader*, također prepoznaje postmodernizam kao virus našeg doba:

“Uprkos potpunom poricanju svake vrste vjerovanja i odbacivanju svih *velikih priča*, postmodernizam je i sam sistem vjerovanja (ili nevjerovanja, ako inisistirate) i to patološka vrsta *velikog narativa*. Čak i ako se sva uvjerenja i metafizičke osnove postmodernista navodno vode racionalnim i pragmatičnim mišljenjem i djelovanjem, sistemi vjerovanja su duboko ukorijenjeni u kulturne proizvode postmodernizma. Postmodernisti možda više ne vjeruju; ali njihovi kulturni proizvodi vjeruju za njih. *Druge* kulture tako budu zarobljene u sistem koji poriče svako vjerovanje, no on je i sam nadmoćan sistem vjerovanja. Dok aktivno traži pluralnost i zastupljenost za Drugog, postmodernizam zapravo čereći ostale kulture, napadajući njihov imuni sistem: iskorjenjivanjem njihovog identiteta, brisanjem historije i tradicije, reduciranjem svega što ima smisla u životu za nesekularne kulture u besmislenost; on nehumano i ponižavajuće stavlja u isti rang s humanim i etičnim. Stoga je to najpatološkije od svih dominantnih vjerovanja, konačno rješenje kulturološke logike sekularizma - sindrom stečene nehumane dominacije (AIDS) našeg vremena” (Sardar 2003: 211).

Sardar u ovom eseju definiše postmodernizam preko filma *Totalni opoziv*: Ako se

Arnold Schwarzenegger morao “na mišiće” i grubim nasiljem odbraniti od sila moći i to tako što je aktivirao nuklearni reaktor u elektrani koju su na Marsu izgradili vanzemaljci, “vjerovatno je puno lakše i racionalnije vjerovati u Boga i vezati svoju kamilu” (Sardar 2003: 211). Ako u srži postmodernizma *leži* nevjerovanje, a iznad njega *lebdí* Nietzscheov duh, onda se odgovor sam nameće - potrebno je vjerovati. I djelovati.

Zaključak

Izvedeći analogiju na osnovu Levinsonovih tvrdnji o isprepletenosti kraja književnosti i kraja države, dobivamo veoma mračnu, distopijansku sliku budućnosti: bez buržoazije nema kulture, odnosno književnosti, bez književnosti nema države, a bez države imamo nikad jači

neoliberalni kapitalizam i nove tehno-feudalne vladare, što će nas, posljedično, učiniti modernim kmetovima. Mrežu, koju su novi-stari imperatori uz pomoć postmodernizma i njegovih proizvoda - književnih i drugih tekstova kulture, proširili globalno, kao i moć koju su tako stekli, mi već sada osjećamo na vlastitoj koži (a sa kampanjama masovne vakcinacije, i *pod* svojom kožom). Propagiranje filozofije *hljeba i igara*, slabljenje ljevice, brisanje srednje klase, normalizacija, pa čak i romantizacija asocijalnog i delinkventnog ponašanja, kao i psihičkih poremećaja kroz masovne medije, zakržljavanje intelektualne misli, pa i misli uopšte, upuštanje akademske i intelektualne zajednice u nepotrebne i trivijalne projekte sponzorisanе od inih stranih vlada i nevladinih organizacija, obeshrabrivanje bilo kakvih revolucionarnih pokreta, antihumanizam, narcistička i narko kultura i *sve može* stav, doveli su nas pred vrata tehno-feudalizma, kako današnji ekonomski sistem naziva Yanis Varoufakis, grčki ekonomista (Al Jazeera English 2021), a da to, *zabavljeni do smrti*, nismo ni primijetili.

Konačno oslabljene i dezorijentisane države, kroz oslabljen i dezorijentisan subjekt, kapitulirale su pred ovim novim *kaudiljosima*. Danas vidimo da su nas naše vlade, zajedno s našim podacima, prodale novim feudalcima, privatnim kompanijama. A to je i cilj *četvrte industrijske revolucije* - dati privatnim kompanijama više prava nad ljudima nego što je imaju njihove vlade. U jednom novom manifestu, manifestu post-postmodernog doba knjizi Klausa Schwaba *The Fourth Industrial Revolution*, ovaj osnivač *Svjetskog ekonomskog foruma*, inženjer i ekonomista, kaže da je izgledno da vlade izmjene društveni ugovor kako bi se omogućilo nesmetano smještanje ove “revolucije” (Schwab 2016: 68). Prema tom novom ugovoru, sada je jasno, privatne kompanije će biti naši gospodari, a mi njihovi kmetovi. Ova knjiga, koja je zapravo strateški dokument vladara iz sjene, veća je distopija od bilo kojeg djela fikcije postmodernih autora i autorica kakvi su Margaret Atwood i David Mitchell. Kada je objavljena 2016. godine, promjena društvenog ugovora je spomenuta samo u navedenom kontekstu, kao *preporuka* ili *potreba*, no *Svjetski ekonomski forum* već 2020. godine objavljuje promotivni video u kojem otvoreno poziva na promjenu društvenog ugovora nakon epidemije koronavirusa, zbog navodnog gubitka hiljada poslova i izgubljenog povjerenja u demokratiju. Jedan od lidera u videu moli menadžere velikih korporacija da dođu u spas običnog čovjeka i zaštite ga protiv zlih vlada koje treba ili da plate svoje dugove ili da upravljanje kormilom prepuste nekome ko to zna raditi: “kada nekoga oštetiš, moraš platiti dug, kada kompanije ne plaćaju svoje dugove, one odu u stečaj” (Svjetski ekonomski forum 2020), da li je došlo vrijeme da države odu u stečaj i prepuste nas privatnim kompanijama? Da, to vrijeme je nažalost već došlo.

Svjetska zdravstvena organizacija, kao naddržavno tijelo koje se za svoje finansiranje u 2018/2019. godini uglavnom oslanjalo na doprinose starih kolonizatora s imperijalističkim

težnjama, SAD-a i Ujedinjenog Kraljevstva, kao i dvije privatne fondacije *Bill i Melinda Gates fondacije* i *GAVI alijanse* (World Health Organization 2018-2019), a objema im je cilj masovno vakcinisanje cijele zemaljske populacije, diktira čitavom svijetu, svim vladama, pravila i načine ponašanja u epidemiji koronavirusa. Svi, u svakom ćošku zemaljske kugle su dobili iste instrukcije i postupaju po istom diktatu: nosi masku, ostani kod kuće, drži *socijalnu* distancu, vakciniši se. Naddržavno tijelo, koje brani interese svojih finansijera kako iz vladinog, tako i iz privatnog sektora, steklo je u ovoj epidemiju nezapamćen autoritet i kontrolu nad, ionako oslabljenim i korumpiranim vladama, kao i njihovim građanima. Naravno, epidemijom se okoristilo i pet ili šest multinacionalnih kompanija, između ostalih i proizviđači vakcina, ali i same vlade, koje su prodajom svojih građana, od međunarodne zajednice dobili odriježene ruke da sprovode totalitarne mjere nad svojim građanima, neopravdano primjenjujući jak stisak i uvodeći drakonske, pa i neustavne, mjere i kazne u epidemiji čija je stopa preživjelih oko 97% (Worldometer 2021), a koje su uglavnom donosili nenadležni organi na nelegalan način, te bezobzirno kršeći ljudska i građanska prava i slobode svojih građana. Ovo je globalni biopolitički projekat bez presedana u historiji, i iskreno se nadam da će biti detaljno izučen i kritikovan od strane akademske zajednice, kao i šire javnosti i da nećemo *potpisati* novi društveni ugovor koji nam se nameće, jer ipak je za sklapanje ugovora potreban dobrovoljni pristanak svih strana.

Zemlje Latinske Amerike su već dugi niz godina nazivane *banana republikama*, zbog njihove političke nestabilnosti i ovisnosti o izvozu dobara, poput kafe, nafte, šećera ili kokaina; s postmodernizmom koji je djelovao “odozgo ka dole”, a koji je uz pomoć akademske zajednice, ekonomije, politike, masovnih medija te kulture i kulturnih proizvoda poput književnosti i filma utabao put četvrtoj industrijskoj revoluciji cijeli je svijet sada - *banana svijet*. Vrlo je moguće da jednog dana 2028. godine, baš kao što se desilo 1928, neka savremena globalna, *United Fruit* kompanija, poput *Facebook-a*, *Amazona-a* ili *Google-a*, naredi vladi bilo koje zemlje u svijetu da smakne neposlušne radnike, to jeste kmetove, baš kao onda u Kolumbiji i da njihova (ili naša!) smrt budu samo neprovjerene glasine.

Masovni mediji o tom događaju sigurno neće izvijestiti javnost, no možda će u Parizu neko iz kruga intelektualaca upravo dobiti partiju pokera sa CIA-om.

Bibliografija

Knjige i zbornici:

1. Abeyta, Michael 2006, *Fuentes, Terra Nostra, and the Reconfiguration of Latin American*

Culture, University of Missouri Press, Columbia.

2. Baudrillard, Jean 1994, *Simulacra and Simulation*, University of Michigan Press, Michigan.

3. Calderon, Fernando 1995, *Latin American Identity and Mixed Temporalities or How to be Postmodern and Indian at the Same Time*, u: Beverly, John, Aronna Michael i Oviedo, José 1995, *The postmodernism debate in Latin America*, Duke University Press, Durham, str. 55-64.

4. Callinicos, Alex 1991, *Against Postmodernism: A Marxist Critique*, Polity, Cambridge.

5. Drob, Sanford L. 2009, *Kabbalah and Postmodernism: A Dialogue*, Peter Lang, New York.

6. Eagleton, Terry 1997, *The Illusions of Postmodernism*, Blackwell Publishers Ltd, Oxford.

7. Feyerabend, Paul 1993, *Against Method*, Verso, London i New York.

8. Fuentes, Carlos 2017, *Zakopano ogledalo: razmišljanja o Španiji i Americi*, Akademska knjiga, Novi Sad.

9. Fuentes, Karlos 1985, *Terra Nostra*, Prosveta et al, Beograd.

10. Gregson, Ian 2004, *Postmodern literature*, Arnold, London.

11. Guibert, Rita 1973, *Seven voices: Seven Latin American Writers Talk to Rita Guibert*, Knopf, New York.

12. Harss, Luis 1980, *Pukovnik igra školice: Asturijas – Borhes – Kortasar – Rulfo – Markes*, BIGZ, Beograd.

13. Helmuth, Chalene 1997, *The Postmodern Fuentes*, Associated University Press, Cranbury.

14. Hopenhayn, Martin 1995, *Postmodernism and Neoliberalism in Latin America*, u: Beverly, John, Aronna Michael i Oviedo, José, 1995, *The postmodernism debate in Latin America*, Duke University Press, Durham, str. 92-110.

15. Hutcheon, Linda 1996, *Poetika postmodernizma: historija, teorija, fikcija*, Svetovi, Novi Sad.

16. Ivanović, Radomir 2011, *Lavirinti čarobnog realizma Gabrijela Garsije Markesa*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica.

17. Josimčević, Marica 1985, *Osvrt na pojedine aspekte romana Terra Nostra*, Fuentes, u: Karlos 1985, *Terra Nostra*, Prosveta et al, Beograd.

18. Levinson, Brett 2001, *The ends of literature: the Latin American "boom" in the neoliberal marketplace*, Stanford University Press, Stanford.

19. Saunders Stonor, Frances 2000, *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters*, New Press New York.

20. Livingstone, Grace 2013, *America's Backyard: The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror*, Zed Books, London.
21. Lodge, David 1988, *Načini modernog pisanja: metafora, metonimija i tipologija moderne književnosti*, Globus i Stvarnost, Zagreb.
22. Milardović, Anđelko 2004, *Populizam i globalizacija*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb.
23. Monros-Stojaković, Silvia 1984, *Pogovor jednog hronopije*, u: Kortasar, Hudio 1984, *Školice*, Prosveta et al, Beograd.
24. Marini, Ruy Mauro 1983, *Nerazvijenost i revolucija*, u: Paligorić Ljubomir ur. 1983, *Latinska Amerika: nerazvijenost i revolucija* 1983, Prosveta, Beograd, str. 239-260.
25. McHale, Brian 1987, *Postmodernist fiction*, Methuen, New York.
26. McGuigan, Jim 1999, *Modernity and postmodern culture*, Open University Press, Buckingham i Philadelphia.
27. Owen, David 1997, *The Postmodern Challenge to Society*, u: Owen, David 1997, *Sociology of Postmodernism*, Sage Publications Ltd, London, Thousand Oaks i New Delhi.
28. Prenz, Juan Octavio i Goloboff, Gerardo Mario 1982, *Istorija hispanoameričke književnosti*, Matica Srpska, Novi Sad.
29. Price, David Walter 1999, *History Made, History Imagined: Contemporary Literature, Poiesis, and the Past*, University of Illinois Press, Champaign.
30. Sardar, Ziauddin 2003, *Aliens, Others and Amnesia in Postmodern Thought*, u: Inayatullah, Sohail i Boxwell, Gail 2003, *Islam, Postmodernism and Other Futures: A Ziauddin Sardar Reader*, Pluto Press, London, str. 189-212.
31. Schwab, Klaus 2016: *The forth industrial revolution*, World Economic Forum, Geneva.
32. Schwartz, Roberto 1995, *Nation of Imitation*, u: Beverly, John, Aronna Michael i Oviedo, José 1995, *The postmodernism debate in Latin America*, Duke University Press, Durham, str. 264-281.
33. Sokal, Alan D. i Bricmont, Jean 1998, *Fashionable nonsense : postmodern intellectuals' abuse of science*, Picador USA, New York.
Solar, Milivoj 2005, *Laka i teška književnost: predavanja o postmodernizmu i trivijalnoj književnosti*, Matica Hrvatska, Zagreb.
34. Soldatić, Dalibor 1985, *Karlos Fuentes i mit književnog stvaralaštva*, u: Fuentes, Karlos 1985, *Terra Nostra*, Prosveta et al, Beograd.
35. Sorić, Matko 2010, *Koncepti postmodernističke filozofije*, Vlastita naklada, Zadar.
36. Steiner, George 1998, *After Babel: Aspects Of Language And Translation*, Oxford University Press, Oxford.
37. Swanson, Philip 2004, *Latin American Fiction: A Short Introduction*, Blackwell Pub.,

Malden.

38. Vitale, Luis 1983, *Latinska Amerika: feudalna ili kapitalistička?*, u: Paligorić Ljubomir ur. 1983, *Latinska Amerika: nerazvijenost i revolucija* 1983, Prosveta, Beograd, str. 49-62.
39. Weiss, Oscar 1976, *Od kolonijalizma do revolucije: Latinska Amerika – krtatka historija*, Oslobođenje, Sarajevo.
40. Winter, Malcolm 1997, *Inequality after Class*, u: Owen, David 1997, *Sociology of Postmodernism*, Sage Publications Ltd, London, Thousand Oaks i New Delhi.
41. Williams, Reymond Leslie 1995, *The Postmodern Novel in Latin America: Politics, Culture and the Crisis of Truth*, St. Martin's Press, New York.
42. Woods, Tim 1999, *Beginning Postmodernism*, Manchaater University Press, Manchester i New York.

Online izvori:

1. Al Jazeera English 2021, *Yanis Varoufakis: Capitalism has become 'techno-feudalism': UpFront*, datum pristupa 16.05.2021, <https://www.youtube.com/watch?v=_jW0xUmUaUc>.
2. ArcGIS, *Operation Condor: The United States Involvement in South America*, datum pristupa: 03.05.2021, <<https://www.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=ef41ae8ffeaf4c23b2d7e062af947df7>>.
3. Barth, John, *The Literature of Exhaustion*, datum pristupa: 04.05.2021, <<https://www.csus.edu/indiv/m/maddendw/barth.pdf>>.
4. Britannica, *Big Stick policy*, datum pristupa: 03.05.2021, <<https://www.britannica.com/event/Big-Stick-policy>>.
5. Callinicos, Alex 1993, *Contra la postmodernismo*, datum pristupa: 08.05.2021, <<https://static1.squarespace.com/static/58d6b5ff86e6c087a92f8f89/t/58e174993e00be0ae50c3c8c/149117>>.
6. CIA 2011, *France: A Defection of Leftist Intellectuals*, datum pristupa: 26.05.2021, <<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP86S00588R000300380001-5.pdf>>.
7. Cobb, Russell St. 2007, *Our Men in Paris? Mundo Nuevo, the Cuban Revolution, and the Politics of Cultural Freedom*, datum pristupa: 25.05.2021, <<https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/3179/cobbd58005.pdf?sequence=2&isAllowed=y>>.
8. Cuthberson, Anthony 2013, *Elon Musk Now Controls Over A Quarter Of All Active Satellites As SpaceX Prepares To Launch 1,000th Starlink*, datum pristupa: 16.05.2021, <https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/elon-musk-starlink-satellites-spacex-b1794888.html?utm_content=Echobox&utm_medium=Social&utm_source=Facebook&fbclid=IwAR0pxN88OTdx5M0tnQ9IbASM1hF615gIfEfjbxvQQ-M0tIx7rN48T4NZ_A#Echobox=1612307700>.

9. Deloitte Insights 2018, *The Fourth Industrial Revolution is here—are you ready?*, datum pristupa: 29.05.2021, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/za/Documents/Consumer_Industrial_Products/za_Global_Industry4-0_Are-you-ready_Report_ZAFinal.pdf>.
10. Elliott, Larry 2012, *Lekcije iz Latinske Amerike*, Peščanik.net, datum pristupa 16.05.2021, <<https://pescanik.net/lekcije-iz-juzne-amerike/>>.
11. Foster Wallace, David 2012, *The Great Bridge Between Modernism and Post-modernism*, datum pristupa: 23.04.2021, <<https://biblioklept.org/2012/11/09/the-great-bridge-between-modernism-and-post-modernism-david-foster-wallace-on-jorge-luis-borges/>>.
12. Hamerbas, Jürgen 2009, *Moderna – nedovršeni projekt*, datum pristupa: 21.05.2021, <<https://hrcak.srce.hr/47210>>.
13. Jameson, Frederic, *Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism*, datum pristupa: 17.05.2021, <<https://web.education.wisc.edu/halverson/wp-content/uploads/sites/33/2012/12/jameson.pdf>>.
14. Kalanj, Rade 1999, *Postmodernizam i kaos*, datum pristupa: 15.05.2021, <<https://hrcak.srce.hr/141671>>.
15. Kaźmierczak, Marta 2019, *Intertextuality as Translation Problem: Explicitness, Recognisability and the Case of “Literatures of Smaller Nations”*, u: *Russian Journal of Linguistics* 2019, 23 (2), str. 362—382, datum pristupa 26.05.2021, <<http://journals.rudn.ru/linguistics/article/view/21212/16981>>.
16. Keating, Andrew, 2016, *Hopscotch*, datum pristupa: 05.04.2021, <<http://andrewrkeating.blogspot.com/2016/07/hopscotch.html>>.
17. Kos-Stanišić, Lidija 2008, *Narkodemokracija kao oblik defektne demokracije: slučaj Kolumbije*, datum pristupa: 16.05.2021, <<https://hrcak.srce.hr/file/59544>>.
18. Lemaić, Marina 2011, *Kubanska revolucija*, datum pristupa: 03.05.2021, <<https://hrcak.srce.hr/file/272226>>.
19. Lyotard, Jean-François 2005, *Postmoderno stanje*, Ibis grafika, Zagreb, datum pristupa: 24.03.2021, <https://monoskop.org/images/a/a6/Lyotard_Jean-Francois_Postmoderno_stanje_Izvjestaj_o_znanju_2005.pdf>.
20. Mróz, Piotr i Śliwa Łukasz W. 2015, *Literature of Exhaustion. Borges, Kabbalah and the Art of Divine Forgetting*, *The Polish Journal of Arts and Science*, datum pristupa: 21.05.2021, <<http://www.pjac.uj.edu.pl/documents/30601109/b159f1bd-8de5-4372-aeb1-2efac6e3fd7b>>.
21. Oxford Reference, *New Philosophers*, datum pristupa: 27.05.2021, <<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100231954>>.
22. Penna, Sue i O'Brien, Martin 1996, *Postmodernizam i socijalna politika: malen korak naprijed?*, datum pristupa: 13.05.2021, <<https://hrcak.srce.hr/file/47047>>.
23. Polović, Jadranka 2019, *Latinska Amerika kao američko dvorište: designed by Trump*,

datum pristupa: 02.05.2021, <<https://www.geopolitika.news/analyze/dr-sc-jadranka-polovic-latinska-amerika-kao-americko-dvoriste-designed-by-trump/>>.

24. Rockhill, Gabriel 2017, *The CIA Reads French Philosophy: On the Intellectual Labor of Dismantling the Cultural Left*, datum pristupa: 26.05.2021, <<https://thephilosophicalsalon.com/the-cia-reads-french-theory-on-the-intellectual-labor-of-dismantling-the-cultural-left/>>.

25. Ruggiero, Gregory 1999, *Latin American Debt Crisis: What Where It's Causes And Is It Over?*, Angelfire.com, datum pristupa: 16.05.2021, <<https://www.angelfire.com/nj/GregoryRuggiero/latinamericancrisis.html>>.

26. Statista.com 2019, *Number of inhabitants in Latin America and the Caribbean in 2019, by country (in millions)*, datum pristupa: 30.04.2021, <<https://www.statista.com/statistics/988453/number-inhabitants-latin-america-caribbean-country/>>.

27. Vellinga, Menno, *The Illegal Drug Industry In Latin America: The Coca-Cocaine Commodity Value Chain*, datum pristupa: 16.05.2021, <<https://www.iberamericana.se/articles/10.16993/ibero.209/>>.

28. Warner, Michael 1995, *Origins of the Congress for Cultural Freedom, 1949–50*, datum pristupa: 25.05.2021, <<https://www.cia.gov/static/4b453cae3b528c19248e6a4cf4a65616/origins-congress-cultural-freedom.pdf>>.

29. Whitney, Joel 2014, *Gabriel García Márquez and Fidel Castro: A complex and nuanced comradeship*, datum pristupa 28.05.2021, <<http://america.aljazeera.com/articles/2014/4/19/gabriel-garcia-marquezfidelcastro.html>>.

30. World Bank 2020, *Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above)*, datum pristupa: 01.05.2021, <<https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS>>.

31. World Economic Forum 2020, *Great Reset Dialogues: Six leaders discuss why we must reform the social contract after COVID-19*, datum pristupa: 16.05.2021, <<https://www.youtube.com/watch?v=ddGQTcuV-eg>>.

32. World Health Organization, *Contributors*, datum pristupa: 10.05.2021, <<http://open.who.int/2018-19/contributors/contributor>>.

33. Worldometer 2021, *Coronavirus (COVID-19) Mortality Rate*, datum pristupa: 30.05.2021, <<https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-death-rate/#ref-1>>.

Prilozi

Tabela 1.

Usporedba pojmova postmodernističke i tradicionalne (pred-postmodernističke) filozofije*

**Za potrebe rada je izvršena inverzija u odnosu na originalnu tabelu, pa je kolumna "Postmodernizam" prva, a "Tradicionalna filozofija" druga, da bi se lakše mogla uporediti sa Tabelom br. 2*

(Sorić : 306-307)

Postmodernizam	Tradicionalna filozofija
Antiesencijalizam	Esencijalizam
Odsutnost	Prisutnost
Pasivnost	Aktivnost
Nesvjesno	Razum
Antifundacionalizam	Fundacionalizma
Relacija	Uzrok
Kaos	Red
Žensko	Muško
Drugost	Prvost
Anitihumanizam	Humanizam
Postajanje	Postojanje
Privid	Zbilja
Ništa	Bitak
Historicizam	Metafizika
Pismo	Govor
Hibridnost	Identitet
Različito	Isto
Antirealizam	Realizam
Pesimizam	Optimizam
Mišljenje	Filozofija
Moć	Pravda
Ograničenje	Mogućnost
Reprezentacija, diskurs	Istina
Anarhija	Hijerarhija
Male priče	Velike priče
Nihilizam	Teleologija, smisao
Umjetnost	Znanost

Proces	Stanje
Performativnost	Bit
Deskriptivno	Normativno
Imanentno	Transcedentno
Fragment	Cjelina
Prosječan čovjek	Genij
Relativno	Apsolutno
Konstrukt	Bit
Označeno	Referent
Fenomen	Stvar po sebe
Skromnost	Megalomanija
Konotacija	Denotacija
Društvo	Država
Gramatologija	Logocentrizam
<i>Verwindung</i>	<i>Aufhebung</i>
Biopolitika	Politika
<i>Epimeleia heautou</i>	<i>Gnoti seautou</i>
Simulakrum	Kultura, povijest
Hegemonija	Ideologija
Heterotopija	Utopija
Priručnost	Predručnost (nazačnost)
Strukture dugog trajanja	Povijest događaja
Obrnuti <i>epoché</i>	<i>Epoché</i>
Zdrav razum, prirodni jezik	Spekulacija, metajezik
Differend	Logod
Žudnja	Želja

Tabela 2.

Dva glasa koja Felipe čuje i treba da odabere penjuće se uz 33 stepenika u djelu Carlosa Fuentesa *Terra Nostra*

(Fuentes 1985b: 360-362)

Dvopolni tvorac bića zamišljenog po svojoj slici i prilici	Otac tvorac nepotpunog čoveka: gde je žena?
Prvo biće oplodava samo sebe umnožavajući se kao zemlja, bez prljanja	Čovek siluje ženu o oboje vređaju Prirodu koja ih izbacuje iz bolesnog vrta
Harmonija sveta dece produžuje prvobitnu harmoniju roditeljskog sveta	Brat ubija brata da bi posedovao podramljenu ženu i negostoljubivu zemlju
Raznovrsnost naroda, jezika i verovanja ishod je mešanstva koje učvršćuje jedinstvo ljudskog roda	Vlast nad pobeđenom ženom i zemljom izaziva narode protiv naroda: nedovoljnost se veliča kao nadmoćnost, potreba kao uzrok
Sve pripada svima	Tvoje i moje Naše
Moram umreti: vratiću se preobražen	Moram umreti: nikada se neću vratiti na zemlju
Moram živeti: želim smrt	Moram umreti: želim slavu
Ja sam reka	Ja sam senka
Sve se menja	Ništa se ne sme menjati
Sve ostaje	Sve se mora nastaviti
Shvatam ono što se kreće	Shvatam samo ono što je nepokretno
Volim nepoznato	Mrzim ono što ne razumem
Prepoznajem se u različitosti	Istrebljujem ono što je različito
Neka se moja krv pomeša sa krvlju svih ljudi	Neka se moja krv proščisti pijavicama i sagorevanjem rana
Neka se moje telo ponovo rodi obogaćeno izmešanom krvlju	Neka umre moje telo osiromašeno čistotom krvi
Volim rad svojih obnovljenih ruku: ponovo stvaram raj	Nedostojan mojih asketskih ruku je rad robova
Gradim vrtove	Gradim panteone
Šadravni i šeboji	Kamen i mrtvački pokrov
Moje telo se slućuje	Moje telo se razlućuje
Ljubav ili samoća	Ćast ili bešćaašće
Saznanje mojih zemaljskih ćula	Neznanje o svemu što me odvaja od većnog spasenja
Sloboda mog tela i mog uma otvorenih za svako oplođenje	Tlaćenje mog tela i mog uma potćinjenih pokori
Zajedništvo	Moć
Tolerancija	Suzbijanje

Mnogi	Jedan
Hrišćani, Mavri, Jevreji	Plemić čiste krvi
Španjolci	Ja, Kralj
Novi svet	Stari svet
Alhambra	Eskorijal
Sumja	Vera
Raznovrsnost	Jedinstvo
Život	Smrt

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za sociologiju – kulturološki smjer
Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Dalila Kešan
Naslov rada: Sociološki aspekti postmoderne književnosti u kontekstu latinoameričkog romana 20. stoljeća
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 91

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Sarajevo, juni 2021.

Potpis
